

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

KOZSÍK DIANA

A SZENCI Ö-ZŐ NYELVJÁRÁS

Egy felvidéki magyar nyelvjárásziget többszemponú vizsgálata

Nyelvtudományi Doktori Iskola,
vezető: Dr. Nyomárkay István DSc, akadémikus
Magyar Nyelvészet Doktori Program
vezető: Dr. Kiss Jenő DSc, akadémikus

A bizottság tagjai:
A bizottság elnöke: Dr. Juhász Dezső habil. egyetemi docens
Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Zelliger Erzsébet egyetemi docens
Dr. Vörös Ottó CSc.
A bizottság titkára: Dr. Balázné Fodor Katalin PhD.
A bizottság további tagjai: Dr. Bokor József CSc.
Dr. Molnár Zoltán, Dr. Szabó József (póttagok)

Témavezető:
Dr. Kiss Jenő DSc, akadémikus

Budapest
2006

Kijelentem, hogy a dolgozat saját munkám eredménye.

2006. szeptember 29.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Kiss Jenő tanár úrnak, édesanyámnak, férjemnek, családomnak és valamennyi kedves adatközlőmnek.

Köszönöm.

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
I. BEVEZETÉS	8
1. A KUTATÁS JELLEGE, TÁRGYA, FŐ TERÜLETEI	8
II. NYELVKÖRNYEZETANI KÉRDÉSEK	10
1. A KUTATÓTERÜLETRŐL	10
A. A város története	10
B. A város lakossága	15
a. <u>A lakosság nemzetiség szerinti megoszlása</u>	16
b. <u>A lakosság életkor és nem szerinti megoszlása</u>	18
c. <u>A lakosság végzettség és foglalkozás szerinti összetétele</u>	19
d. <u>A lakosság felekezet szerinti összetétele</u>	21
III. ELMÉLETI-MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK	22
1. AZ Ő-ZÉS ÉS AZ Ő-ZŐ NYELVJÁRÁSOK	22
A. Az ő-zés kialakulása	22
B. Az ő-ző nyelvjárások kialakulása	23
C. Az ő-ző nyelvjárások a nyelvjárások osztályozásának tükrében	24
2. A SZENCI Ő-ZŐ NYELVJÁRÁS	28
A. A szenci ő-ző nyelvjárás kialakulása	28
B. A szenci ő-zés a XX. század második felében	30
3. AZ Ő-ZÉS MEGHATÁROZÁSA	33
4. REGIONÁLIS KÖZNYELVISÉG ÉS VÁROSI DIALEKTOLÓGIA	36
A. Regionális köznyelviség	36
B. Városi dialektológia	37
5. A VIZSGÁLATI MÓDSZER	39
A. A nyelvjárási nyelvhasználat vizsgálatának módszere	39
B. Az attitűdvizsgálat módszere	39
6. AZ ANYAGGYŰJTÉS	41
A. A nyelvi adat	41
B. a. <u>A nyelvjárási anyag gyűjtése</u>	41
B. b. <u>A nyelvjárási kérdőív</u>	43
C. a. <u>A szociológiai háttérre, nyelvhasználatra és attitűdökre vonatkozó adatok gyűjtése</u>	43
C. b. <u>A szociológiai háttérre, nyelvhasználatot és attitűdöket vizsgáló kérdőív</u>	43
D. Adatrögzítés és adatfeldolgozás	44
E. Adatbesorolás és adatrendezés	45
F. A gyűjtő	47

8. AZ ADATKÖZLŐK	48
A. Az adatközlők megoszlása társadalmi jellemzőik alapján	49
a. <u>Életkor és nemek szerinti megoszlás</u>	49
b. <u>Végzettség és foglalkozás szerinti megoszlás</u>	50
c. <u>Felekezet szerinti megoszlás</u>	53
d. <u>Földrajzi és politikai egységekhez való kötődés</u>	54
e. <u>A szenci nyelvjárás szerepkörei szerinti megoszlás</u>	55
B. Az adatközlők megoszlása nyelvhasználati jellemzőik alapján	56
a. <u>Magyar-szlovák nyelvhasználat és nyelvtudás szerinti megoszlás</u>	57
b. <u>A szenci nyelvjárás használata szerinti megoszlás</u>	60
c. <u>A szenci nyelvjárás használatának megítélése</u>	62
d. <u>A szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök szerinti megoszlás</u>	63
e. <u>Az egyes nyelvváltozatok megítélése szerinti megoszlás</u>	64
f. <u>A köznyelvi hatás szempontjából való megoszlás</u>	66
9. HIPOTÉZISEK	71
IV. NYELVJÁRÁSI JELENSÉGEK ELEMZÉSE	76
1. KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT	76
A. A vizsgált morfémák általános képe	76
B. A vizsgált morfémák elhelyezkedése	77
C. A vizsgált morfémák és a címszók témakörei	79
D. A vizsgált morfémák és az adatközlők társadalmi jellemzői	80
a. <u>Életkor szerinti megoszlás</u>	80
b. <u>Nemek szerinti megoszlás</u>	82
c. <u>Végzettség szerinti megoszlás</u>	83
d. <u>Foglalkozás szerinti megoszlás</u>	84
e. <u>Felekezet szerinti megoszlás</u>	85
f. <u>Földrajzi és politikai egységekhez való kötődés szerinti megoszlás</u>	86
E. A vizsgált morfémák és az adatközlők nyelvhasználatának sajátosságai	88
a. <u>A magyar-szlovák nyelvhasználat és nyelvtudás szerinti megoszlás</u>	88
b. <u>A szenci nyelvjárás használata szerinti megoszlás</u>	90
c. <u>A szenci nyelvjárás megítélése szerinti megoszlás</u>	93
d. <u>A szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök szerinti megoszlás</u>	94
e. <u>A nyelvjárások és a magyar köznyelv megítélése szerinti megoszlás</u>	97
f. <u>A köznyelvi hatás szerinti megoszlás</u>	98

2. ATTITÚDVIZSGÁLAT	102
A. Az attitűdtárgy meghatározása és ismerete	102
B. A nyelvjárási attitűdök	103
a. <u>Életkor szerinti megoszlása</u>	105
b. <u>Nemek szerinti megoszlása</u>	108
c. <u>Végzettség szerinti megoszlása</u>	107
d. <u>A szülők végzettsége szerinti megoszlása</u>	108
e. <u>A kudarc- és sikerélmény szerinti megoszlása</u>	110
f. <u>A nyelvjárás jellemzése és jövőbeli megléte szerinti megoszlás</u>	112
3. ELŐÍTÉLETEKEN ALAPULÓ MEGHATÁROZÁSOK ÉRTÉKELÉSE	114
4. ÉLŐNYELVI ANYAG VIZSGÁLATA	116
A. Az élőnyelvi vizsgálatba bevont adatközlők kiválasztása	116
B. A kérdőíves gyűjtés és az élőnyelvi anyag összevetése	116
5. KORÁBBI NYELVJÁRÁSI VIZSGÁLATOKKAL VALÓ ÖSSZEVETÉS	118
6. A HIPOTÉZISEK ÉRTÉKELÉSE	121
V. BEFEJEZÉS	127
UTÓSZÓ	129
FÜGGELÉK	130
1. HIVATKOZÁSOK	131
2. ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	133
3. TÉRKÉPEK	136
4. EGYÉB MELLÉKLETEK (KÉRDŐÍVEK, TÁBLÁZATOK, ÉLŐNYELVI SZÖVEGEK)	139

ELŐSZÓ

Dolgozatomhoz, melyben a szenci ö-ző nyelvjárás legjellegzetesebb jelenségét, az ö-zést vizsgálom különféle szempontokból, miként eddigi kutatásaimhoz is, a kiindulópontot szenci származásom adja, az, hogy a helyi nyelvjárást anyanyelvjárásomnak tekintem.

A szenci magyarok beszédének egyedi elemeire már a helyi alapiskolában fölhívták a figyelmünket, és a szenciek és a szegediek beszédének hasonlóságáról is szó esett. Beszédünk másságával a gyakorlatban a gimnáziumi évek alatt szembesültem, hiszen iskolatársaim egy része távolabbi, más nyelvjáráshoz tartozó helységekből származott. A szenci nyelvjárással foglalkozó munkákkal és tudományos kutatásokkal az egyetemen volt alkalmam közelebbről megismerkedni. A téma annyira magával ragadt, hogy nyelvjárásvizsgálattal kezdtem el foglalkozni, és helyi nyelvjárási háttérismereteimet hasznosítva a szenci nyelvjárás tudományos megismerését tűztem ki célul. Elsőízben egy tudományos diákköri munka keretében foglalkoztam a szenci nyelvjárással, amit szakdolgozattá bővítettem. Élőnyelvi anyag alapján mértem föl a Szencen beszélt nyelvjárást. A nyelvjárásban tapasztalható hangtani, alaktani jelenségek mellett szociolingvisztikai szempontokat alkalmazva vizsgáltam az ö-zést és annak mértékét az egyes korcsoportokban.

Ha a szenciek beszédéről van szó, a – *mögyök Szöncre, Szöllőhogyre möggyet szönni* – szállóigévé vált mondást idézik leggyakrabban az emberek. A köznyelven – *megyek Szencre, Szőlőhegyre meggyet szedni* – alakban hangzó fenti mondat a szenciek nyelvjárásának legjellegzetesebb sajátosságára, az ö-zésére irányítja rá a figyelmet. Ezért is döntöttem úgy, hogy a nyelvjárás mai állapotát ennek a jelenségnek a segítségével fogom fölmérni. A nyelvjárásban az elmúlt 40 év alatt lejátszódó változásokat a Magyar Nyelvjárások Atlaszában rögzített anyag és a részben földolgozott Szenc vidéki táji nyelvátlasz segítségével igyekeztem megállapítani. A korábbi a szenci, pozsonyi, somorjai és féli pedagógusok körében végzett attitűdvizsgálatok tapasztalataiból kiindulva a szenciek saját és más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdjeit is törekedtem föltárni. Vizsgálataim eredményeit táblázatok, diagramok, százalékos ábrák segítségével mutatom be.

A nyelvjárás jelen állapotának és az elmúlt évtizedek változásainak elemzésével kívánok hozzájárulni a nyelvjárás eredetét és kialakulását körülengő homály eloszlatásához, az attitűdvizsgálat tanulságaiból kívánok levonni bizonyos következtetések.

I. BEVEZETÉS

1. A KUTATÁS JELLEGE, TÁRGYA, FŐ TERÜLETEI

Dolgozatom egy a szenci magyar lakosság körében végzett szinkrón vizsgálat eredményeit mutatja be. A vizsgálatot a klasszikus dialektológiai hagyományokból kiindulva, azokat szociolingvisztikai szempontokkal kiegészítve végeztem el, azaz a nyelvjárási nyelvhasználatot szociológiai változók tükrében vizsgáltam.

Dolgozatom tárgya a Szenc környéki nyelvjárás legjellemzőbb sajátosságának, a független labiális *ö*-zésnek a vizsgálata. A független labiális *ö*-zés az, ami a Szenc környéki nyelvjárás szigetjellegét adja, mert csak ebben az egy jegyben különbözik az öt délről-délnyugatról körülölelő csallóközi–szigetközi nyelvjárási csoporttól. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt sem, hogy észak-északkeletről a szlovák nyelvterületbe ágyazódik a vizsgált nyelvjárás. Az *ö*-zés jelenségéhez kapcsolódóan vizsgáltam a nyelvjárási attitűdöket, valamint végeztem valóságosidő-vizsgálatot, mely során eredményeimet a korábban ezen a területen végzett kutatásokkal vetettem össze.

Szenc történetével és jelenével, valamint a lakosság összetételével a *Nyelvkörnyezeti kérdések* fejezetben ismerkedhetünk meg.

A következő fejezetben a kutatásnak azokra az elméleti-módszertani kérdéseire térek ki, melyek az anyaggyűjtés és az elemzés során fölmerültek. Ezt az *Elméleti-módszertani kérdések* fejezetet az *ö*-zés és az *ö*-ző nyelvjárások kialakulásának áttekintése, és a szenci nyelvjárás jellemzése vezeti be. Itt tárgyalom az adatközlők társadalmi és nyelvhasználati jellemzőit is. A fejezet végén található a munkahipotézisek.

A *Nyelvjárási jelenségek elemzése* fejezet öt nagyobb egységre tagolódik. Elsőként az *ö*-zés kérdőíves vizsgálatának eredményeit mutatom be általánosságban, majd különféle szociológiai és nyelvhasználati változók szerint. Külön vizsgálom a nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdöket, és bizonyos változók attitűdökre gyakorolt hatását. A vizsgálati eredmények részösszefoglalójának tekinthető harmadik részben annak a vizsgálatnak az eredményeivel foglalkozom, mely során adatközlőimnek néhány nyelvi előítéletet kellett értékelnie. Az élőnyelvi anyag és a kérdőíves vizsgálat eredményeinek párhuzamba állítása alkotja a következő fejezetet. A dolgozat érdemi részét a Szencen és környékén korábban végzett nyelvjárási kutatásokkal való összevetés, a valóságosidő-vizsgálat zárja.

A dolgozat eredményeit a *Munkahipotézisek értékelése* fejezetben foglalom össze.

A dolgozatot mellékletek formájában térképek, összefoglaló táblázatok, kérdőívek, statisztikai kimutatások és előnyelvi szövegmutatványok teszik teljessé.

II. NYELVKÖRNYEZETTANI KÉRDÉSEK

1. A KUTATÓTERÜLETRŐL

A. A város története*

Szenc Pozsonytól 26 km-re keletre, 3867 hektár területen, a Pozsony és Nagyszombat közötti régi kereskedelmi útvonalon fekszik.

Kedvező fekvésének köszönhetően már a késői kőkorszakban is lakott volt. Elsőízben 1252-ben Villa Zempch néven említik a települést, amely a XIV. század közepére a környék gazdasági központjává vált, és már mezővárosként, Oppidum Zempcz-ként szerepel az írásos forrásokban. A fejlődésben nagy szerepe volt a harmincadnak (tricesium), amit vámként szedtek be a Bécsbe igyekvő kereskedőktől. A vámszedés, a vámszedő állomás működtetése elősegítette a heti vásárok kialakulását is.

A korábbi királyi birtok a XIV. századtól földesurak kezében volt. 1450-ben Rozgonyi György tulajdonát képezte, majd a Báthory család és Székely Magdolna osztozkodnak a község tulajdonán. 1523-tól csaknem 100 éven keresztül a Thurzó család birtoka volt, akik nagymértékben hozzájárultak a városka gazdasági fejlődéséhez. A Thurzó család befolyásának köszönhetően II. Lajos az egész ország területére kiterjedő vámmentességet biztosított a szencieknek, ami elsősorban a városka földesurainak jelentett anyagi előnyöket. A XVI. században Szenc lakosságát nemesi családok, kereskedők, iparosok és jobbágyok alkották. A lakosság túlnyomó többsége földműveléssel foglalkozott, de egyre erősödött a kézművesek és iparosok rétege. A kereskedelem fejlődését sokban segítette VI. Károly vásártartási engedélye, amely évi 5 vásár megtartására vonatkozott. Ezeken a vásárokon öltözéket és lábbelit, vas és fa eszközöket, edényeket, élelmiszereket, sőt háziállatokat és lovakat is árultak.

Az ígéretes fejlődés ellenére a mohácsi csatát (1526) követően háborúskodással és szenvedéssel teli időszak következett a városka életében. A nehézségekkel teli török időkben nemesi lázadások és kuruc-labanc ellentétek keserítették meg a lakosság életét. Szenc XVI.-XVII. századi jelentőségét mutatja, hogy a török fenyegetettség miatt a pozsonyi megyegyűlés 1615 és 1787 között több ízben itt tartotta üléseit, és itt gyülekeztek a török ellen induló csapatok is, akiknek elszállásolása és étellemezése a lakosságra hárult. A Habsburgok elleni

---

* A fejezet összeállításához fölhasznált források: Csanda–Keserű összeáll. 1978, Fedor a kol. 2004, Görföl 1989, Író 1996, Párkány 1978, Rosta 1991, Tkáč 1980.

nemesi lázadás 1606-ban érte el a városkát, amikor Bocskai seregei a szenci Szőlőhegyen ütköztek meg a császári hadakkal, ami az utóbbiak győzelmével végződött. A török csapatok egy ízben dúlták föl városkát, amikor 1683-ban a Bécs alatt vereséget szenvedő Kara Musztafa seregei átvonultak Szencen. A II. Rákóczi Ferenc vezette fölkelés harcai 1703 és 1710 között fenyegették a városkát. 1704-ben a kurucok föl is égették a Habsburgok szövetségeseinek kezében lévő Szencet. A háborúskodás mellett több ízben tűzvész, természeti csapások – földrengés, árvíz, valamint járványok – pestisjárvány is sújtották a lakosságot.

A XVI. századi Szencet a város méltán leghíresebb szülötte, Molnár Albert, a későbbi Szenci Molnár Albert tette messze tájakon ismertté. Munkássága ugyan nem szülővárosához kötötte, mégis a tudós szótáríró és zoltárfordító maradandót alkotott és adott nemcsak kora diáknemzedékének, hanem az utókornak is.

A Thurzók után 1642-től az Esterházyak lettek Szenc földesurai. Az Esterházyak és a bécsi udvar közötti jó viszonynak köszönhetően Szenc gazdasági és kulturális virágzásnak indult. A vásártartási kiváltságokat a földesúr, gróf Esterházy Ferenc 1727-ben minden csütörtökön megtartandó gabonavásár engedélyével toldotta meg. A XVII. században létrejött céhek sora tovább bővült. A szenci textil manufaktúrák lenből és kenderből készült anyagok szövésével foglalkoztak. A termékeknek jó keletje volt és az ott dolgozók akár az évi 2000 aranyat is megkeresték, ugyanakkor olyan kiváló minőségű portékákat készítettek, hogy fölvehették a versenyt a közeli cseklészi (ma Bernolákovo) manufaktúrával, amely a környék legnagyobb ilyen jellegű műhelye volt.

A város kulturális fejlődéséhez nagymértékben hozzájárult a Mária Terézia által 1764-ben létrehozott gazdasági főiskola, a Collegium Oeconomicum, amely az első ilyen intézmény volt a Monarchiában. A kollégiumba az egész birodalom területéről érkeztek növendékek, akik német nyelven sajátíthatták el az aritmetika, könyvelés, mechanika, földmérés és térképezés, valamint a szépírás és stilisztika tudományát. Gróf Esterházy Ferenc a intézménynek adományozta az 1660-ban épült vidéki kastélyát, a Kis Stiftet, és 20 000 arany tőkéjű alapot hozott létre a diákokat oktató piarista szerzetesek bérének a fedezésére. Az iskola működésének az 1776-os tűzvész vetett véget.

Az 1848-49-es szabadságharc eseményei közvetlenül nem érintették a várost. A szabadságharc bukása után 1850-ben fölbomlott a város önkormányzata. Az előjárói tisztségeket kinevezés útján töltötték be. A közigazgatás új rendezése megszüntette Magyarországon a mezővárosokat, és így Szenc nagyközség lett, 1872-től pedig járási székhely egészen 1918, illetőleg 1922-ig.

Az első világháború is megkövetelte a várostól a maga áldozatait. A háborút követően felbomlott a soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia, és Szenc a Csehszlovák Köztársaság része lett. Lassan Szencen is kezdett kiépülni az új csehszlovák közigazgatás, bevezették a szlovák államnyelvet, megszüntették a magyar szervezeteket, melyek ellenségesen viszonyultak az új államhoz. Mindezek ellenére a községi jegyzőkönyveket 1923-ig magyar nyelven vezették, és csak miután egy a szlovák nyelvet is jól ismerő írnokot alkalmaztak, íródtak két nyelven, szlovákul és magyarul. Az új jogszabályok értelmében több párt is működhetett a városban. Ezek közül a Magyar Szociáldemokrata Párt és a Magyar Keresztényszocialista Párt volt a legerősebb.

Az 1920–30-as években új lakosok, közöttük állami alkalmazottak, hivatalnokok, vasutasok, csendőrök és tanítók érkeztek a városba Észak-Szlovákiából és Morvaországból. A magyar nagybirtokosok és az Esterházyak mintegy 1725 hektárnyi elkobzott földjeit fölparcellázták és szétosztották az újonnan érkező szlovák ún. kolonisták között. 1919-ig egy népiskola működött a városban, a római-katolikus magyar iskola, melyben szlovák osztályok is voltak. Önálló szlovák nyelvű polgári iskola 1925-től létezett. Az első külön épületben működő szlovák tannyelvű állami népiskolát 1931. október 28-át avatták föl. Ugyanekkor helyezték el az új magyar tannyelvű állami népiskola alapkövét. A lakosság gyarapodása miatt több ház építésére is engedélyt adott a községi hivatal. A vásáraitól messze vidéken ismert Szencen minden hétfőn és pénteken állatvásár volt, ezeken kívül 9 nagyobb vásárt tartottak hozzávetőlegesen havi rendszerességgel. A rendszeres vásártartási jogával Szenc 1945, illetőleg 1949-ig élt.

A gazdasági válság idején sokan munkanélkülivé váltak, a legnehezebb helyzetben az alacsony sorból származó sokgyermekes családok voltak. A nehézségek enyhítése érdekében a község nyilvános kifőzdét működtetett és a községre háruló karbantartási munkákra kizárólag helyi, munkanélküli embereket alkalmazott. Az helyi iskolák jótékonyági színházi előadásokat, ruhagyűjtéseket szerveztek. A súlyos gazdasági helyzet ellenére 1934-ben 64 kisebb-nagyobb üzlet működött a városban. Az általános élelmiszer és ruhakereskedések mellett drogériák, patikák, fegyverkereskedés és műszaki cikket árusító bolt is volt. Több helyi mesterembernek – péknek, cipésznek, mészárosnak volt üzlete Szenc fő utcáin, a Köztársaság utcán és a Molnár Albert utcán. A városban varrodák, asztalos- és kovácsműhelyek, sőt cukrászda és kávéház is működött. Két fényképésszel is büszkélkedhetett a város. További munkalehetőségeket akkoriban a malom, a téglagyár, a felszíni kavicsbánya, valamint a dohány és a fa nagykereskedések, a helyi szeszfőzde és a selyemhernyó-tenyészet biztosított.

Az második világháború kezdetekor Szencen 1938. szeptember 26-án rendelték el a mozgósítást. Az 1938-as bécsi döntés értelmében Szencet Magyarországhoz csatolták. A csehszlovák állami alkalmazottak a szlovák iskola tanítóival 1938. októberében távozásra készen álltak, és azt követően elhagyták a várost. Szenc határállomás lett, a vele északnyugatról és északkeletről szomszédos falvakat államhatár választotta el várostól. Szencre érkező magyar katonákat magyar állami alkalmazottak és hivatalnokok követték. szenci községi képviselőtestület összetétele is megváltozott – a szlovákok és zsidók helyére magyarok kerültek. A kétnyelvű jegyzőkönyveket ismét kizárólagosan magyarul írták. A háború következtében megnőtt a munkanélküliség, sokan alkalmi munkákból igyekeztek eltartani családjukat. A rászorulókat havi segélyben részesültek, a város támogatta a szegények otthonát és a gyermekmenhelyet. 1942-ben a szenci zsidó lakosokat a közeli Bodóházán gyűjtötték össze, ahonnan koncentrációs táborokba vitték őket, hátrahagyott vagyonuk pedig a városra szállt. 1945. április 1-én Szencet rövid harcok elhagyták a német csapatok.

A háborút követően Szencen visszaállt a bécsi döntést megelőző állapot, a város ismét csehszlovák fennhatóság alá került. Az újjáalakuló Csehszlovák Köztársaságban a szenci magyarság számára is sok megpróbáltatással járt az 1945 és 1948 közötti jogfosztottság időszaka, amit a Csehországba való deportálások, az 1946. február 27-én aláírt csehszlovák–magyar egyezmény alapján végrehajtott lakosságcsere, melynek keretében Szencről 213 családot telepítettek ki Magyarországra, ahonnan 167 család érkezett, valamint az ún. reszlovakizáció súlyosbított. A reszlovakizáció értelmében a városban maradt magyarok csak abban az esetben kapták meg a csehszlovák állampolgárságot és biztosították számukra a megfelelő életkörülményeket, ha azok szlováknak vallották magukat. 1948 után fokozatosan enyhült a helyzet, a magyar nemzetiségűek is csehszlovák állampolgárokká válhattak, megindult az addig tiltott magyar nyelvű oktatás is. Az új társadalmi rendszer értelmében Szencen is megkezdődött a magántőke felszámolása, üzletek, kocsmák, nagyobb vállalatok, valamint a nagybirtokok állami kézbe kerültek. 1949-ben megalakult az állami gazdaság, 1950-ben pedig az egységes földműves szövetkezet. A szövetkezesítést erőszak és megfélemlítés kísérte. A tehető helyi parasztokat, a kulákokat elhurcolták. Közigazgatásilag a város 1949-ig a Galántai járáshoz tartozott, ezután járási székhelyként működött 1960-ig, amikor a városi rangot kapott község az újonnan létrehozott Pozsony-vidéki járáshoz került.

Az 1960-as évektől fölgyorsult a város fejlődése, lakások épültek, kiépítették a városi közműhálózatot, megépült a helyi művelődési ház és az új szlovák alapiskola, megindult a Napfényes tavak üdülőközpont fejlesztése. Az 1968-as események rövid időre visszavetették város fejlődését, majd újabb lakásépítési hullám következett. A kiterjedt

lakásépítéseknek ezek áldozatul a város arculatát meghatározó jellegzetes házak, utcák, városrészek. A városban található ipari létesítmények többsége is ebben az időben kezdte meg működését. A város központjában található lakótelepek kiépülése az '70-es évektől egészen '80-as évek végéig tartott, amit ugyancsak kíméletlen bontási munkálatok előztek meg.

Az 1989. évi események Szenc életében is nyomot hagytak. November 27-én megalakult a VPN (Verejnost' proti násiliu – Nyilvánosság az erőszak ellen) helyi szervezete, amely párbeszédre szólította föl az akkori kommunista vezetést. Az 1990. évi helyhatósági választásokig ideiglenes vezetés állt a város élén. Ekkor szabadon voksolhattak a lakosok, és választották meg a városi képviselőtestületet és a független jelöltként induló polgármestert. Szenc 1993-ban az akkor megalakuló független szlovák állam része lett. 1996-ban az új területi és közigazgatási rendezést követően Szencet ismét járási székhellyé nevezték ki. A 2002-es helyi választásokkor ismét egy független jelölt került a város élére, a városi képviselőtestületbe pedig 19 képviselőt választottak, ebből 5-en a Magyar Koalíció Pártjának tagjai. 2002-ben az év jeles eseménye volt a város első írásos említésének 750. évfordulója alkalmából rendezett egész éves programsorozat.

Szenc vezetése a jelenben egy minden tekintetben XXI. századi város kialakítására törekszik, és egy modern városközpont kiépítése mellett korszerű szolgáltatásokkal igyekszik mind a helyiek, mind az idelátogató turisták igényeit kielégíteni. Nemcsak a városközpont fejlesztésére fektetnek nagy hangsúlyt, hanem a Napfényes tavak üdülőkörzetének a vonzóbbá tételére is. A tavat körülvevő színvonalas szállodák, panziók sora és az aquapark egész évben biztosítja a pihenés és a kikapcsolódás lehetőségét, a szórakozásról egyebek mellett az évente megrendezendő nagyszabású karnevál és a Szenci nyár, a nyári idényt megnyitó ünnepség gondoskodik. Nem meglepő, hogy a város elsősorban az idegenforgalomnak köszönheti jelenkori virágzását. Az itt lakó emberek számára is egyre vonzóbb életkörülményeket képes teremteni a város – korszerű lakónegyedek kialakításával, a meglévő lakótelepek parkosításával, igényes játszóterek kiépítésével, az iskolahálózat fejlesztésével, kulturális és szórakozási lehetőségek biztosításával, az infrastruktúra tökéletesítésével és az újabb és újabb befektetőknek köszönhetően számos munkahely teremtésével igyekszik megkönnyíteni a Szencen élők életét.

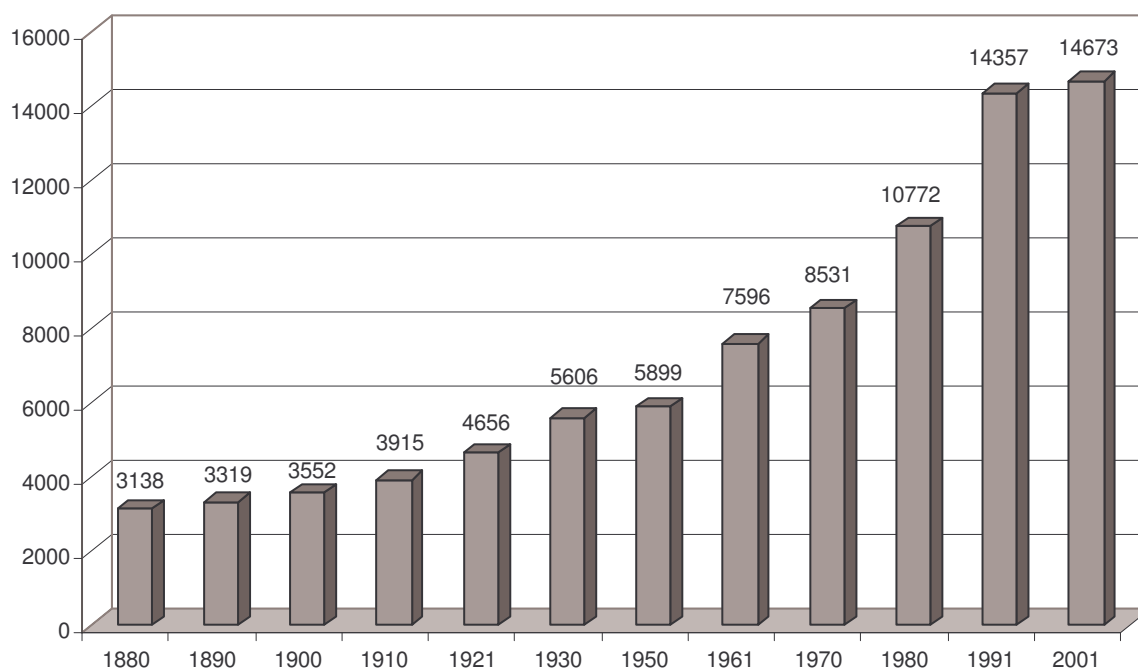
B. A város lakossága*

Szenc lakosságára vonatkozó legkorábbi adataink a XVIII. század elejéről származnak. Egy 1715-ös összeírás szerint 258 család élt a városban, ami hozzávetőlegesen 1032 lakost jelenthet.

Az első pontos adatok a város lakóiról az 1785-ben készített fölmérésből valók, amelyet II. József rendelt el. A kérdőívben rögzített adatok alapján Szenc 1814 lelket számláló helység volt. A lakosságot, annak életkorbeli összetételét tekintve 212 gyerek, 75 ifjú, valamint 914 nő és 613 férfi alkotta. Továbbá megtudhatjuk, hogy 2 nemesi, 99 paraszt és 195 bérlő család mellett 19 zsidó, 35 hivatali alkalmazott, 98 vidéki élt a városban. A lakosság római-katolikus vallású, nemzetiségét tekintve magyar, szlovák és német (germán) nemzetiségű volt – ilyennek vallották magukat a zsidók.

A népszámlálások 1880-tól váltak rendszeressé.

1. ábra: A lakosság számának alakulása 1880 és 2001 között

* A fejezetben található 2001. évi népszámlálási adatok a Szlovák Statisztikai Hivatal kimutatásaiból származnak (www.statistics.sk).

a. A lakosság nemzetiség szerinti megoszlása

A legkorábbi, XIII. századi adatok alapján Szenc nemzetiségi összetétele vegyes volt. A magyaron kívül nagyszámú német és szláv eredetű lakosság élt itt. „Szencen és környékén egy nyelvet beszélő, egységes lakosság nem alakult ki, sőt a XVI. század közepéig, az erős bevándorlások következtében a németség volt túlsúlyban“ (Párkány 1978:114).

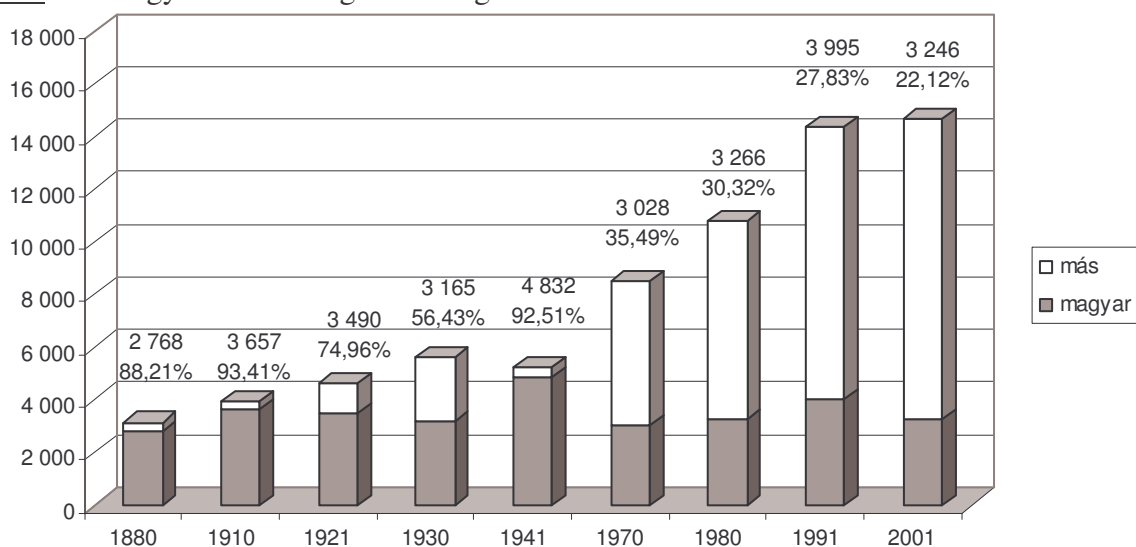
A legutóbbi, 2001-es népszámlálási adatok alapján Szencen a szlovák nemzetiségű lakosság van túlsúlyban, a magyar nemzetiségűek az összlakosság 22%-át alkotják.

1. táblázat: Szenc lakosságának nemzetiségi összetétele 2001-ben

Nemzetiség	2001	
	adat	%-ban
szlovák	10 970	76,09%
magyar	3 246	22,52%
cseh	133	0,92%
roma	20	0,14%
ukrán	15	0,10%
német	9	0,06%
lengyel	7	0,05%
horvát	6	0,04%
ruszin	5	0,03%
orosz	5	0,03%
szerb	1	0,01%
egyéb, adathiány	256	-
Összesen	14 673	100%

A magyar nemzetiségű lakosság számának alakulását a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra: A magyar nemzetiségű lakosság számának alakulása 1880–2001

A magyar nemzetiségű lakosság számában és számarányában az 1921-es évi népszámlálási adat mutat szembetűnő csökkenést, aminek több oka is lehet. Szenc ekkor már Csehszlovákiához tartozott, és az új államigazgatás határozottan lépett föl a hozzá ellenségesen viszonyuló magyar szervezetek, egyének ellen. Ebből adódóan önkéntes és kényszerű költözésekre is sor került. Továbbá a korábbi nemzetközi gyakorlattal ellentétben nem az anyanyelvet, hanem a nemzetiséget tudakolták. A lakosság egyes rétegeiben azonban még nem kristályosodott ki a nemzeti öntudat fogalma. Ugyanakkor bevezették a zsidó és a cigány nemzetiségi kategóriát, amellyel szintén megcsappant a magyarság száma. A számlálóbiztosok sorozatos visszaélései és a hatóságok fenntartott joga a bevallott nemzetiségi adatok módosítására is megemlítendő.

A főntebb vázolt intézkedések hatékonyságát az 1930-as évi adatok bizonyítják – további csökkenés tapasztalható. A vegyes lakosságú, elsősorban a magyar többségű helységekben, mint amilyen Szenc is volt, szlovák telepeseikkel, ún. kolonistákkal igyekeztek fölhígítani magyar lakosságot. Ennek ellenére Szenc megmaradt magyar többségűnek.

Az 1938-ban Magyarországhoz csatolt területeken az 1941. évi népszámlálási adatok tükrében visszaálltak az 1910-es évnél megfelelő arányok. Ez alkalommal külön kérdezték a lakosok anyanyelvét és nemzetiségét. A népszámlálás eredményei alapján többen vallották magukat magyar nemzetiségűnek, mint magyar anyanyelvűnek, és ismét beigazolódott a tétel, mely szerint „az államalkotó nemzet [...] szempontjából mindig kedvezőbb adatokat eredményez a lakosság nemzetiségi bevallásának felvétele” (Popély 1991:123).

Az ábra nem tartalmazza az 1950-es és az 1961-es népszámlálási adatokat, mivel ezek csak kerületi, járási illetve kerületi székhely szerinti bontásban jelentek meg. Ezekben az években a deportálások, lakosságcserek, kitelepítések, a magyar lakosság létbizonytalanságban tartása és az ún. reszlovakizáció határozta meg Szenc életét is. A kitelepített magyar lakosság helyébe pitvarosi, tótkomlói és nagylaki (Magyarország), magukat szlovák nemzetiségűeknek valló családok érkeztek. Szenc ebben az időben veszítette el magyar többségét.

Az 1970. évi népszámlálás adatai szerint gyarapodott ugyan a szenci magyarság, számaránya a többi nemzetiséghez képest viszont csökkent. A nemzetiség és az anyanyelv ismételt különválasztásával megnőtt a magukat magyar anyanyelvűnek vallók száma a magyar nemzetiségűekkel szemben.

A fokozatos asszimiláció következtében az 1980-as népszámlálási adatok tükrében a szépen gyarapodó összlakosság mellett a magyarság csak minimális növekedést könyvelhetett el. Ennek háttérében az ipartelepítés és a '70-es évek lakásépítési programja állt

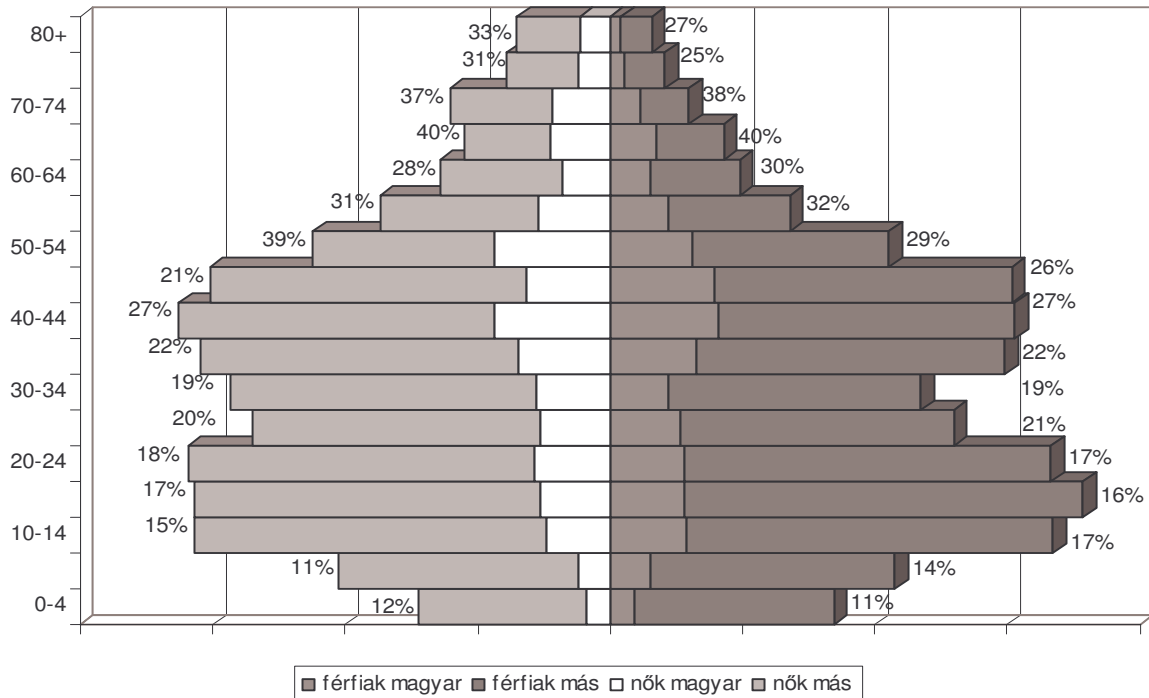
– Szlovákia egész területéről érkeztek emberek munka és lakáshoz jutás reményében, valamint az a tény, hogy „a vegyes házasságból származó gyermekek döntő többsége szlovák irányultságú“ (Szabó Mihály 1998: 154).

Az elmúlt évtizedek asszimilálódási tendenciáját igazolják az 1991-es és 2001-es népszámlálásoknak a magyar lakosság csökkenését mutató adatai is. A folyamatos csökkenés azonban nem érte el a 20%-os küszöböt, miután egy helység már szlováknak tekinthető. Erős elszlovákosodása ellenére Szencet még mindig a magyarlakta terület részének kell tekinteni a 10%-ot meghaladó magyarságaránya miatt (bőv. lásd Gyurgyík 1998; 2004).

b. A lakosság életkor és nemek szerinti megoszlása

A szenci lakosság nem és életkor szerinti megoszlása már az 1785-ös összeírásból ismeretes (lásd fentebb). A jelenben az 1991-es adatokhoz képest a legfiatalabb korosztály száma csökkent számottevően, a korfa súlypontja pedig idősebb korosztályok felé tolódott el.

3. ábra: A lakosság életkor és nemek szerinti megoszlása 2001-ben*

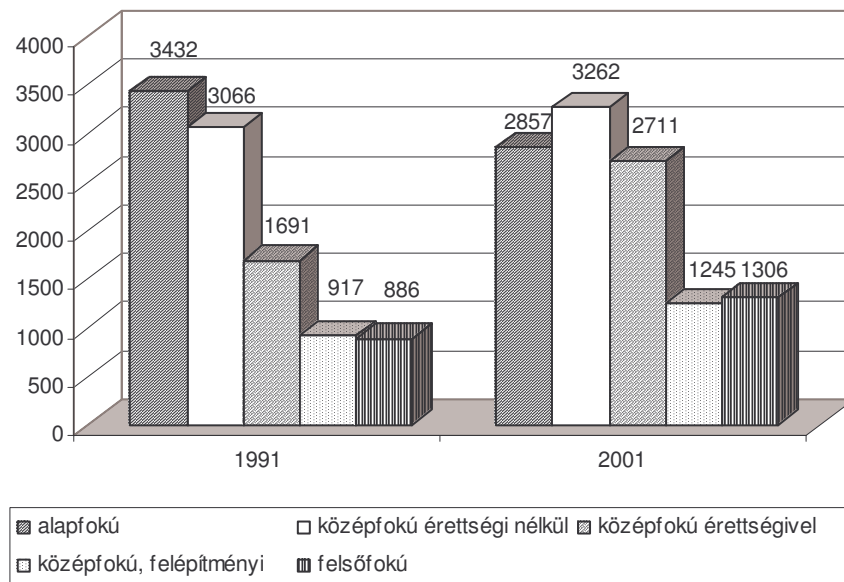
* Az ábra sorainak végén található százalékok a magyar nemzetiségűek arányára utalnak.

A magyar nemzetiségű lakosság aránya a fiatalabb korosztály irányába csökken, függetlenül attól, hogy a 0-10 évesek kevesebben vannak, mint az előző időszakokban.

c. A lakosság végzettség és foglalkozás szerinti összetétele

A 2001. évi adatoknak a tíz évvel korábbiakkal való összevetésekor aránybeli növekedést tapasztalhatunk a középfokú végzettségűekkel kapcsolatban, mind az érettségivel nem rendelkezők, mind az érettségizettek és a felépítményit* végzettek esetében, valamint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében. Az alapfokú végzettséggel rendelkezők száma viszont csökkent.

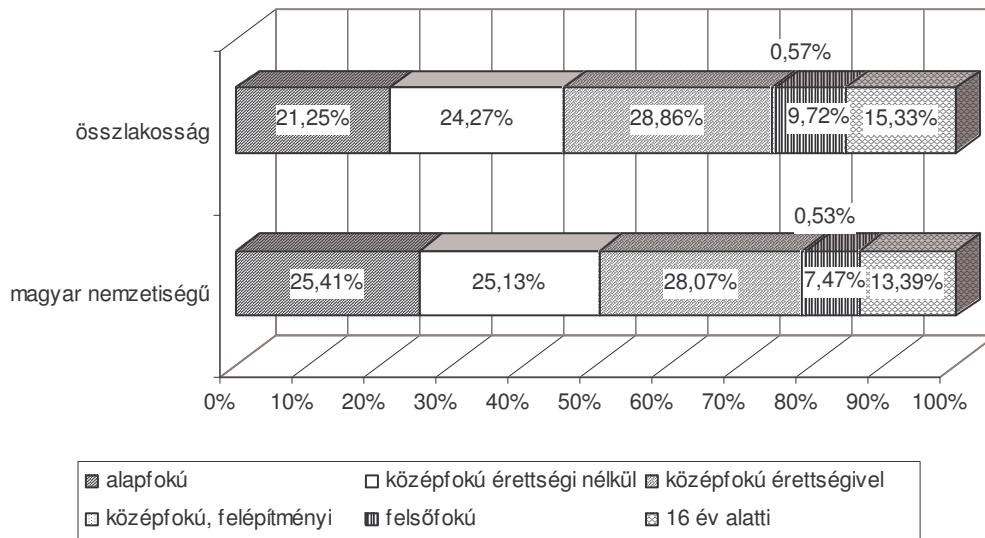
4. ábra: A szenci összlakosság végzettségbeli megoszlása 1991-ben és 2001-ben

A szenci összlakosság és a Szencen élő magyar nemzetiségűek végzettségbeli adatai között nem észlelhető számottevő eltérés, amint azt az 5. ábra is szemlélteti. A magyar nemzetiségű lakoságnál a felsőfokú végzettséggel rendelkezők alacsonyabb aránya az alapfokú végzettséggel rendelkezőknél egyenlítődik ki, és a fiatalabb generáció aránya is alacsonyabb.

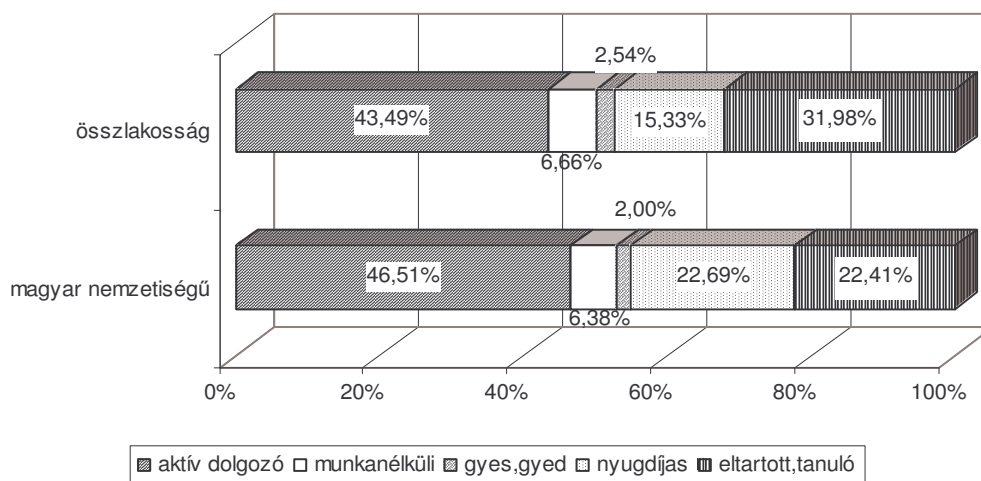
* A magyarországi szóhasználatban a technikum kifejezés használatos.

5. ábra: Az összlakosság és a magyar nemzetiségű lakosság végzettségbeli megoszlása 2001-ben

A végzettségbeli adatokhoz szorosan kapcsolódnak a gazdasági tevékenységre vonatkozó adatok. A gazdasági aktivitás szerinti megoszlást vizsgálva a szenci összlakosság és a magyar nemzetiségű lakosság szempontjából nem figyelhetőek meg nagy eltérések. A magyar nemzetiségűek legfiatalabbjai csoportjában a végzettségnél említett csökkenő tendencia itt is megjelenik, ami a gazdaságilag aktívak és nyugdíjasok nagyobb arányával függ össze.

6. ábra: Az összlakosság és a magyar nemzetiségű lakosság gazdasági aktivitás szerinti megoszlása 2001-ben

d. A lakosság felekezet szerinti megoszlása

A 1785-ben rögzített állapotokhoz, vagy akár a '30-as évekhez képest 1990-re sokban változott a város lakosságának felekezeti megoszlása. Jelentős mértékben megnőtt a felekezeten kívüliek és a bizonytalan kötődésűek aránya, ami „az elmúlt évtizedekben uralkodó pártállamnak az egyházakkal szembeni viszonyának” (Gyurgyík 1998: 101) következménye, a második világháborút követően pedig a nagy lélekszámú szenci zsidó közösség teljes mértékben eltűnt.

2. táblázat: A szenci lakosság felekezeti megoszlása 2001-ben

Felekezet	összlakosság		ebből magyar	
	adat	%-ban	adat	%-ban
római-katolikus	10520	74,61%	2868	89,40%
evangélikus	1240	8,79%	18	0,56%
görög-katolikus	57	0,40%	8	0,25%
pravoszláv	23	0,16%	0	0,00%
egyéb vallású	369	2,62%	145	4,52%
felekezethez nem tartozó	1891	13,41%	169	5,27%
adathiány	573	-	38	-
Összesen	14673	100%	3246	100%

A 2001. évi népszámlálási adatok szerint Szenc lakosságának 87%-a valamilyen felekezethez tartozik. A magyar nemzetiségűek túlnyomó többségében római-katolikus vallásúak, Szlovákia magyarlakta vidékein tapasztalható általános arányokkal megegyezően. A szenci evangélikus hitközösség a második világháborút követő lakosságcsere következtében erősödött meg, mert a Pitvarosról, Nagylakról és Tótkomlósról érkezők evangélikusok voltak.

III. ELMÉLETI-MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

1. AZ Ő-ZÉS ÉS AZ Ő-ZŐ NYELVJÁRÁSOK

A. Az ő-zés kialakulása

Losonczi Zoltán (1917; 1918) szinte teljes nyelvtörténeti anyagon (rokon nyelvek, jövevényszavak, nyelvemlékek) bizonyította, hogy az ő hang belső magyar nyelvi fejlemény és keletkezésének oka a magyar nyelv hangsúly- és hangviszonyaiban keresendő.

A magyar nyelv hangsúlyviszonyait mindenekelőtt a szó első szótagjára eső erős hangsúly határozza meg. Losonczi fejtegetései bizonyították, hogy ez a szóeleji hangsúly a szó végén redukciót eredményezett és ehhez a redukcióhoz labializáció is társult. A labializált tövégi magánhangzók pedig magukhoz hasonították a többelseji magánhangzókat is. Ezt a szóvég felőli labializációt nyelvemlékeink adatai mellett a mai nyelvjárási alakok is igazolják. Az előbbieken már a többelseji ő-zésre is találunk példákat az általános véghangzóbeli ő-zés mellett, az utóbbiakban *körösz*, *lölköm* típusú alakokat találunk, a korábbi fejlődési fokot (t.i. csak a tövéghangzóban labializáló) képviselő *lölköm*, *körösz* mellett, *lölkém*, *körösz* alakok pedig egyáltalán nincsenek. Példaképpen: *szimi* ~ *szimis* > *szimü* ~ *szimis* > *szimü* ~ *szimüs* > *szümü* ~ *szümüs* > *szüm* ~ *szümüs*. Maga az ő hang nyíltabbá válással keletkezett ezekből a labializált hangokból (*ü* > *ö*) (l. még Abaffy 2003).

Losonczi szerint ez a nyíltabbá válás jellemzi az ő-zés kialakulásának kezdeti szakaszát. Elsőként Horger Antal (1934) figyel föl arra, amit Laziczius Gyula (1936) Péter Lászlóval (1951) egyetemben már határozottan állít, hogy ezt a kezdeti szakaszt sem kizárólag a nyíltabbá válás jellemzi, „lehet hogy ez indítja meg (t.i. az ő-zést – K.D.), de kialakulását nem ez irányítja” (Laziczius 1936: 25). Péter szerint már az ő-zés kialakulásának ebben a korai szakaszában is föl kell tennünk egy spontán *ë* > *ö* labializációt is, amit Losonczi, és részben Horger is, csak a későbbi szakaszban, a fejlettebb fokkal (t.i. terjedés a tö belseje felé labiális illeszkedéssel – K.D.) kapcsolatban említ. Ez a labializáció, csak úgy mint az *ü* esetében, a szóeleji erősebb hangsúly következtében a szóvégi labializáló tendencia hatására indul meg. Az ő-zésnek ez a változata is illeszkedéssel terjedt a szó belseje felé, majd az analógiának köszönhetően más szavakba is.

Péter kitér a labializáció alóli kivételekre is, olyan zárt *ë*-s szavakra, amelyekben nem következett be az *ë* > *ö* labializáció. Ezekről Horger is szól, de Péter magyarázata tűnik elfogadhatóbbnak. E szerint a vegyes hangrendű szavak zárt *ë* hangjai azért nem

labializálódtak, mert egyrészt a palatális-veláris szavakban nem volt labializálható hang a szó végén és az illabiális *á*-nak erős illabializáló hatása van (pl. *lējány, bētyár*), másrészt a veláris-palatális szavakban is az *á* hatása érvényesül (pl. *Ágnēs, frátēr*).

Az egytagú szavak pedig a már említett erős első szótagbeli hangsúly miatt nem labializálódtak – azaz a nyomatékosabb képzés nem teszi lehetővé a redukció hatására bekövetkező labializációt. Ha azonban mégis *ö*-ző alakban fordulnak elő ezek a szavak, akkor az analógia fokozottabb működésével állunk szemben.

Időbeli határokat tekintve az *i > ü* labializáció a 10. századtól a 13. századig volt erőteljes. Az *ü > ö* nyíltabbá válás és a zárt *ë > ö* labializáció a 13. századtól jelentkezik és egészen a 15. századig érezteti hatását, különösen az utóbbi változás esetében (Abaffy 2003: 330).

B. Az *ö*-ző nyelvjárások kialakulása

Elvileg minden új nyelvi jelenségnél számolnunk kell és lehet nyelvjárási különbségekkel, mondja Benkő Loránd (1957). Ilyen nyelvjárási különbségekkel számolhatunk az *ö*-ző nyelvjárások kialakulásánál is. A labialitás már az ősmagyar korban nyelvjárási megoszlást eredményezett, azaz lehetett egy illabiális (*i, i* hangoknak kedvező) és egy labiális nyelvjárás (*u, ü* hangoknak kedvező). Ez a megoszlás elsősorban a tövéghangzókból jelentkezett.

Az ómagyar kori hangváltozások nemcsak a tövéghangzók, hanem a többeseji magánhangzók esetében is nagy változásokat eredményeztek. A tövéghangzókból elinduló labializáció, amely illeszkedéssel a szó elejére, majd az analógia hatására más szavakra is kiterjedt, létrehozta az *ü*-ző nyelvjárást.

Az a nyelvjárás, amelyre a szóeleji hangsúly következtében kialakuló nyíltabbá válás hatott erősebben nem *ü*-zővé, hanem *ë*-zővé vált. Ezt igazolja a *szimi* 'szem' szavunk hangtani alakjának a története. A *szimi* alapelakból az egyik nyelvjárásban labializációval *szimü* > *szümü* alakokon keresztül *szüm* lett, a nyíltabbá válásnak köszönhetően a másik nyelvjárásban pedig *szëm*.

Elvben mindkét nyelvjárásban megvolt a lehetősége az *ö* kialakulásának: az előbbinél nyíltabbá válással, az utóbbinál labializációval. Az *ö*-zés mégis olyannyira szerves következménye volt az *ü*-zésnek, amelyből nyíltabbá válással jött létre, hogy a korábban *ü*-ző nyelvjárások *ö*-zökké váltak.

C. Az *ö-ző* nyelvjárások a nyelvjárások osztályozásának tükrében

Az *ö-ző* nyelvjárásokról már az első nyelvjárási osztályozások is szót ejtenek. Elsőként Verseghegy Ferenc (1793) tett kísérletet a nyelvjárások osztályozására. Kiejtésbeli eltérésekre alapozva három nyelvjárást különít el, melyek közül az erdélyi nyelvjárást tekinti *ö-ző*nek.

Több próbálkozás után Simonyi Zsigmond (1889) megalkotja az első tudományos igényű, nyolc nyelvjárást megkülönböztető osztályozást, amit a zárt *ë* – nyílt *e*, valamint az nyílt *ē* – zárt *é* szembenállásra alapoz. Az *ö-ző* nyelvjárásokat két össze nem függő területre lokalizálja: Dél-Alföldre („*ö-ző* beszédéről leghíresebb Szeged” 1889: 202) és a középső székely vidékre, Udvarhely megye délnyugati felére. Bizonyos számú szótőre korlátozódó *ö-zés* a Dunántúlon is megfigyelhető, mondja, „s mentől tovább megyünk nyugatra, annál inkább szaporodnak az *ö-ző* szótők (Göcsejben és Ormánységben már *embör-t*, *gyerök-öt* mondanak)” (1889: 206). Osztályozása olyannyira nem volt állandó, hogy az 1905-ös kiadásban már az időközben Balassa József (1891) által kidolgozott fölosztást veszi át. Balassa munkájában Simonyi osztályozásáról a következőket mondja: „Ez az osztályozás már csak azért sem lehet tökéletes, mert csupán e két sajátságára (lásd fentebb) van tekintettel, pedig csakis ezek alapján nem osztályozhatjuk a magyar nyelvjárásokat” (1891: 12).

Balassa olykor történeti szempontokkal kiegészített földrajzi és nyelvi szempontok vegyítésével alkotja meg rendszerezését. Nyelvi szempontjai elsősorban hangtaniak, de mellette alaktani és mondattani sajátosságokat is figyelembe vesz. A több szempont ellenére az *ö-ző* nyelvjárások földrajzi elhelyezkedése Balassánál sem módosul, igaz, pontosabban körülhatárolja őket („az ugynevezett *ö-ző* vidék, mely magában foglalja a Kis-Kúnságot, Szegedet és vidékét, továbbá a Duna mellékének egy részét (Sárköz) és Baranya és Somogy megye déli részét. Ezt a területet nevezem alföldi nyelvjáróterületnek” 1891: 21; „A nyugati székelység” – melynek gócpontja a keresztyúri nyelvjárás – „legjellemzőbb sajátságai az *ö-zés*” uo. 102) és részletesebben határozza meg az *ö-zés* fokát (az *ë* helyén rendszeren *ö-t* ejtenek, néhány egytagú *lë, të, së, në, -ë* és vegyes hangrendű szó *lëjány, gyërtya, hërvad, tënnap* kivételével, a székelyeknél külön utal további kivételekre *ëggy, sënki, nëgyedik*, és a zárt *ë* helyén jelentkező nyílt *e-s* ejtésre, ugyanakkor megjegyzi, hogy olykor nyílt *e* helyén is *ö* áll *kezemöt, kezedöt, ëletömöt* l. 1891: 47, 102).

Horger Antal (1934) ugyan nem tekinti tudományos feladatnak a nyelvjárások osztályozását, a nyelvjárási jelenségek tárgyalásakor mégis átveszi Balassa fölosztását. Horger Balassához viszonyítva annyiban lép előre, hogy az alföldi és a székely

nyelvjáróterület mellett említést tesz az abaúji Füzér és a gömöri Csucsom szigetjellegű *ö-ző* nyelvjárásáról. A székelység *ö-zésén* belül két fokot különböztet meg: az erősebb fok bizonyos szavak kivételével megegyezik az alföldi *ö-zéssel*, a gyengébb fok hangsúlytalan szótagbeli zárt *ë-k* helyén jelentkezik. A füzéri és a csucsomi nyelvjárások *ö-zése* annyiban különbözik az imént említettektől, hogy csak a kötőhangzók zárt *ë-je* helyén ejtenek *ö-t*.

Kálmán Béla (1966) osztályozása Balassa fölosztásából kiindulva a Magyar Nyelvjárások Atlaszának előzőleges eredményeire támaszkodik. Az erősen *ö-ző*, azaz az egytagú és a vegyes hangrendű szavak kivételével minden helyzetben *ö-t* ejtő déli (korábban alföldiként említett – K.D.) nyelvjárástípus és a nem *ö-ző* kivételek sorát egytagú nyílt *e-re* végződő szavakkal bővítő a székely nyelvjárástípusba tartozó udvarhelyi nyelvjárás mellett enyhén *ö-ző* nyelvjárásokat is elkülönít, ahol a tőszavakbeli *ö-zés* kisebb mértékű. Az utóbbiak közé sorolja a nyugatit és dunántúlit. Az *ö-ző* nyelvjárás- és nyelvszigeteket területi elhelyezkedésük szerinti nyelvjárástípusoknál tárgyalja. Így kerül az Abaúj megyei mintegy 20 településből álló *ö-ző* sziget az erősen illabiális északkeleti nyelvjárástípushoz és az enyhén *ö-ző* dunántúli nyelvjárástípushoz, annak északnyugati sarkán elterülő Szenc, Réte és Csallóközcsütörtök által behatárolt kisebb (erősen) *ö-ző* sziget. A nyelvjárás-osztályozások sorában tehát Kálmán tesz elsőként említést a Szenc környéki *ö-zésről*, természetesen az atlaszgyűjtéseknek köszönhetően.

Laziczius Gyula (1936) osztályozása annyiban tér el a korábbiaktól, hogy fonológiai alapú osztályozást készít. Nem nyelvjáráskutató lévén, osztályozása inkább csak elméleti jelentőségű, mint a gyakorlatban hasznosítható. Laziczius osztályozásakor kizárólagosan a magánhangzórendszerre, azon belül az *e – ë* és *ē – é* beszédhangok meglétére, pontosabban az *ë – ē* hiányára összpontosít, mert „ha csak a magánhangzókat nézzük, nyelvjárásainkban egyszerűen nincs más lényegbevágó eltérés” (1936: 56). A rövid magánhangzók szempontjából *ë-ző*, *e-ző* és *ö-ző*, a hosszú magánhangzóknál *é-ző*, *ē-ző* és *í-ző* nyelvjárásokat különböztet el. A rövid és a hosszú magánhangzórendszereket kombinálva kilenc típust kap. Az *ö-zés* ebből három típusban jelenik meg más-más hosszúmagánhangzó-rendszerrel: a nyugati székelységben (III.a), felsődrávai nyelvjárásban (IV.a) és az alsópestmegyei, kiskunsági, szegedvidéki nyelvjárásokban (IV.b). A teljesség kedvéért hozzá kell tennünk, hogy Laziczius osztályozásának alapja, mely szerint nincs más eltérés, „már a munka megjelenésének idején, az akkori dialektológiai ismeretek alapján sem állta meg a helyét” (Imre 1971: 57).

Imre Samu (1971) rendszerezése a Balassa, Horger, Laziczius-féle osztályozások sorában újabb, magasabb szintet képvisel annyiban, hogy a Magyar Nyelvjárások Atlaszának az ötvenes évek második felében gyűjtött anyaga alapján dolgozza föl a nyelvjárásokat.

Az Atlasz gyűjtései biztosították az egész magyar nyelvterületet átszövő kutatópont-hálózatot és az összevethetőséget, azaz minden kutatóponton azonos anyagon végzett jelenségvizsgálat lehetőségét, valamint az anyag kronológiai szempontból homogén, azonos módszerrel gyűjtött, általánosításokra is lehetőséget adó mennyiségét. Imre elsődlegesen hangtani alapú rendszerezésében a hangrendszer, egyes fonémák megterhelése és egyes hangszín-realizációk mellett bizonyos alaktani sajátosságokat is figyelembe vesz. Ezek alapján négy nagyobb nyelvjárási egységet, tíz átmeneti nyelvjárástípust, valamint több nyelvjárásszigetet határoz meg. Imre nagyobb nyelvjárási egységei csaknem azonosak a Kálmán által elkülönített nyelvjárástípusokkal. A Szenc környéki nyelvjárásról az eddigiekhez viszonyítva a legbővebben szól. Független hangsúlyos *ö*-zéssel jellemzi a korábbi leírásokban *ö*-zőnek, erősen *ö*-zőnek mondott nyelvjárásokon kívül Szenc környékének nyelvjárását is. A független *ö*-zést a következőképpen határozza meg: „A kérdéses nyelvjárásban *ë* fonéma helyén hangtani és asszociatív helyzettől függetlenül a morfémaállomány túlnyomó nagy többségében *ö* jelentkezik. Ezekben a nyelvjárásokban az *ë* igen kis megterheltségű fonéma. Elsősorban néhány egy szótagú morfémaiban (pl. *lë, në, të, së, ëggy, ritkábban mëg*), a vegyes hangrendű szavakban, illetőleg újabb jövevényszavakban fordul elő” (Imre 1971: 203).

A Magyar dialektológia (2001) tankönyv osztályozása Lazicius és Imre nyomdokaiban halad, azaz tipológiai, szemben Simonyi, Balassa, Horger, Kálmán területi alapú rendszerezéseivel. A dialektológia legújabb kutatási eredményeire támaszkodva egy tíz régióból álló rendszerezést ad, ami annyiban tér el a korábbi nyolcas fölosztásoktól, hogy külön tárgyalja a korábban egy csoportot alkotó dél-dunántúli és dél-alföldi nyelvjárási régiókat, valamint különválasztja a székely és a moldvai régiót, annak ellenére, hogy „a nyelvjárás csoportok és régiók fő nyelvi jellemzői, területi gócai azóta (t.i. a MNyA. és Imre monográfiája óta K.D.) nem változtak meg gyökeresen, (de feltehető, hogy egy mai leírás még szélesebb átmeneti sávokat jelölne ki, és egy-egy típuson belül is módosítanunk kellene a korábban rögzített jellemzőket)” (Uo. 2001: 266).

Az *ö*-zéssel kapcsolatban csak a korábban megállapított tényeket pontosítják, és helyenként a terminológia más. A dél-alföldi nyelvjárásokban, ahol az *ö*-zés hatóereje a legnagyobb, független labiális *ö*-zéssel találkozunk. A különválasztott dél-dunántúli régiót hangsúlytalan *ö*-zés jellemzi, de kisebb mértékben a hangsúlyos és hasonulásos *ö*-zés is észlelhető (meghatározásokra bőv. lásd Imre 1971). Az *ö*-zés hatóereje nyugat felé haladva, a Nyugat-Dunántúlon, egyre gyengül, viszont a hetési nyelvjárás csoportban erős hangsúlytalan *ö*-zést találunk. A székely nyelvjárás csoportok alapvonásaikban megegyeznek

a nyugat-dunántúli és a dél-dunántúli (és dél-alföldi) régió nyelvjárásaival, ami igazolja azt a föltevést, mely szerint a 12-13. században a keleti gyepük komolyabb megerősítésére nyugat-dunántúli és dél-dunántúli magyar néprészlegeket telepítettek Erdély keleti felére. Az elmondottak azért fontosak a szenci ö-ző nyelvjárás szempontjából, mert a tankönyv szerint hasonlóan keletkezett a Szenc környéki vagy az Abaúj megyei ö-ző sziget is, azaz áttelepítéssel.

2. A SZENCI Ö-ZŐ NYELVJÁRÁS

A. A szenci ö-ző nyelvjárás kialakulása

Az előző fejezetben a Szenc környéki ö-ző nyelvjárás és a dél-alföldi, valamint a székelyföldi ö-zés összefüggésére utaltunk. A szenci ö-zés eredetével és kialakulásával kapcsolatban mégis inkább Szabó József szavait idézném: „A Szenc környéki ö-zés eredetének, kialakulásának kérdése a magyar dialektológia izgalmas, érdekes és egyszersmind fogas kérdése is” (1996; 1999: 72), ami annyit jelent, hogy többen, többféle elméletet alkottak, de mindmáig egyik sem lett kizárólagossá, bár kétségtelenül vannak közöttük olyanok, amelyek valószínűsége nagyobb a többinél.

A nyelvjárásziget a magyar nyelvterület északnyugati peremén a közép-dunántúli–kisalföldi régió csallóközi–szigetközi csoportjának szomszédságában (lásd 1. térkép), annak ugyancsak északnyugati peremén található, egyre inkább körülölelve a szlovák nyelvterülettől. Ennek következtében fokozatosan nyelvsziget jelleget kezd öltetni Szenc és környékének mintegy huszonöt településre kiterjedő nyelvjárása (lásd 3. térkép). A peremhelyzet mindenképpen kedvez a nyelvjárás sajátosságok konzerválódásának. Ez lehet az egyik oka annak, hogy a szomszédos nyelvjárástól csak az ö-zés tekintetében eltérő nyelvjárás mindmáig megőrződött.

A szenci ö-ző nyelvjárás keletkezésével kapcsolatban, mint ahogy arra fentebb utaltam, több elmélet született. A nézet, mely szerint a nyelvjárásziget nagyarányú betelepítés következménye lenne, nem igazolt kétségbevonhatatlanul. Szenc város krónikája szerint Báthory András a korábban felégetett vidéket 1621-ben a török elől menekült kunsági magyarokkal telepítette be. Ezt az idézett tényt, mely szerint 17. századbeli telepítésről lenne szó Szencsel és környékével kapcsolatban, cáfolja Kulcsárné Sz. Zsuzsa (1978: 230-231; a szenci krónika az imént említett bejegyzése is uo.). Az ö-zésre már a 16. századból kétségbevonhatatlan bizonyítékaink vannak, mondja Kulcsárné, hiszen 1591-ben kelt az a levél, amit Szenci Molnár Albertnek ír bátyja Benedek, valamint a szenci bíró ugyancsak Szenci Molnárnak írt, 1610-ben kelt levele (Párkány 1978).

Bálint Sándor (1957) szerint a szenci ö-ző nyelvjárásziget szegedi és délvidéki, a török elől menekülő lakosság áttelepülésével keletkezett. E szerint a 16. század harmadik negyedében sokan kerültek el Szegedről Debrecen, Kassa és a Szenchez közel eső Nagyszombatba is (lásd még Szabó 1996; 1999).

A nyelvföldrajz történeti tanulságainak számbavételekor Benkő Loránd (1967a, 1967b) a Magyar Nyelvjárások Atlaszának anyagát a nyelvföldrajz összehasonlító módszerével fogta vállatára. A Szenc környéki *ö*-zéssel kapcsolatban megállapítja, hogy az kapcsolatban áll az ormánsági, őrsegi, abaúji, székelyföldi nyelvjárásokkal, valamint a dél-erdélyi nyelvjárászigetekkel (lásd 4. térkép). Az említett nyelvjárások közötti egyezésekből Benkő arra következtet, hogy „a kérdéses területeken élő magyarság valamikor azonos, illetőleg közeli rokon nyelvjárástípust beszélt” (1967b: 463), a nyelvföldrajz segítségével viszont azt már nem állapítható meg, hogy e népcsoportok őstelepülése merre volt, hogyan alakult ki a mai helyzet, továbbá nyelvi alapon az sem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy a gócok milyen viszonyban vannak egymással: „mindegyik góc lehet [...] „anya”- és „fiók”-nyelvjárás egyaránt, sőt [...] az is lehetséges, hogy testvéri viszonyban vannak egymással” (1976a: 47). A vizsgált problémakör, Benkő szerint, a történeti értelemben vett székelység eredettörténetéhez kapcsolódik, amit az is tanúsít, hogy a kijelölt gócpontok között jelentős szerepet kap a székelyföldi (székely) magyarság lakóhelye, a középkori oklevelek székelyekről tesznek említést több gócponton vagy azok közelében, valamint a gócok egybeesnek az ország egykori védelme szempontjából fontos stratégiai pontokkal. Benkő ezen vizsgálatában nem vette föl szempontjai közé a nagy hatóerejű hangtani jelenségeket, többek között az *ö*-zést sem, mondván, azok kisebb bizonyító erővel rendelkeznek, ugyanakkor megjegyzi, hogy eredményeit ezek a tendenciák sem cáfolják, sőt szintén támogatják. E szerint az *ö*-zést is jellemző sajátásnak tekinthetjük a Benkőnél kirajzolódó gócokban.

Az *ö*-zés keletkezésének helyével kapcsolatban Bárczi (1958) és Benkő (1957) fejtegetése az irányadó, mondja Szabó József (1996; 1999) is, mely szerint az *ö*-zés azon a területen alakult ki, amely az *ö*-zés részleges előzményének tekinthető *ü*-zés góca volt korábban, vagyis a Délkelet-Dunántúlon, pontosabban a Dráva torkolatának a vidékén. Ehhez hozzáillesztve Benkő (1967a, 1967b) főntebb említett vizsgálatának az eredményeit föltételezhető, hogy a székely népcsoportok őstelepülése a Dráva-torkolat vidéke lehetett, és innen határvédelmi célzatú áttelepítésekkel kerültek a nyelvterület egymástól többszáz kilométerre levő pontjaira, ahol ma is élnek. Ezek a telepítések a 11. században indultak meg és még a 13. században is tartottak. Az *ö*-zés, a nyelvtörténeti adatok alapján, a 13. századtól van jelen a magyar nyelvjárásokban és magában a magyar nyelvben is. Juhász Dezső szóbeli közlése alapján a kialakulóban levő *ö*-zés már a szételepítések korában is olyan erővel rendelkezett, hogy magára maradván nagyon hasonló módon fejlődött tovább a nyelvterület különböző pontjain, ahova az azt beszélő csoportok magukkal vitték. A Szenc környéki *ö*-zés

a Benkő által feltárt egyéb egyezések mellett az *ö*-zés tekintetében is a határvédelmi célból összeállított népeiséggel, a székelységgel áll szoros kapcsolatban, olyannyira, hogy egykor közös nyelvjárást beszélt vele. A szenci *ö*-ző nyelvjárássziget tehát egyike a legkorábbi nyelvjárásszigeteknek, amelyek az Árpád-kori határvédelmi célú népeiségtelepítés részeként alakultak ki a Dráva-torkolat vidékén élő, történeti értelemben vett székelység széttelepítésével.

B. A szenci *ö*-zés a XX. század második felében

Imre nagyszabású rendszerezésén kívül több kisebb tanulmány is foglalkozik a Szenc környéki *ö*-zéssel. Kulcsárné Sz. Zsuzsa (1978) az *ö*-zés mellett választ próbál adni a nyelvjárássziget eredetére (lásd fentebb). Az *ö*-zéssel kapcsolatban megjegyzi, hogy „a szenci lakosság erős *ö*-ző nyelvjárásban beszél, bár a köznyelvi kiejtés hatása egyre jobban érződik a tősgyökeres szenci lakosok beszédében is” (1978: 231). Ennek okát a szlovákokkal és más magyar nyelvjárásokat beszélőkkel való érintkezésben látja, ugyanakkor a különböző vidékről származó tanulók beszédének egymásra hatása is „elősegíti a nyelvjárás gyengülését” (231). A Szencre és mintegy tizenkét környékbeli településre kiterjedő nyelvjárásszigeten belül a *meg*- igekötő kapcsán egyfajta elkülönülést figyel meg: Félben az említett igekötőt *mög*-nek, Szencen pedig *meg*-nek ejtik. Az *ö*-zés eseteit Sima Ferenc egyik munkájára hivatkozva tárgyalja. Külön veszi az egy- és többszótagú névszótövekben jelentkező *ö*-zést, a többtagúakban elkülöníti a magánhangzóra és mássalhangzóra végződő töveket, ezen belül a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagokat, valamint a származékszavakat. Az *ö*-ző példák mellett *ë*-ző és *e*-ző ellenpéldákat is említ. Az igéknél csak egytagúakat és többtagúakat különít el, származékszavakkal egyetemben. Toldalékok előtti *ö*-zés esetei között tárgyalja a *-t* tárgyrag előtti, az igei személyragok előtti, valamint a *-tt* múlt idő jele előtt jelentkező kötőhangzókat, továbbá az egyes képzőkben és ragokban föllelhető *ö*-zés eseteit. A tanulmányt két szövegmutatvány zárja. Kulcsárné tanulmánya egy értékes adatokat tartalmazó anyagközlés a Szenc környéki nyelvjárás legjellemzőbb jelenségéről, az *ö*-zésről.

A szenci *ö*-zés nemcsak hangtani, hanem alaktani leírását adja Bárdos Gyula (1982) a pozsonyi Comenius Egyetemen íródott szakdolgozatában. A szakdolgozat alapját képező vizsgálatot 1981-ben, szenci születésű, ifjúságát és felnőttkorát Szencen töltő adatközlők körében végezte, valamennyi korosztály bevonásával, a nemek szerinti megoszlás azonban nem volt annyira kedvező. A Kálmán (1966) munkája alapján felsorolt általános nyelvjárási jellemzők között, amelyeket tizenegy pontba foglal össze, elsőként az *ö*-zést említi.

A hangtani leírás fejezetben az egyes hangokat a köznyelvhez viszonyítva azok hangszínét és megterheltségét, valamint előfordulási helyét adja meg példákkal kiegészítve. Az *ö-ző* ejtészváltozatok jellemzik a tőszókat, azok hangsúlyos és hangsúlytalan szótagjait egyaránt, a kötőhangzókat, és a toldalékokat is. Az *ö-zés* a szenciek beszédének a legjellemzőbb hangtani sajátága, mondja Bárdos, a fonéma gyakoriságából kiindulva. Az *ö* variánsaként adja meg illabiálisabb ejtészváltozatát (*ö̃*), amely bizonyos szavakban fordul csak elő néhány adatközlőnél. Az *ö-zés*hez kapcsolódóan vizsgálja a zárt *ē* kérdését. Laziczius Gyula (1932; 1936), Deme László (1956) és Imre Samu (1971) nézeteiből kiindulva az összegyűjtött anyag alapján megállapítja, hogy a szenci *ö-ző* nyelvjárásban a zárt *ē* önálló hangeszköznek tekintendő.

A hangtani leírásban nagy részletességgel és példákkal kiegészítve veszi sorra a magánhangzókat, majd a mássalhangzókat. Külön fejezetben (*Morfonológia*) tárgyalja a polifonémikus *ā*, *ē* hangokat. Az alaktani jelenségek között is több, a köznyelvtől való eltérésre mutat rá, amelyeket érintőlegesen már a hangtani jelenségek között is tárgyalt. Egyes jelenségek bemutatásakor (pl. többalakú igeöveknél a hangzóhiányos változatok; a *taníjja*-típusú felszólító módú alakok – *tanítsa* helyett stb.) korosztálybeli megoszlásokra is utal (az említett példák az idősebbek nyelvhasználatát jellemzik). A dolgozatot két, a nyelvjárást jól beszélő adatközlőnek a nyelvjárás mai állapotát híven tükröző interjúrészte teszi teljessé. Bárdos szakdolgozata teljességében próbálja megragadni a szenci *ö-zést*, amit a hangtan és az alaktan tekintetében meg is valósít.

A Szenc környéki nyelvjárással Lanstyák István (1989; 1992) is több tanulmányban foglalkozik. A tanulmányokhoz fölhasznált anyagot 1984–1987 között gyűjtötte egyrészt egy nyelvjáráskutató csoport, másrészt maga a tanulmányok szerzője. Lanstyák (1989) az egyik tanulmány bevezetőjében megállapítja, hogy a Szenc környéki nyelvjárás legszembetűnőbb sajátága a független labiális *ö-zés*, amelynek „rendszere (és mértéke) az egész területen (t.i. a mintegy huszonöt településből álló nyelvjárászigeten – K.D.) azonos, csupán az *ö-ző* morfémák állományában vannak a nyelvjárásterületen belül kisebb eltérések” (1989: 157). Ezeknek az eltéréseknek a tükrében rajzolódik ki az a megoszlás, amelyre már Kulcsárné (1978) is fölfigyelt a *meg-* igeikötő ejtészváltozataival kapcsolatban (lásd fentebb), és amely többé-kevésbé a Kis-Duna vonalán osztja ketté a nyelvjárásterületet egy északi-északkeleti, Lanstyák (1992) által Feltájnak nevezett részre a *meg-* ejtészváltozatú igeikötővel, és egy déli-délnyugati Altájra *mög-* igeikötőalakkal. Az egyik tanulmányban (1992) térképpel illusztrálja ezt a megoszlást (lásd 5. térkép), és ezzel egyidejűleg elvégzi a nyelvjárásziget behatárolását is.

Újabban jómagam kezdtem el foglalkozni a szenci *ö*-zéssel (Kožíková 2001, Kožík 2002). Lanstyákkal ellentétben én csak Szenc városára terjesztettem ki vizsgálódásom körét (amit a jövőben mindenképpen az egész nyelvjárászigetre ki szeretnék bővíteni). A jelen vizsgálatot megelőzően 2000. áprilisa és augusztusa között gyűjtött anyagomban szenci származású, vagy kora gyermekkor óta Szencen élő adatközlőktől gyűjtöttem, arányosan négy korcsoportban (70-nél idősebb, 45–60 közötti, 25–40 közötti, 15–18 közötti), vegyesen női és férfi adatközlőktől. A passzív technika alkalmazásával arra törekedtem, hogy a mindennapok nyelvhasználatát ismerjem meg, amennyire csak az interjúhelyzet lehetővé teszi. A gyűjtött anyag rendszerezése mellett statisztikai kimutatásokat is készítettem, melyek alapján a következő kép tárul elénk. Az *ö*-zés mértéke csaknem megegyező arányban jelentkezik a legidősebb és a legfiatalabb adatközlők beszédében, viszont a legfiatalabbaknál a legmarkánsabb, amit az életkorból adódó csekélyebb normakövetés magyarázhat. A nyelvjárási jelenségek, elsősorban az *ö*-zés, csökkenő tendenciát mutat a magasabb végzettség és a vele szoros kapcsolatban levő foglalkozás tekintetében, azaz az alapfokú végzettséggel rendelkezőknél találkozunk a leggyakrabban az *ö*-zéssel, majd az *ö*-zés tekintetében sorrendben következnek a szlovák középfokú végzettséggel, magyar középfokú végzettséggel és (szlovák) felsőfokú végzettséggel rendelkezők. A magyarországi látogatások gyakorisága, a magyar köznyelv nagyobb hatása és az *ö*-zés mértékének kapcsolata azt mutatja, hogy a ritka látogatások megőrzik az *ö*-zés magas arányát, a gyakori látogatások pedig az *ö*-zés csökkenő mértékét mutatják. Érdekes lehet a magyarországi beszélők általi megítélések szempontja is. E szerint azok, akiknek beszédén észlelik a magyarországi beszélők, hogy nem a számukra megszokott nyelvi formákat hallják, és ennek a véleményüknek hangot is adnak, azoknál az *ö*-zés aránya magasabb, mint azok esetében, akiknek beszédén ritkán észlelik a határontúli és nyelvjárási jelenségek meglétét.

3. AZ Ö-ZÉS MEGHATÁROZÁSA

A nyelvjárás jellemzésekor annak legjellegzetesebb sajátosságából, az *ö*-zésből indultam ki. A nyelvjárás független *ö*-ző jellege abban rejlik, hogy hangtani és hangkapcsolati (asszociatív) viszonytól függetlenül *ö* jelentkezik mind a hangsúlyos, mind a hangsúlytalan szótagokban, mind toldalékok előtt, mind a toldalékokban (lásd pl. Lanstyák 1989). A nyelvjárások leíró vizsgálata azonban nem merül ki a nyelvjárásban tapasztalható tények megállapításával. Valóban értékelhető eredményeket azonban csak a köznyelvvél, mindenekelőtt a beszélt köznyelvvél, valamint más nyelvjárásokkal való egybevetéskor kaphatunk (lásd pl. Magyar dialektológia 2001: 39).

Az *ö*-zéssel kapcsolatban a köznyelvi *e* és más nyelvjárások *ë* hangjaira hivatkoznak a kutatók, azaz *ö*-zőnek a köznyelv és más nyelvjárásokbeli *ë*-ző alakok *ö*-vel ejtett változatait tartják (lásd pl. Nyirkos 1963: 81, Imre 1971: 203, Kálmán 1977: 31). Lanstyák István (1989) azonban helyesebbnek látja a köznyelvi *e* fonémára alapozni az *ö*-zés vizsgálatát, hiszen az *ë* fonéma megléte beszélt köznyelvünkben „több mint kétséges” és a különböző nyelvjárások *ë*-zését is „igen kevésbé ismerjük” (uo. 158). Lanstyák az *ö*-zést az *ö* fonéma megterheltségi többletének tekinti a köznyelvi *e*-hez képest. Az így fölfogott *ö*-zésben, mint mondja, az *ö*-ző morfémák állománya ugyanakkor alig tér el a köznyelvi *ë* – nyelvjárási *ö* szembenállásnál tapasztalttól.

Jelen dolgozatban az *ö*-ző morfémákat az Értelmező Szótárban (ÉrtSz.) megadott *ë*-ző ejtészváltozatok alapján határoztam meg. *Ö*-zőnek tekintetem azokat a morfémákat, melyeket *ë*-zőnek tüntet föl az ÉrtSz., beleértve a vagylagos, azaz *ë*-vel és *e*-vel is ejthető alakokat. Az elemzés során eltekintek attól, hogy a vagylagosság az *ë*-ző morfémák állományának az egyes nyelvjárásokban tapasztalható jelentős eltérését tükrözi (bőv. lásd Lanstyák 1989). Az ÉrtSz. alapján a csak *ë*-ző morfémák a vizsgált szóanyag 72%-át alkotják, a vagylagos alakok aránya 23%, a csak *e*-vel ejtendő morfémák aránya pedig 5%.

Az *ö*-zés meghatározásához hozzá tartozik a zárt *ë* kérdése is. A független *ö*-ző nyelvjárásokban, mint amilyen a szenci is, az *ë* igen kis megterheltségű fonéma, és néhány egyszótagú morfémában (pl. *lë, në, së, ëggy*, ritkábban *mëg*-) és ezek származékaiban, vegyes hangrendű szavakban, néhány újabb jövevény- ill. idegen szóban jelentkezik (lásd pl. Imre 1971). Rendszertani szinten az *ë* és az *ö* fonéma kizárásos viszonyban van egymással, azaz fonológiai szinten nem létezhet egymás mellett az *ë*-ző és az *ö*-ző alak. Az *ë*-ző alakok az *ö* fonéma illabiálisabb megvalósulásai, azaz az *ö* fonéma hangszínváltozataként jelentkeznek (lásd Lanstyák 1989).

Lanstyák István (1989) tanulmányában a nyelvjárási *ö* – *ë* megfelelés mellett két további rendszertani súlyú megfelelésre is fölhívja a figyelmet. A nyelvjárási *e*-zés – *ö*-zés esetében is két külön fonémáról van szó, ami annyit jelent, hogy a nyelvjárás külön változatként fogadja be a más nyelvjárásokból, ill. a köznyelvből érkező *e*-ző változatokat a meglévő *ö*-zők mellé, ugyanakkor fordítva is, *ö*-ző változatokat is beenged az *e*-zők mellé. Az *e*-ző és *ë*-ző alakok egyenrangú fonologikus párként csupán idegen szavak körében jelentkeznek. Az elmondottakból Lanstyák azt a következtetést vonja le, hogy „az *e*-zés tulajdonképpen nem az *ë*-zéssel magával áll korrelációs viszonyban, hanem az *ö*-zés és az *ë*-zés egységével” (Lanstyák 1989: 164).

Lanstyák (1989) megfigyelései szerint a köznyelvi *e* helyén a nyelvjárási *ö*, *ë* és *e* mellett más megfeleléseket is találunk: köznyelvi *e* – nyelvjárási *i* (pl. *kinyér*, *pecsinye*, *eriszködik*), nyelvjárási *é* (pl. *béví*, *vesztég*), nyelvjárási *ű* (pl. *szöcskü*), nyelvjárási *a* (pl. *alavátor*), nyelvjárási *ú* (pl. *szecskú*). Ezeknek a szórványos megfeleléseknek azonban nincs rendszertani súlyuk. A köznyelvi *e* nyelvjárási megfelelői között hangkapcsolati kötöttségű megfeleléseket is említ Lanstyák tanulmánya. Szélesebb körben jelentkező megfelelések a köznyelvi *el*, *ej* (*ely*) – nyelvjárási *ű* v. *ül* (pl. *tengű* 'tengely' – nem első szótagban; *énekűnek* – toldalékmorfémában), a köznyelvi *el*, *ej* (*ely*) – nyelvjárási *ő* v. *öl* (pl. *fő* 'föl' – első szótagban), valamint a köznyelvi *el* – nyelvjárási *ē* v. *el* megfelelés (pl. *nyēv* – első szótagban; *röggē* – nem első szótagban; *evvē* – toldalékmorfémában). Ezek a megfelelések nem az *ö* hang megterheltségét növelik, mégis tekintettel kell lennünk rájuk az *ö*-zés tanulmányozásakor. Az *ö*-zés bizonyos továbbfejlődését képviselik, hiszen az *ő*-s és az *ű*-s ejtés mellett szabályos hangkapcsolatos változataikkal is találkozunk magánhangzóközi (pl. *fővősz*, de *főlad*), ill. beszédhelyzeti kötöttségű helyzetekben (pl. *főlmögy*), továbbá a nyelvjárás északi-északkeleti részén *girindő*, *ősző*-féle alakokkal is jelen vannak, a köznyelviesebb alakváltozatok a déli-délnyugati részeken pedig gyakran *ö*-ző alakban jelentkeznek.

A rendszertani összefüggések mellett fontos kérdés az *ö* fonéma megvalósulása. A szakirodalom állásfoglalása az *ö*-ző morféma illabiálisabb megvalósulásának tekintetében nem egységes: vannak akik az *ë* – *ö* fejlődési vonal egyik közbülső állomásának tartják (pl. Négyessy, idézi Péter 1951), vannak akik, közöttük Imre is, a Magyar Nyelvjárások Atlaszának (MNYA.) anyaga alapján, az *ö*-zés bomlásának. A szenci és környékbeli adatok alapján Lanstyák (1989) megállapítja, hogy a szomszédos nyelvjárásokban és a köznyelvben is csak *ö*-ző változatokban élő morféma megvalósulása is lehet illabiálisabb. Ez pedig cáfolni látszik a kizárólag a köznyelv és a környező *ë*-ző nyelvjárások hatására bekövetkező

bomlást, ugyanakkor a köznyelv terjedése valóban elősegíthetett egy már meglévő illabiálisabb *ö-ző* tendenciát. Az *ö* illabiálisabb ejtése a szakirodalmi megállapításokkal ellentétben nem köthető egyértelműen életkorhoz, sem hangtani helyzethez, sem pedig bizonyos típusú morféma-khoz, viszont „kétségtelennek látszik a jelenség beszédhelyzetbeli kötöttsége: minél kevésbé természetes a beszédhelyzet, annál gyakoribbak az illabiálisabb megvalósulások“ (1989: 167). Lanstyák megfigyelései az illabialitás tekintetében, mint mondja, statisztikailag nem igazoltak, másrészt csak kérdőíves vizsgálatokra alapozta azokat.

4. REGIONÁLIS KÖZNYELVISÉG ÉS VÁROSI DIALEKTOLÓGIA

A kutatást egy városban élő közösség körében végeztem, ezért a regionális köznyelviség és városi nyelvjárási nyelvhasználat problémakörét is érintem.

A. Regionális köznyelviség

A nyelvjárások és a (beszélt) köznyelv közötti átmeneti nyelvi réteggel, a regionális köznyelviség kérdésével már a nagyatlász munkálatai során is szembesültek a kutatók, a köznyelv rendkívül erős hatására a nyelvjárástól jól elválasztható nyelvváltozatot tudtak elkülöníteni (Bárczi 1956). A regionális köznyelviségnek mai ismereteink alapján azt „a köznyelvi szerepkörű, de területi vonásokat mutató, sajátos köztes nyelvváltozatot nevezzük, amely a nyelvjárások és (a tömegtájékoztatói eszközöktől közvetített, illetőleg annak megfelelő) beszélt köznyelv között helyezkedik el.” (Magyar dialektológia 2001: 234) Eredetét tekintve a regionális köznyelvi nyelvhasználat a nyelvjárások köznyelvisült formája volt, és a nyelvjárások hatása volt a meghatározó, mai helyzetét tekintve a beszélt köznyelv helyi színezetű változatának tekintjük, ahol a köznyelv az összehasonlíthatatlanul jelentősebb befolyásoló tényező (lásd Deme 1973, Magyar dialektológia 2001). A regionális köznyelviség átmeneti jellegéből adódóan nehezen határozható meg. Leginkább úgy határozhatnánk meg ezt a beszélt nyelvi nyelvváltozatot, hogy a magyarországi nyelvhasználat kétpólusosságából adódóan valahol a beszélt köznyelv és a nyelvjárási nyelvhasználat közötti tartományban helyezkedik el, és tartalmaz ugyan regionális jegyeket, kirívó nyelvjárásiasságokat viszont nem. A beszélők regionális köznyelvi nyelvhasználat, azaz a köznyelvhöz való közeledése általában nemzedékek szerint ragadható meg, ugyanakkor döntően befolyásolja a foglalkozás, az olvasottság és a nyelvi/nyelvjárási tudat, állapítja meg Szabó József nagykovácsban végzett vizsgálatai tükrében (1976). Használati körét tekintve a beszélők nem tesznek különbséget a nyelvi tudat(osság) szintjén a beszélt köznyelv és saját regionális köznyelviségük között (lásd Magyar dialektológia 2001) és a hétköznapi nyelvi gyakorlatban a regionális köznyelvi nyelvhasználat a beszélt köznyelvet helyettesíti.

A határontúli regionális köznyelviség problémáját Imre Samu (1973) csak annyiban véli különbözőnek a magyarországitól, hogy az a nyelvjárási tagoltsághoz való illeszkedéssel ellentétben inkább a politikai határokhoz igazodik, Deme László saját szlovákiai tapasztalataira hivatkozva viszont azt mondja, hogy nemzetiségi körülmények között „nincs

regionális művelt köznyelv, s így a kiejtés a szélsőséges nyelvjárásosság és a szigorú köznyelviség között nem talál eleven középréteget.” (1973: 265)

A későbbi szlovákiai magyarság körében végzett vizsgálatok azt mutatják, hogy a nyelvjárási alapnyelvű beszélők formális helyzetekben a nyelvjárásnak egy formálisabb változatát, vagy a standardot, vagy a kettő között ingadozó közveleget használják (lásd Lanstyák 2000:276). A regionális köznyelviség fentebb említett meghatározásából kiindulva a szlovákiai magyarság regionális köznyelviségének egy, a formálisabb nyelvjárási, azaz kirívó nyelvjárásosságoktól mentes nyelvhasználat, és a standard, a magyar standardnak a magyarországinál nagyobb mértékben mindennapi beszélt nyelvi, ill. nyelvjárási elemeket tartalmazó szlovákiai változata közötti átmenetet nevezhetnénk, ami nem azonos a szlovákiai magyar köznyelvi nyelvhasználattal (magyar standard szlovákiai változatára és a mindennapi beszélt nyelvre vonatkozó megállapításokról bőv. lásd Lanstyák 2000).

Visszatérve Imre Samu megállapításához, valóban, a szlovákiai magyar regionális köznyelviséget kisebbségi helyzetéből adódóan számos kontaktusjelenség színezi, ugyanakkor a magyarországinál nagyobb mértékben jelentkeznek benne nyelvjárási elemek. Deme elgondolása a fentebb vázolt vizsgálati eredmények tükrében nem tűnik helytállónak, mert létezik egy átmeneti sáv a „szélsőséges nyelvjárásosság” és a „szigorú köznyelv” között, amely használóira talált a nyelvjárási alapnyelvű beszélők körében, mégpedig azok formálisabb megnyilatkozásaiban.

Szencen végzett vizsgálataim inkább a nyelvjárás állapotának felmérésére, ezen belül az *ö*-zés állapotának a meghatározására szorítkoznak. Ugyanakkor az *ö*-zés, mint a szenci nyelvjárás legjellegzetesebb eleme, kiválóan alkalmas a regionális köznyelviség, azaz a köznyelvvvel szembeni kiegyenlítődés megfigyelésére. A vizsgálatban viszont inkább az informális nyelvhasználat megismerésére törekedtem, a kérdőíves módszer azonban magában rejt a valós nyelvhasználat formálisabb irányba való elmozdulását.

B. Városi dialektológia

A városi dialektológia kérdéseinek érintése vizsgálatom tárgyából adódik. Nyelvjárási vizsgálataim színhelye Szenc, egy a magyar-szlovák nyelvhatáron található kisváros, melynek magyarajkú lakossága mintegy 3000 fő. Egy olyan városi nyelvjárás a jelen vizsgálat tárgya, amely típusát tekintve a korábbi előzmény-település nyelvjárásának a folytatása, annyi kiegészítéssel, hogy a Szencen beszélt magyar nyelvjárást a környék mintegy 20 településén is használják. A Magyar dialektológia (2001) tankönyv megállapítása szerint „a magyar

nyelvterületen a városi nyelvjárások Budapest kivételével az előzmény-kistelepülés, illetőleg a környező falvak nyelvjárásának többé-kevésbé köznyelvesült változatai” (2001: 132). Főntebb már utaltam arra, hogy a kisebbségi helyzet nyelvjárásiasabb nyelvhasználatot eredményez, így a vizsgált nyelvjárásban a köznyelvesülés nem érvényesül oly mértékben, mint a magyarországi városokban. Hogy a nyelvjárás jelenségek esetleges kopása a városi jellegnek vagy inkább magában a nyelvjárásban lejátszódó folyamatoknak köszönhető-e, nem állapítható meg bizonyossággal addig, amíg az ehhez a nyelvjáráshoz tartozó környező falvak nyelvjárásának állapotát föl nem térképezzük. Egyúttal elmondható az is, hogy a szenci magyar nyelvhasználatban nem a nyelvjárás a kizárólagos nyelvváltozat, mégis elsősorban ez a meghatározó, hiszen a nyelvjárás a familiáris nyelvhasználat mellett, gyakorta a magyar nyelvű hivatali, közéleti kommunikációt is jellemzi.

A városi nyelvjárás nyelvhasználat és a regionális köznyelviség szorosan összefügg egymással, hiszen városi szinten ugyanarra a formálisabb beszédhelyzeteket jellemző nyelvhasználati formára utal, mégpedig a köznyelv irányába elmozduló nyelvjárás nyelvhasználatra. Az *ö*-zéssel kapcsolatban megállapítható köznyelvesülés és annak szociológia és egyéb okaira a dolgozat későbbi fejezeteiben még kitérek.

5. A VIZSGÁLATI MÓDSZER

A. A nyelvjárási nyelvhasználat vizsgálatának módszere

Dolgozatomban a szenci *ö-ző* nyelvjárás legjellemzőbb sajátosságát, az *ö-zés* jelenségét vizsgálom. Az *ö-zés* a (beszélt) köznyelvhez viszonyítva az általam vizsgált nyelvjárásban többletként, pontosabban fonéma gyakorisági többletként jelentkezik, ugyanis a nyelvjárás fonémaállománya a polifonémikus *ā* és *ē* kivételével megegyezik a köznyelvével. A vizsgálatban az *ö* fonémák megvalósulására (realizációjára) fektettem a legnagyobb hangsúlyt.

A korábban a környéken végzett kutatásoknak köszönhetően a nyelvjárás változását a valós időben is nyomon követhetjük, mégpedig a Magyar Nyelvjárások Atlaszának és a '80-as évekből származó részben feldolgozott Szenc vidéki táji nyelvatlasznak a segítségével.

A nyelvjárás *ö-zésének* értékelésekor szociológiai szempontokat is érvényesítettem, és bizonyos társadalmi tényezők mentén vizsgáltam a jelenséget. Elsősorban az életkor, a nem, a végzettség és a foglalkozás függvényében vizsgáltam a helyi nyelvjárási nyelvhasználatot, de olyan kategóriákat is bevontam a vizsgálatba, mint az egyes beszédhelyzetekben használt nyelv, ill. nyelvváltozat, beszédhelyzet, attitűdök.

B. Az attitűdvizsgálat módszere

Nyelvi attitűdöknek mondjuk egy adott nyelvváltozathoz kapcsolódó vélekedésünket, amelyet egyrészt hiedelmeink, anyanyelvi és általános műveltségünk, másrészt a társas környezet és annak szokásai, hagyományai, valamint az adott nyelvváltozatot magáénak valló társadalmi réteg befolyása határoz meg (Kiss J. 1995: 135). A társadalmi eredetű nyelvi attitűdök nagy hatással vannak a nyelvi viselkedésre és a nyelvhasználatra.

A nyelvi attitűdök vizsgálatánál a legelterjedtebb módszernek számító nyílt kérdésföltevést választottam, mivel ennek a módszernek a segítségével földeríthetők a nyelvi értékítéletek és a beszélők egyes nyelvváltozatokkal kapcsolatos érzései, föltárhatók ezen változatok előnyben részesítésének okai, valamint megismerhető a beszélők véleménye saját nyelvhasználatukról (lásd Ryan–Giles 1982). A másik széles körben használatos módszer az ügynökmódszer, melynél nem annyira a nyelvhasználatot, mint inkább a nyelvhasználókat ítélik meg a vizsgálatban részt vevők. Ezzel a módszerrel dolgozott többek között Sándor K., Langman és Pléh (1998), Czibere (1999; 2000).

A nyelvi attitűdök vizsgálatakor azonban tudatában kell lennünk annak, amit G. Varga Györgyi kandidátusi disszertációjában (1964) is megállapít, hogy „a legtöbbször igen nagy a különbség egy-egy jelenségről vagy nyelvi formáról alkotott véleményünk és annak a beszédünkben való megvalósulása között” (1964: 24). Ugyanakkor „a nyelvhasználati jellegzetességek szorosan összekapcsolódnak a társadalmi kategóriákkal” tanúsítja Terestyéni Tamás (1987) vizsgálata, melyben a magyarországi kommunikációs kultúrát, azon belül pedig a nyelvhasználattal kapcsolatos vélekedéseket és attitűdöket mérte föl. Egyetemisták körében ügynökmódszerrel végzett vizsgálat kimutatta, hogy a nem sztenderd beszélők megítélése negatívabb, és ezekkel a változatokkal kapcsolatos előítéletek még széles körben elterjedtek (Sándor K.–Langman–Pléh 1998). Hasonló eredményt hozott egy középiskolás diákok nyelvi attitűdjeit vizsgáló kutatás (Czibere 1999; 2000) is – a nyelvjárások megbélyegzettsége még mindig nagyon erőteljes, és a diákok saját nyelvhasználatukhoz is negatívan viszonyulnak. Kisebbségben élő magyar középiskolások attitűdjeinek komplex vizsgálata (Sándor A. 2000) azonban kissé eltérő eredményeket hozott. Az adatközlők többségének anyanyelvéhez, anyanyelvjárásához való viszonya pozitív – anyanyelvjárásukat szépnek vélik, optimisták annak jövőjét illetően, és sajnálnák, ha kiveszne a használatból, ami egyben rejtett presztízsről is tanúskodik. Másrészt a magyar köznyelvvvel kapcsolatban „a többség a magyarországi nyelvhasználatot szebbnek tartja a szlovákiai magyar nyelvhasználatnál, mégpedig azért, mert köznyelven beszélnek” (Sándor A. 2000: 35), a köznyelvnek tehát nagyobb a presztízse a vizsgálatban részt vevő diákok körében, és ezzel egyidejűleg saját nyelvhasználatukra az önstigmatizáció jellemző. Ugyancsak kisebbségi helyzetben vizsgált kétnyelvűséget a kétnyelvű nyelvhasználatot jellemző sajátosságok megbélyegzése határozza meg elsősorban az erős, egyértelműen magyar identitással rendelkező adatközlők körében (Lanstyák 2000).

6. AZ ANYAGGYŰJTÉS

A. A nyelvi adat

A nyelvi adat az empirikus vizsgálatok nélkülözhetetlen alapeleme, amely az egyes nyelvi jelenségek közvetlen vizsgálatát teszi lehetővé.

A vizsgálatban többféle adattal dolgoztam. Az alapot egy kérdőíves vizsgálat képezte, melynek során tudatosan közölt objektív nyelvi adatok birtokába jutottam. Ezeket egészítik ki a nem tudatosan közölt objektív nyelvi adatok, melyek az adatközlőkkel készített beszélgetések szövegfölvételeiből származnak. Valójában az utóbbiak reprezentálják leghívebben a tényleges nyelvjárási nyelvhasználatot, mégis, ha olyan konkrét jelenségeket akarunk vizsgálni, mint az *ő*-zés, a tudatosan közölt objektív nyelvi adatok megbízhatóbb alapot szolgáltatnak a kutatáshoz.

A nyelvi adatok másik nagy csoportját a szubjektív adatok alkotják, melyek a nyelvről és a nyelvvel kapcsolatos vélekedéseket tartalmazzák. Az adatközlők szociológiai háttérét és nyelvhasználati jellemzőit feltáró kérdőív egyes kérdései a nyelvvel, nyelvhasználattal kapcsolatos vélekedéseket, attitűdöket tudakolták. Ezek tudatosan közölt szubjektív nyelvi adatokat szolgáltatnak. Nem tudatosan közölt szubjektív nyelvi adatok mind a nyelvhasználati kérdőív, mind az irányított beszélgetés során elhangzottak. A szubjektív adatok olykor nem megbízhatóan tükrözik a nyelvi valóságot, és csak az objektív adatokkal együtt értékelhetők a megfelelő módon.

B. a. Az nyelvjárási anyag gyűjtése

A vizsgálat alapját, melynek során az informális beszédhelyzetekben használt nyelvjárási nyelvváltozat megismerésére törekedtem, 2004. szeptembere és 2005. szeptembere között Szencen helyi, magyarajkú lakosoktól gyűjtött anyag képezi.

A kutatás tárgya, az *ő*-zés jelenségének a vizsgálata szabta meg az alkalmazott gyűjtési módszereket. Annak ellenére, hogy az *ő*-zés a Szencen használt nyelvjárási legmarkánsabb eleme, passzív gyűjtéssel csak esetleges, véletlenszerű adatokhoz juthatunk. Az *ő*-zés jelenségének föltárásához, szabályszerűségeinek a megállapításához célszerűbbnek bizonyult az aktív módszer használata, hiszen kevés kivételtől eltekintve a keresett jelenségre kaptam példákat, ill. ellenpéldákat. Az aktív kérdező módszer csak annyiban okozott nehézséget, hogy a kérdőív kérdései keltette interjúhelyzet formálisabb, köznyelvisébb irányba

terel(het)te a nyelvhasználatot. Ezt kivédendő úgy igyekeztem megfogalmazni a kérdéseket, hogy azok a lehetőleg legjobban tükrözzék a mindennapi beszédhelyzeteket.

Az aktív módszerű gyűjtést részt vevő megfigyeléssel érdemes kiegészíteni, ajánlja a Magyar dialektológia (2001) tankönyv. A passzív módszerű részt vevő megfigyelés lényege, hogy a gyűjtő nem vesz részt a kommunikációban, csak megfigyelőként van jelen. Az így gyűjtött 'orvanyagnak' információs szerepe mellett kontrollszerepe is van. Jelen vizsgálatban a résztvevő megfigyelést kötetlen, nem irányított beszélgetés helyettesítette, ahol a hangsúly az adatközlő beszéltetésén volt, lehetőleg olyan témákról, melyekről spontán módon és szívesen beszél. Korábbi tapasztalataimra támaszkodva a beszélgetés témái között szerepelt az adatközlő gyerekkora, család, fiatalkori történések, fiúk és lányok viszonya, udvarlás, férfiaknál a katonai szolgálat, nőknél a gyermeknevelés, esküvő, házasság, gyerekek, emlékezetes események, kirándulások, szabadidős tevékenységek, a régi és jelenkori Szenc. A témák csak a fiatalabb adatközlőknél módosultak annyiban, hogy inkább a jelen eseményeire, történéseire helyeztem a hangsúlyt.

3. táblázat: A kérdőív tulajdonságai

Kérdések megoszlása		
<u>Témakörök szerint</u>	N=224	100%
tulajdonság	17	7,49%
hangutánzó szavak	9	3,96%
egészség	11	4,85%
étkezés	31	13,66%
vallás	10	4,41%
munkahely	33	14,54%
kert, háztáj	48	21,15%
család, otthon	60	26,43%
ruházkodás	4	1,76%
mérték	4	1,76%
<u>Kérdések származása szerint</u>	N=224	100%
MNyA.	36	15,86%
Szenc vidéki táji nyelvatlasz	86	37,89%
saját	103	45,37%
<u>Kérdéstípusok szerint I.</u>	N=224	100%
közvetlen rákérdezés	57	25,11%
mondatkiegészítés	167	73,57%
<u>Kérdéstípusok szerint II.</u>	N=224	100%
meghatározás	94	41,41%
helyzeteírás	119	52,42%
ellentét (antonima)	9	3,96%
rokonértelmű szó (szinonima)	2	0,88%

B. b. A nyelvjárási kérdőív

Az ő-zést vizsgáló nyelvjárási kérdőívet (lásd Függelékben 1. melléklet) a Magyar Nyelvjárások Atlaszának és Lanstyák István Szencen és környékén végzett kutatásainak kérdőívei alapján állítottam össze, figyelembe véve korábbi élőnyelvi kutatásaimat, valamint Nyirkos István az abaúji Pusztafalun gyűjtött anyagát.

A vizsgálatban használt nyelvjárási kérdőív 224 kérdést tartalmaz. A kérdőív kérdéseinek különféle szempontból való megoszlását a 3. táblázat mutatja.

C. a. A szociológiai háttérre, nyelvhasználatra és attitűdökre vonatkozó adatok gyűjtése

A nyelvjárások használatának társadalmi meghatározottságát figyelembe véve az adatközlők szocio-kulturális háttérét is igyekeztem föltárni. A szociológiai háttérre vonatkozó adatokat közvetlen kérdéseket tartalmazó kérdőív segítségével tudakoltam. Az olyan alapadatok mellett, mint a nem, kor, végzettség, foglalkozás, az adatközlők nyelvhasználatát jellemző sajátosságokat is megpróbáltam rögzíteni. A nyelvhasználat kérdőíves vizsgálatakor tudatosítanunk kell, hogy az adatközlők saját nyelvhasználatának a megítélése olykor eltérhet a valóságtól, mivel az emberek nem tudatosítják mikor, miért, hogyan és mennyit kommunikálnak (böv. lásd Terestyéni 1987). Annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjak adatközlőim nyelvhasználatáról, több befolyásoló tényezőt is megvizsgáltam. Nyelvhasználat-befolyásoló tényezőként vizsgáltam az egyes nyelvváltozatokhoz kapcsolódó attitűdöket is, ugyancsak közvetlen kérdéseket tartalmazó kérdőív segítségével.

C. b. A szociológiai háttérre, nyelvhasználatot és attitűdöket vizsgáló kérdőív

A kérdőív megszerkesztésekor nagy segítségemre volt az RSS vizsgálat Lanstyák (2000) által közölt kérdőíve, valamint Sándor A. (2000) által használt kérdőív. További ötleteket G. Varga (1972) és Terestyéni (1987) munkáiból merítettem.

A kérdőív (lásd Függelékben 2. melléklet) három nagy egységre tagolódik. Az általános gyakorlatnak megfelelően az első rész az adatközlők szociológiai háttérének föltárására irányul. A kérdések típusát tekintve ez a rész nyílt, azaz saját válasz

megfogalmazását igénylő (pl. „*Foglalkozása*”) és zárt, azaz válaszlehetőséget fölkináló kérdéseket (pl. „*Tanár-e? a) igen, b) nem*”) tartalmaz.

A második részt a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdések alkotják. Az adatközlő saját nyelvhasználatát beszédszituációk és beszélőpartnerek bontásában vizsgáltam, ezen belül a magyar és a szlovák nyelvhasználat egymáshoz viszonyított gyakoriságát, valamint a nyelvjárási nyelvhasználatot mértem föl. A nyelvhasználatot befolyásoló tényezőket az előző részhez hasonlóan nyílt (pl. „*Mikor járt utoljára Magyarországon?*”) és zárt kérdésekkel (pl. „*Magyar – szlovák nyelvtudása: a) sokkal jobban tudok magyarul, b) jobban tudok magyarul, c) egyformán tudok, d) jobban tudok szlovákul, e) sokkal jobban tudok szlovákul*”) vizsgáltam.

A kérdőív harmadik részét az attitűdök vizsgálata képezi. Az attitűdökre vonatkozó kérdések vegyesen tartalmaznak zárt (pl. „*Milyen Ön szerint a szencies beszéd? a) szép, b) csúnya, c) egyik sem*”), nyílt (pl. „*Mi Ön szerint a nyelvjárás?*”), valamint skálarendszert alkalmazó kérdéseket (pl. „*Mennyire ért egyet, hogy ma mind kevesebben beszélnek nyelvjárásban? 1 2 3 4 5 [1 – nem értek egyet, 5 – teljesen mértékben egyetértek]*”). A harmadik rész kérdéseit más szempontból is osztályozhatjuk. Egy részük ismereteket kér számon (pl. „*Mi Ön szerint a nyelvjárás?*”), másik részük vélekedéseket, hozzáállást tudakol (pl. „*Mi a véleménye saját nyelvjárásáról?*”).

Az attitűdök vizsgálatakor a közvetlen rákérdezés („*Mi a véleménye saját nyelvjárásáról?*”, „*Mit jelent Önnek a nyelvjárási beszéd?*”), ahogy az a jelen vizsgálatban is történt, nem minden esetben célravezető. Az ilyen közvetlen kérdésekre adott válaszkorhál hitelesebbeket remélhetünk, ha nyílt kérdés formájában érdeklődünk, azaz nem ajánlunk föl válaszlehetőségeket. Igaz ugyan, hogy ilyen esetben statisztikailag nehezebben értékelhető válaszokat kapunk. Megoldás lehet a közvetett kérdések alkalmazása – Sándor A. (2000) kérdőíve alapján – pl. „*Sajnálna, ha kiveszne a szencies beszéd, a szenci nyelvjárás?*”, melyek az érzelmek felől közelítik meg az attitűdöket.

D. Adatrögzítés és adatfeldolgozás

Az adatok rögzítéséhez egy iRiver iFP-390T típusú mp3-as fölvevőt használtam. A rögzített hanganyagot számítógépre, ill. digitális adathordozókra, CD-kre mentettem.

A nyelvjárási kérdőív és a beszélgetések hanganyagát klasszikus ’fűl’-technikával dolgoztam föl. A földolgozás során elsősorban az ö-ző morfémák megvalósulására

fordítottam a legnagyobb figyelmet. A szociológiai háttérrel föltáró kérdőív földolgozásához a Microsoft Excel programot, valamint az SPSS statisztikai értékelő programot használtam.

E. Adatbesorolás és adatrendezés

A nyelvjárási kérdőív segítségével 325 morfémát vizsgáltam (lásd Függelékben 3. melléklet). A vizsgálandó morfémákat elsősorban az egyes szavak kiejtését is föltüntető ÉrtSz. alapján határoztam meg. Mivel nem valamennyi általam vizsgálni kívánt szó található meg az ÉrtSz.-ban, ezért más módszereket is igénybe kellett vennem. Az ÉrtSz. szóanyaga annyiban volt segítségemre a továbbiakban is, hogy bizonyos morfémák kiejtését más, az adott morfémát tartalmazó szavak alapján „következtettem ki”. Pl. a *tengerhez* alakot nem tartalmazza a szótár, a *tenger* tőszót viszont igen, így a todalékolt alak kérdéses *tengerhez* morfémája megegyezik a tőszó megfelelő morfémájával. A *semmit* tárgyragos alak sem található meg a szótárban, a *semmi* alapelak azonban igen, ezért a todalékos alak vizsgált *semmi* morfémáját a szótárban szereplő alapelakkal megegyezőnek tekintettem. A vizsgálandó anyagban akadtak olyan morfémák is, amelyek a föntiekben vázolt egyik módszerrel sem tudtam meghatározni. A megoldást a rábaközi Mihályi nyelvjárási anyaga (Kiss J. 1982) jelentette, mert az ott használt nyelvjárás zárt *ë*-zö morfémái az *ö*-zö nyelvjárások, mint amilyen a szenci is, vizsgálatának kiindulópontjai lehetnek. A szenci nyelvjárás *ö*-zö morfémáinak meghatározásához igénybe vett források a gyakorlatban követik azt az elvet, mely szerint az *ö*-zés vizsgálatakor egyrészt a köznyelvi *e* fonémára, másrészt a nem *ö*-zö nyelvjárások zárt *ë* fonémáira támaszkodunk.

4. táblázat: A vizsgálandó morfémák megoszlása besorolásuk alapjául szolgáló források szerint

Morfémák megoszlása		
<u>Viszonyítási alap szerint</u>	N=325	100%
ÉrtSz.-ban megtalálható	229	70,46%
ÉrtSz. alapján kikövetkeztetett	36	11,08%
rábaközi Mihályi nyelvjárása alapján	60	18,46%

A morfémák rendezéséhez ugyancsak a rábaközi Mihályiban végzett vizsgálat eredményeit bemutató tanulmányt (Kiss J. 1982) vettem alapul. Különválasztottam a hangsúlyos (11) és a hangsúlytalan szótagokban (12) jelentkező *ö*-zést a todalékokban jelentkezőtől. A todalékoknál megkülönböztettem névszói (13) és igei (14) todalékokat.

Mind a névszói, mind az igei toldalékoknál külön vizsgáltam a képzők előtt (21/A) és a képzőkben (21/B), a jelek előtt (22/A) és a jelekben (22/B), valamint a ragok előtt (23/A) és a ragokban (23/B) előforduló *ö*-zés eseteit (lásd Függelékben 4. melléklet). Az egyes kategóriákban előforduló morféma megoszlását a 5. táblázat mutatja.

5. táblázat: A vizsgált morféma elhelyezkedésük szerinti megoszlása

Morfémák megoszlása		
<u>Elhelyezkedés szerint</u>	N=325	100%
igekötő (10)	8	2,46%
hangsúlyos helyzetű (11)	130	40,00%
hangsúlytalan helyzetű (12)	50	15,38%
névszói toldalék előtt és toldalékban (13)	79	24,31%
	N=79	100%
névszóképző előtt (21/A)	13	16,46%
névszóképzőben (21/B)	5	6,33%
névszójel előtt (22/A)	14	17,72%
névszórag előtt (23/A)	34	43,04%
névszóragban (23/B)	13	16,46%
igei toldalék előtt és toldalékban (14)	58	17,85%
	N=58	100%
igeképző előtt (21/A)	22	37,29%
igeképzőben (21/B)	15	25,42%
igei jel előtt (22/A)	5	8,47%
igerag előtt (23/A)	14	23,73%
igeragban (23/B)	3	5,08%

Az adatok elrendezésének minél egyszerűbbnek, lényegretörőbbnek, áttekinthetőbbnek kell lennie (vö. Kiss J. 1982). Az adatrendezést részletesebbé tehetnénk a Deme (1956) által bemutatott szempontok szerint, ez azonban nem lenne indokolt, mert az *ö* csoportosítása valamennyi *ö*-zés földolgozásához kívánt mintát adni. Ugyanakkor ennek a csoportosításnak az alkalmazása szempontkeveredést, a szinkrónia és diakrónia szempontjainak keveredését vonhatja maga után, ami nem sok eredménnyel kecsegtet, ezért a nyelvjárási vizsgálatoknál következetesen külön kell választani őket (lásd Imre 1971: 43; Kiss J. 1982: 17).

F. A gyűjtő

A gyűjtés szempontjából fontos magának a gyűjtőnek is a személye, hiszen az *ö* szerepe kulcsfontosságú lehet az egész gyűjtés sikere szempontjából.

Szenci születésű vagyok, szüleim is szenciek. A szenci ö-ző nyelvjárást tekintem anyanyelvváltozatomnak, melyet Szencen a mindennapi kommunikáció során használok is, elsősorban családtagjaimmal, barátaimmal, közeli ismerőseimmel. Ugyanakkor a köznyelvet is magas szinten bírom magyar szakos tanári végzettségemnek köszönhetően. A köznyelvet formálisabb beszédhelyzetekben használom még akár közeli ismerőseimmel is, többnyire viszont idegenekkel való kommunikáció során jelentkezik a beszédemben.

A szenci ö-ző nyelvjárást amellet, hogy anyanyelvváltozatként használom, nyelvészeti tanulmányaim során tudományos szempontból is megismertem, és sokkal tudatosabban viszonyulok a nyelvjárás egyes jelenségeihez.

8. AZ ADATKÖZLŐK

A szociológiai szempontokat érvényesítő nyelvjárási vizsgálatoknál sem vizsgálhatjuk az adott közösség valamennyi tagjának a nyelvjárási nyelvhasználatát, ezért mintavételre van szükség. Esetünkben az alapsokaságot a Szencen élő, szenci származású, magyar lakosság alkotja. Az alapsokaság társadalmi rétegeinek, csoportjainak számszerű mutatóit a 2001. évi népszámlálási adatok alapján állapítottam meg. A származást tekintve csak a szenci összlakosságra vonatkozó adatok álltak rendelkezésemre – a városban élők csaknem fele, 45,6%-a született pillanatnyi lakóhelyén. A magyar nemzetiségűek származásával kapcsolatban saját megfigyeléseimre kellett hagyatkoznom. E szerint a Szencen élő magyarságnak valamivel több, mint a fele (60%-a) szenci származású is egyben.

A megfelelő adatközlő megnyerése a kutatásban való részvételre több nehézséggel járt. A leendő adatközlők megszólításakor gyakran bizalmatlanságot tapasztaltam. A visszautasítás okára általában nem derült fény. A megszólított egyének félhettek az ismeretlentől, hogy valójában milyen kutatásról van szó, mire használom föl az összegyűjtött anyagot, kinek a kezébe kerül majd. Úgy gondolhatták, ha illetéktelen kezekbe kerül az anyag, a számukra kellemetlen következményekkel járhat. Az anonimitás hangsúlyozása ellenére sem voltak közlékenyek. Másrészt úgy vélhették, hogy gondot jelenthet az, hogy jobbára szlovák közegben mozogva ritkán beszélnek magyarul, és ezért kicsit nehézkesebben fejezik ki magukat. Tarthattak attól, hogy számukra kellemetlen kérdésekre is válaszolniuk kell majd, mint például a nemzetiség kérdése, és színt kell vallaniuk egy magyar identitású egyén előtt, holott ők már inkább szlováknak érzik magukat.

A kutatás vázolásakor némely esetben az interjú tárgyát, a beszélgetés tartalmi részét hangsúlyoztam. Ezzel kapcsolatban több alkalommal hangzott el az a hátrító válasz, hogy mások Szencről többet tudnak. A nyelvi vizsgálat tényének említése is olykor megnehezítette a leendő adatközlő megnyerését. Ilyen esetekben jobbára értetlenséggel szembesültem, mert a megszólított egyének kevésbé értették mit is várok tőlük, miért van erre szükség és minek ezt vizsgálni, hiszen én is tudom, hogy Szencen ő-vel beszélünk.

Ugyanakkor akadtak olyanok is, akik a végén mondták el, hogy valami bonyolultabbat vártak, nem azt, hogy elbeszélgetünk néhány dologról, kitalál néhány szót, és válaszol néhány a személyével kapcsolatos kérdésre.

Az adatközlők föl kutatásában legnagyobb segítségemre édesanyám volt, aki időt és fáradságot nem kímélve kísért el és mutatott be a kiszemelt adatközlőknek, hogy a kezdeti bizalmatlanságot ezzel a kölcsönös ismeretségi viszonyal is oldani tudjuk.

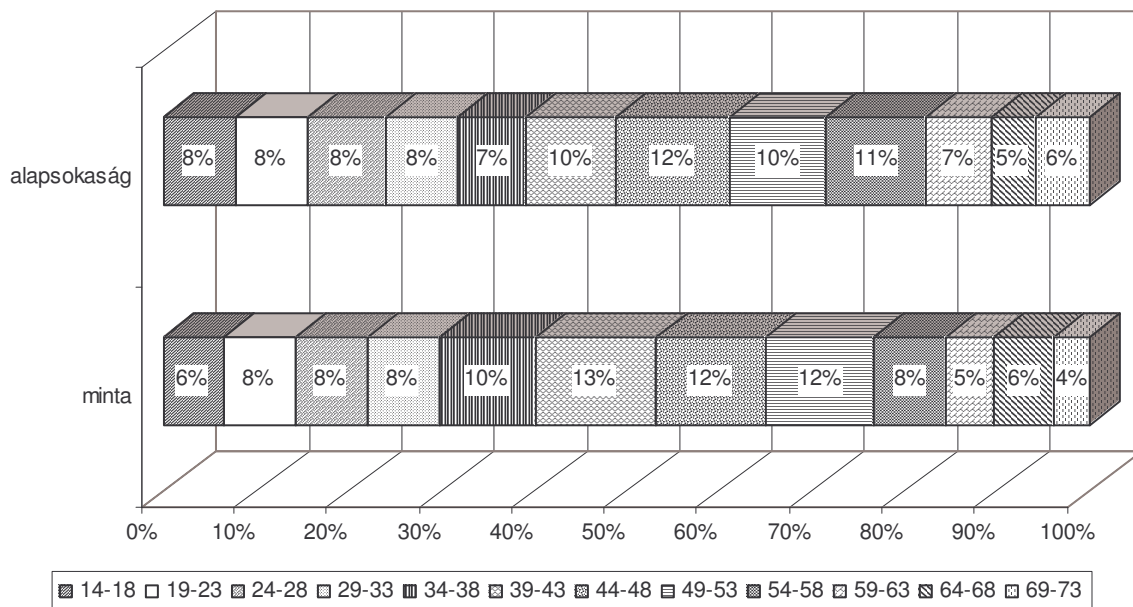
A. Az adatközlők megoszlása társadalmi jellemzőik alapján

A vizsgálatban 77 adatközlőből álló mintával dolgoztam, amely az Szencen élő, szenci származású, magyar anyanyelvű alapsokaság (lásd fentebb) 5%-át alkotja.

a. Életkor és nemek szerinti megoszlás

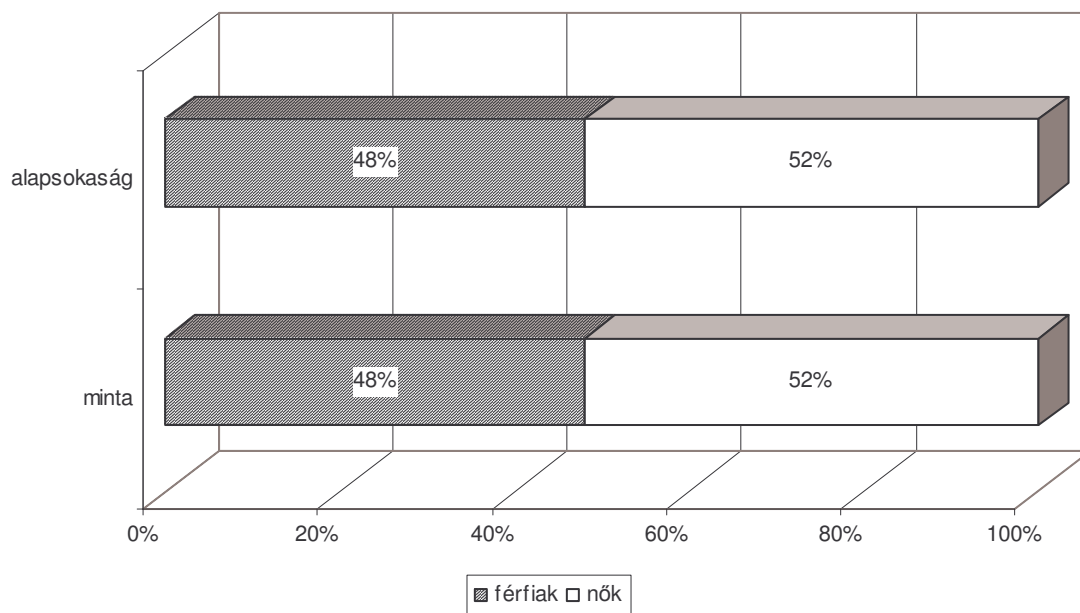
A minta az alapsokaság életkor és nembeli arányait követi. Az adatközlők életkor szerinti megoszlása a 2001. évi statisztikai adatok ötéves bontásához igazodik, amitől annyiban tér el, hogy a négy évvel későbbi állapotot mutatja. Az alapsokaságtól eltérően a vizsgálati mintából – a 2005-ös helyzethez mérten – kimaradtak a 14 évesnél fiatalabbak és a 73 évesnél idősebbek. A százalékarányokban mutatkozó eltérések egy-egy adatközlőt jelentenek, ami az egész számra való kerekítések elkerülhetetlen velejárója.

7. ábra: Az alapsokaság és a vizsgált minta életkorbeli megoszlása

A minta nemek szerinti megoszlására is az alapsokaságbeli statisztikai arányok érvényesek – a nők aránya (52%) magasabb a férfiakéhoz (48%) képest.

8. ábra: Az alapsokaság és a vizsgált minta nemek szerint megoszlása

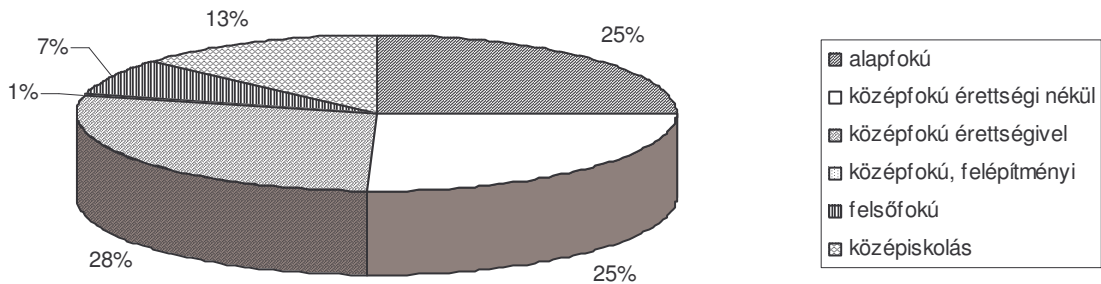
Az életkorbeli és a nembeli megoszlás esetében az alapsokaság arányaihoz való tudatos igazodás a végzettség, a foglalkozás, a felekezet, valamint a földrajzi és politikai egységekhez való kötődés kérdésében nehezebben kivitelezhetőnek bizonyult, ezért eltekintettem tőle. Arra azonban odafigyeltem, hogy ezeken a kategóriákon belül valamennyi csoport számára biztosítsam a mintába való bekerülés esélyét.

b. Végzettség és foglalkozás szerinti megoszlás

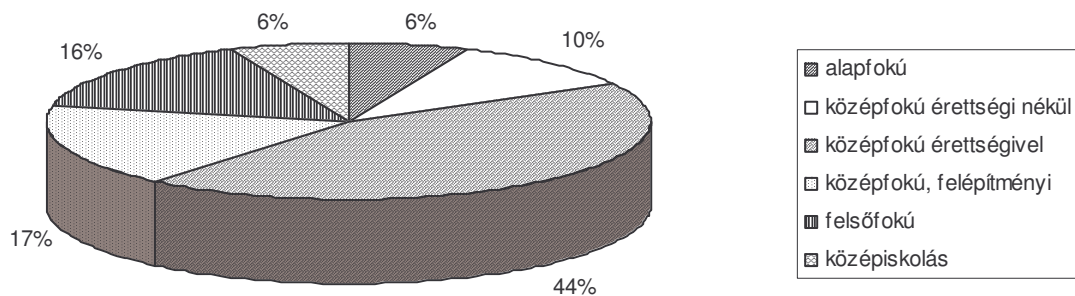
Az alapsokaság és a minta végzettségbeli megoszlását külön ábra szemlélteti, és ezt a gyakorlatot követem a folytatásban is. A 9. ábra az alapsokaságra jellemző értékeket mutatja, a 10. ábrán pedig a vizsgált minta értékei szerepelnek.

Az alapsokasághoz képest a mintában alacsonyabb az alapfokú végzettséggel és érettségi nélküli szakképesítéssel rendelkezők, valamint a középiskolások aránya, ugyanakkor nagyobb mértékben képviseltetik magukat a felépítményit és főiskolát, egyetemet végzettek. A minta csaknem felét az érettségivel rendelkezők alkotják.

9. ábra: Az alapsokaság végzettség szerinti megoszlása

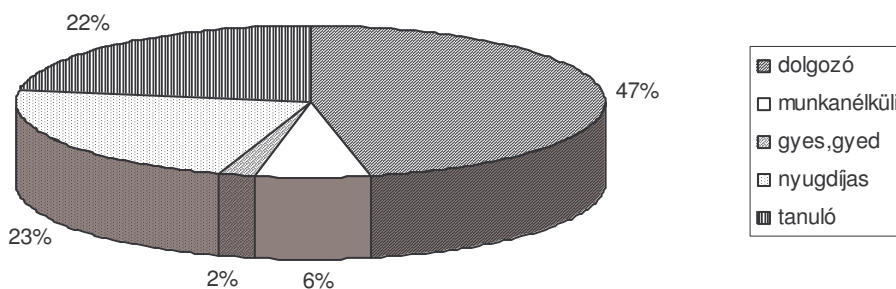

10. ábra: A minta végzettség szerinti megoszlása

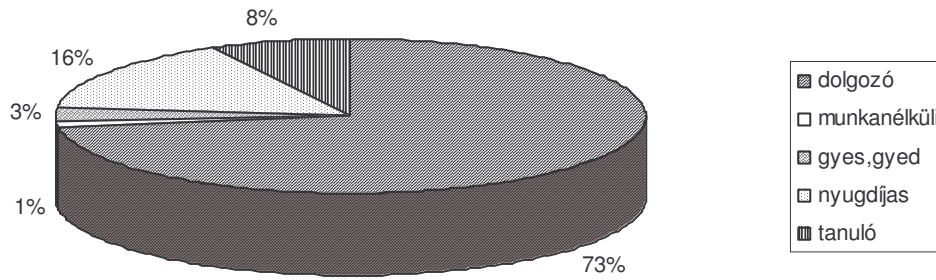

A foglalkozás szempontjából a mintába nagyobb százalékban kerültek be a gazdaságilag aktív dolgozók és a tanulók, míg a munkanélküliek és a nyugdíjasok kisebb arányban. A gyermekgondozási ellátásban részesülők (gyes, gyed) a mintában és az alapsokaságban csaknem megegyező arányban vannak jelen.

11. ábra: Az alapsokaság gazdasági aktivitás szerinti megoszlása

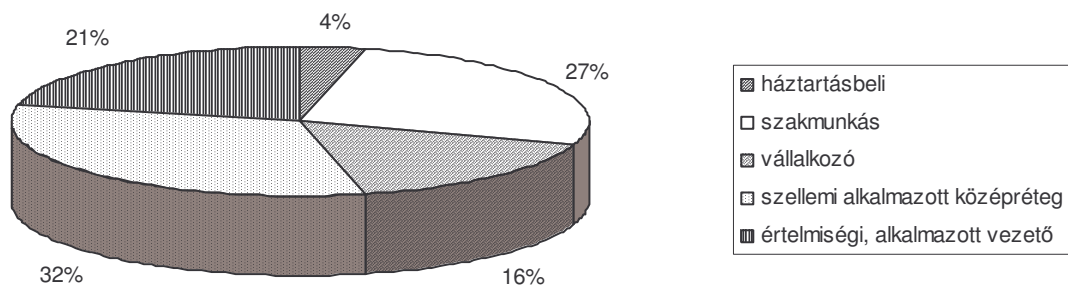

12. ábra: A minta gazdasági aktivitás szerinti megoszlása

A mintában szereplő aktív dolgozók foglalkozását tekintve a fentebbi általános kép tovább árnyalható.

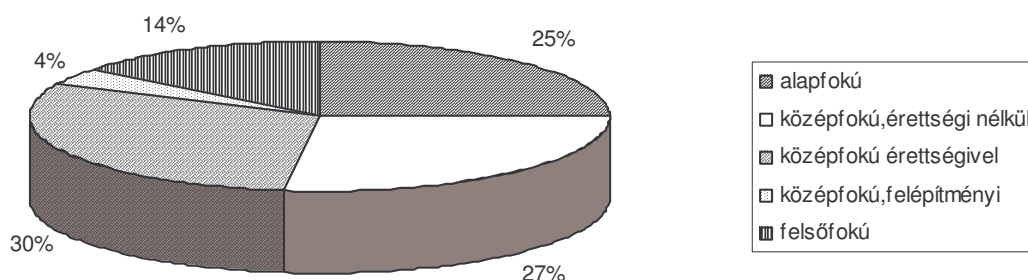
13. ábra: A minta aktív keresőinek foglalkozás szerinti megoszlása

A szellemi foglalkozású középréteg alkotja a legnépesebb csoportot (32%). Ide soroltam az irodai foglalkozásúakat, könyvelőket, alsóbb beosztású menedzsereket, technikusokat. A szakmunkások aránya (27%) csaknem azonos az értelmiségiek és vezető beosztású alkalmazottak arányával (21%). Az utóbbiba tartoznak a pedagógusok, vezető beosztású üzleti képviselők, ügyvezető igazgatók. A háztartásbeliek csoportjában kizárólag nőket találunk.

Kiegészítésképpen a mintában szereplő adatközlők szüleinek végzettségére is kitérnék. Ennek a kategóriának a gyermekkori nyelvi hatások szempontjából lehet jelentősége elsősorban a nyelvjárási attitűdöket vizsgálatánál.

14. ábra: A mintában szereplő adatközlők szüleinek végzettség szerinti megoszlása

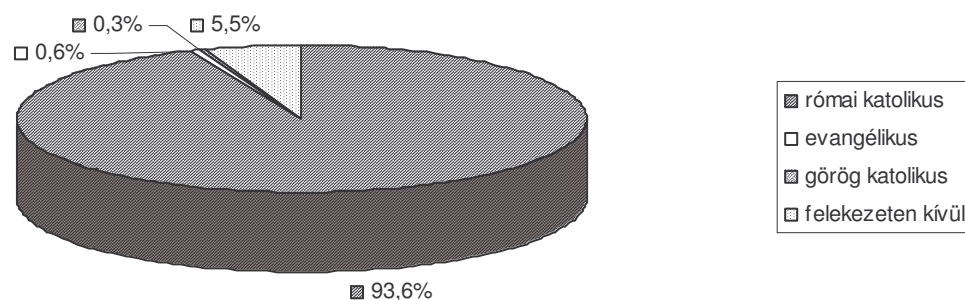

Adatközlőim szüleinek végzettségét tekintve a legtöbben (30%) érettségizett szülők* gyermekei, de csaknem hasonló arányban vannak közöttük középfokú, érettségi nélküli és alapfokú végzettséggel rendelkezők. Összehasonlítva adatközlőim végzettség szerinti megoszlásával – mindkét esetben az érettségivel rendelkezők vannak a legtöbben, a szülők végzettségével kapcsolatban azonban magasabb az alapfokú és az érettségi nélküli középfokú végzettséggel rendelkezők aránya.

c. Felekezet szerinti megoszlás

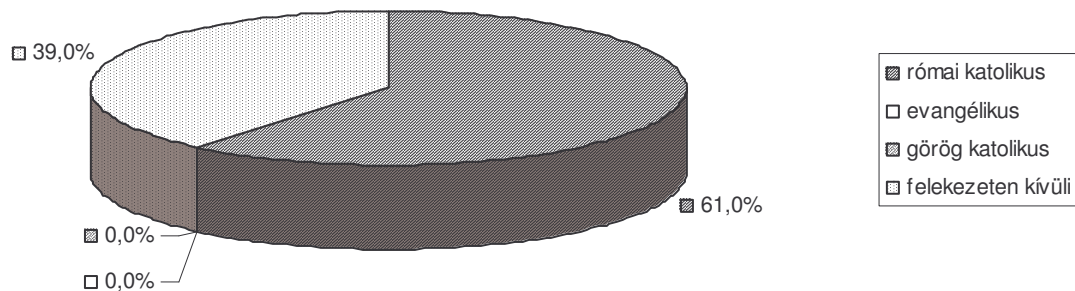
A mintában szereplő adatközlők felekezeti megoszlása annyiban tér el az alapsokaságban tapasztalható arányoktól, hogy hiányzik az amúgy is csekély, a magyar nemzetiségűekre kevésbé jellemző evangélikus és görög katolikus vallás, és nagyobb mértékű a felekezethez nem tartozók aránya (39%).

15. ábra: Az alapsokaság felekezet szerinti megoszlása

* Legalább az egyik szülő rendelkezik a megnevezett végzettséggel.

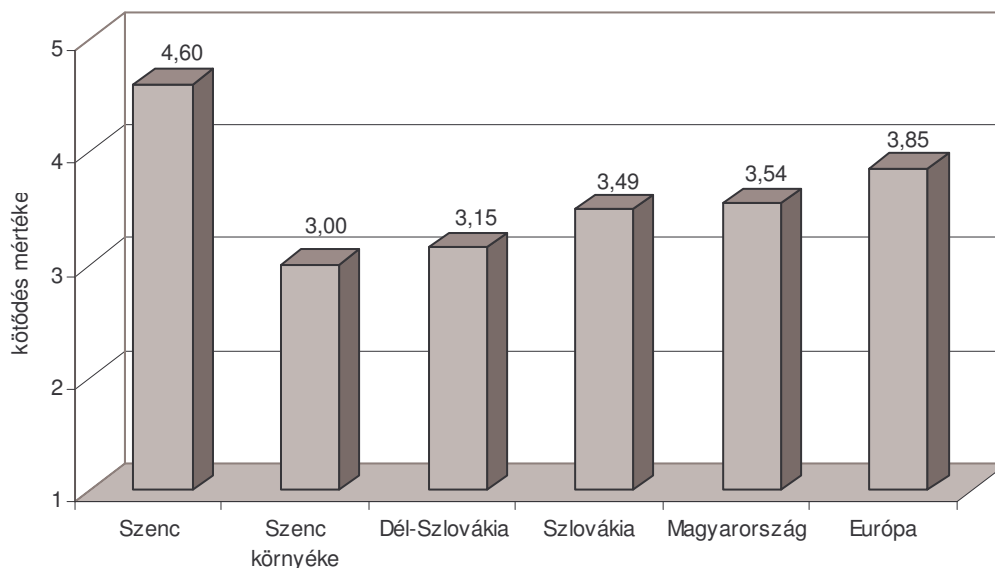
16. ábra: A minta felekezeti szerinti megoszlása

d. Földrajzi és politikai egységekhez való kötődés

A nyelvhasználatot, különösen a tájegységhez szorosan kapcsolódó nyelvjárási nyelvhasználatot az adott régióhoz való kötődés is jelentős mértékben befolyásolja. Adatközlőimnek egy ötfokú skálán (1 – egyáltalán nem kötődök, 5 – nagyon kötődök) kellett meghatározniuk mennyire kötődnek saját lakhelyükhöz és annak tágabb környékéhez, továbbá a dél-szlovákiai régióhoz, egyes országokhoz, Szlovákiához és Magyarországhoz, valamint Európához.

17. ábra: A minta adatközlőinek különféle földrajzi és politikai egységekhez való kötődése

- 5: nagyon kötődök
- 4: eléggé kötődök
- 3: csak egyszerűen kötődök
- 2: nem igazán kötődök
- 1: egyáltalán nem kötődök

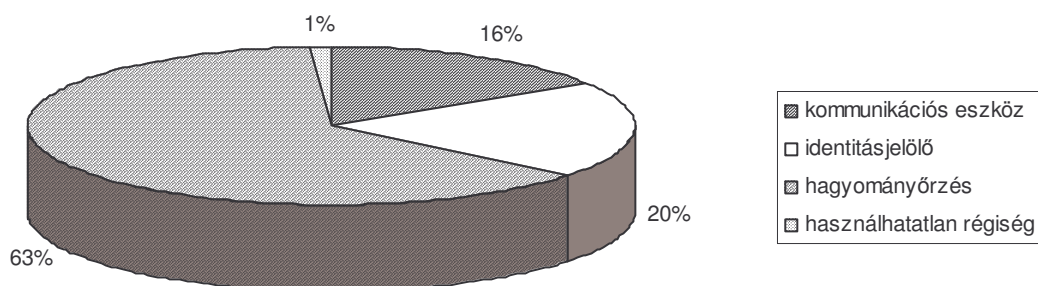
Legnagyobb mértékben lakóhelyükhöz, Szenchez kötődnek adatközlőim, legkevésbé viszont a Szenc környéki régióhoz. Nagyobb mértékben kötődnek Európához, mint Szlovákiához vagy Magyarországhoz, e két utóbbi közül Szlovákiához kevésbé kötődnek. A Szlovákiához való kötődés meghatározását sok esetben befolyásolta az a tény, hogy „*mer Szenc it van*”. Adatközlőim sokkal inkább érzik hazájuknak szülővárosukat, mint az országot melyben élnek, ugyanakkor Európához valamivel jobban kötődnek, mint Szlovákiához.

e. A nyelvjárás szerepkörei szerinti megoszlás

A lakhelyhez való kötődés kérdéséhez kapcsolódik a nyelvjárás szerepkörének a meghatározása is.

Adatközlőimnek négy megadott válaszlehetőség állt rendelkezésére, melyek közül többet is választhattak. Az 'egyszerű beszéd' a nyelvjárás kommunikációs eszköz szerepét, a 'magyarsághoz való tartozás jelzése' identitásjelölő és a 'megőrzendő hagyomány' a hagyományőrző szerepét jelentette, a 'használatlan régiség' pedig elavultságra utalt.

18. ábra: Az adatközlők megoszlása a nyelvjárás szerepkörének meghatározása szempontjából

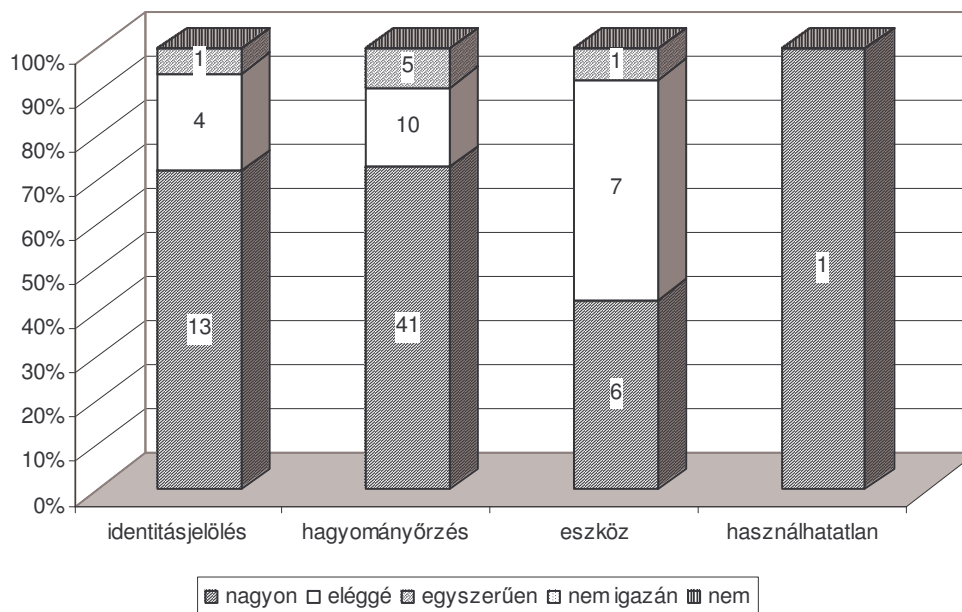
A négy szerepkör közül a hagyományőrző szerep a legmeghatározóbb, az adatközlők több mint a felénél (56%) jelenik meg. A kommunikációs eszköz szerepét hangsúlyozókkal szemben (16%) többen vannak, akik identitásjelölésre is alkalmasnak vélik (20%). Csak egy adatközlő érezte a nyelvjárást elavultnak és használhatatlannak.

Egy szlovákiai magyar pedagógusok néhány csoportjában végzett attitűdvizsgálat (Kožík 2004) során részben hasonló eredmények születtek: ott is a hagyomány szerep

bizonyult a legmeghatározóbbnak, a jelen vizsgálattal ellentétben a pedagógusok a nyelvjárás kevésbé érzik identitásjelölésre alkalmasnak.

A nyelvjárás szerepkörének meghatározása szorosan kapcsolódik a Szenchez való kötődés kérdéséhez.

19. ábra: Az adatközlők megoszlása a nyelvjárás szerepkörének meghatározása és a Szenchez való kötődés mértéke szerint

A szenci nyelvjárást identitásjelölésre is alkalmasnak vélők többsége nagyon kötődik Szenchez, és ugyanez mondható el a hagyományörző funkcióval kapcsolatban is. Akik egyszerű beszédként tekintenek nyelvjárásukra, azok is kötődnek nyelvjárásukhoz, de náluk az enyhébb 'elégé kötődök' jut valamivel nagyobb szerephez. A nyelvjárást használhatatlan régiségnek ítéelő adatközlő is nagyon kötődik szülővárosához, ennek az erős kötődésnek viszont nem része a nyelvjárás.

B. Az adatközlők megoszlása nyelvhasználati jellemzőik alapján

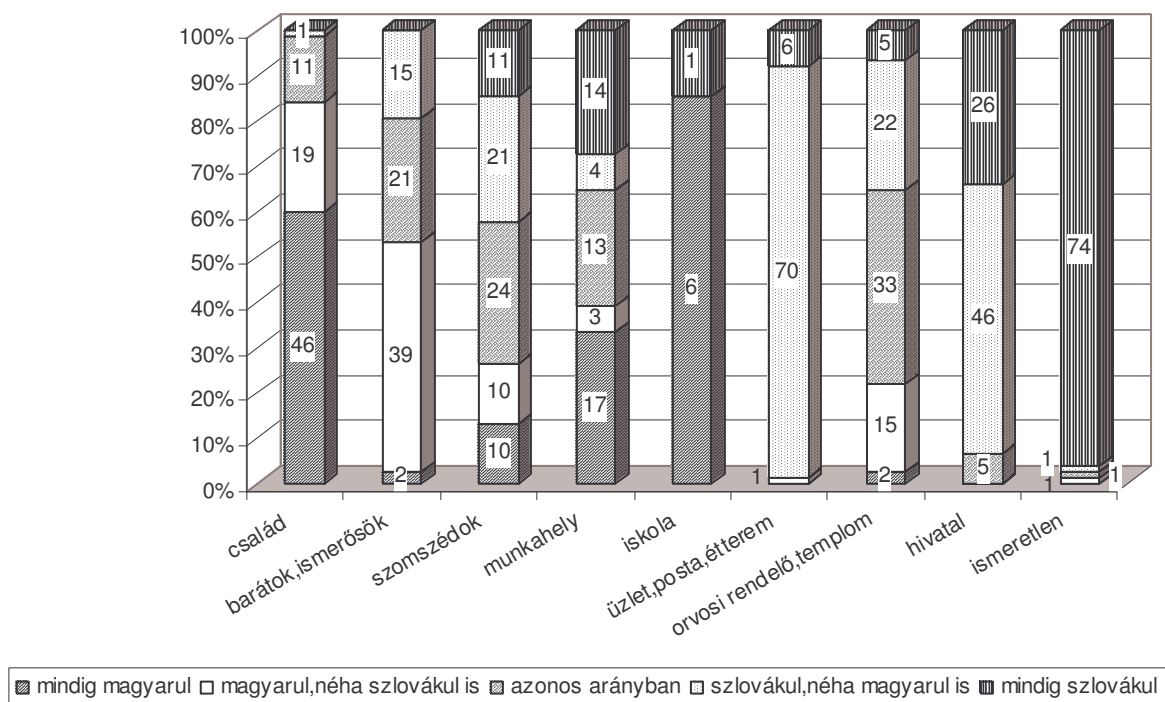
A nyelvhasználati jellemzők között vizsgálom az egyes nyelvhasználati szinterek magyar-szlovák nyelvhasználatának és a magyar-szlovák nyelvtudásnak a kérdésését, a szenci ő-ző nyelvjárás használatával kapcsolatos tapasztalatokat, annak megítélését, és a hozzá kapcsolódó attitűdöket.

a. Magyar-szlovák nyelvhasználat és nyelvismeret szerinti megoszlás

Adatközlőim magyar-szlovák nyelvhasználatának vizsgálatához az önbevallásos módszert alkalmaztam. A nyelvhasználat minél árnyaltabb képének megrajzolása érdekében a beszédhelyzetek lehető legszélesebb skálájára kérdeztem rá. A vizsgált nyelvhasználati szintek a familiáris, családi beszédhelyzetektől a hivatalok nyelvhasználatára jellemző formális helyzetekig terjednek. A családi nyelvhasználatot külön egyénekre bontva vizsgáltam, a diagram azonban az összesített adatokat tartalmazza. Informális beszédhelyzetnek tekintetem a barátokkal, ismerősökkel és a szomszédokkal való kommunikációt. A formálisabb szintek között külön szerepelt a munkahely, és összevont kategóriaként az üzlet, posta és étterem, az orvosi rendelő és templom, és a városháza, rendőrség, bank, mint hivatal. Érdekességképpen egy ismeretlen megszólítását is fölvettem a nyelvhasználatot vizsgáló helyzetek sorába.

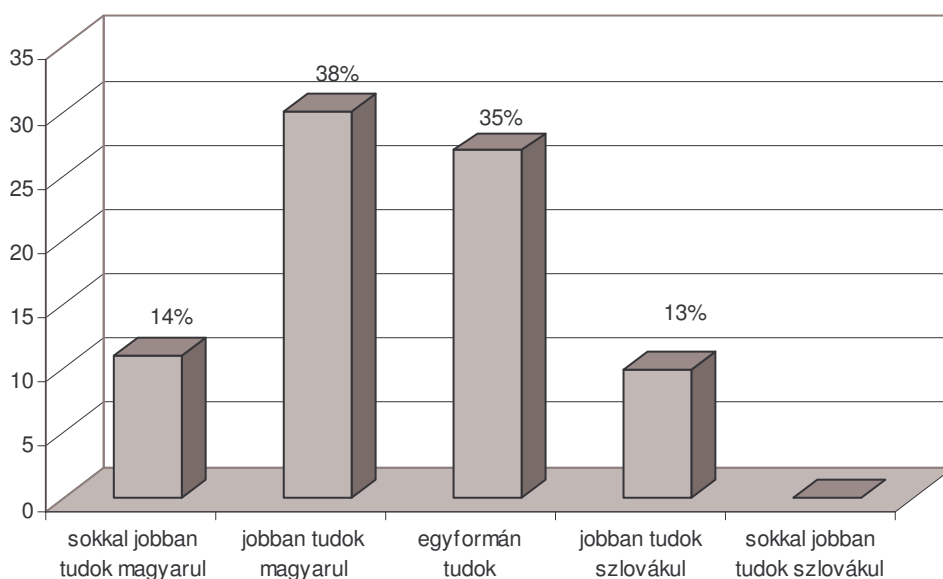
Adatközlőimnek nemcsak az egyes beszédhelyzetekben használt nyelvet, nyelveket kellett meghatározniuk, hanem az adott nyelv használati gyakoriságát is föl kellett mérniük egy ötfokú skála segítségével (1 – mindig szlovákul, 5 – mindig magyarul). A használati gyakoriság helyenként, pl. a barátok és ismerősök esetében a magyar és a szlovák barátok, ismerősök arányát jelentette. A munkahelyet, mint nyelvhasználati színteret csak az aktív dolgozók esetében vettem figyelembe, hasonlóképpen az iskolai nyelvhasználat csak a középiskolásokra és egyetemistákra vonatkozott.

20. ábra: A minta adatközlőinek magyar-szlovák nyelvhasználatára beszédhelyzetek szerinti bontásban

A családon belüli kommunikációt 80%-ban a magyar nyelv használata (a 'mindig' és a 'többnyire' lehetőségek) jellemzi. A formálisabb beszédhelyzetek felé haladva egyre csökken a magyar nyelv dominanciája. A szlovák nyelv csaknem kizárólagos használata az ismeretlen megszólításánál jelentkezik. A kirajzolódó kép jól mutatja azt az évek óta ismeretes tényt, hogy kisebbségi körülmények között a magyar nyelv egyre inkább a családi körbe és az informális beszédhelyzetekre szorul vissza. A családon kívüli, környezethez alkalmazkodóbb nyelvhasználatban a szlovák nyelv egyre jelentősebb szerephez jut.

21. ábra: A minta adatközlőinek megoszlása magyar-szlovák nyelvtudásuk alapján

A nyelvtudás meghatározásakor is adatközlőim saját vélekedésére hagyatkoztam.

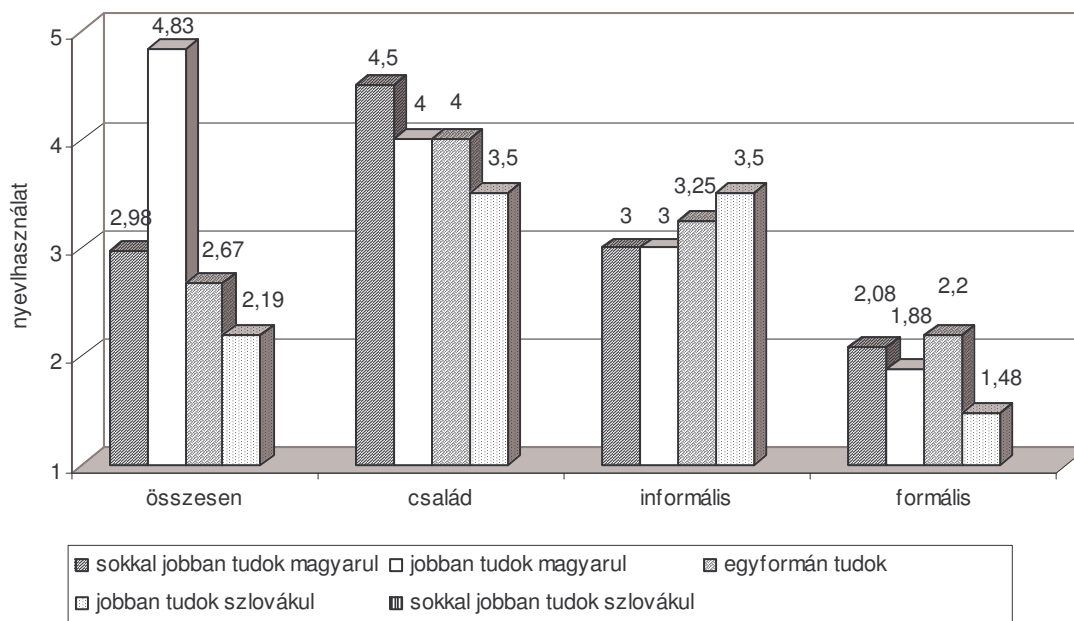
A besorolást annyiban igyekeztem egységesebbé tenni, hogy öt válaszlehetőséget adtam meg (1 – sokkal jobban tudok szlovákul, 5 – sokkal jobban tudok magyarul).

Az adatközlők többsége (52%) saját bevallása szerint jobban, illetőleg sokkal jobban beszél magyarul, mint szlovákul. Egyikük sem érzi, hogy sokkal jobban tudna szlovákul, harmaduk (35%) pedig úgy véli, hogy mindkét nyelven egyformán jól tud.

A magyar-szlovák nyelvhasználat és a nyelvtudás összefüggéseit a 22. ábra mutatja. Az ábra az átlagértékeket tartalmazza. A vízszintes tengelyen a nyelvhasználati szinterek szerepelnek, az egyes oszlopok a nyelvtudás kategóriáit mutatják. A 6. táblázat kiegészíti az ábrán szemléltetett értékeket. oszlopai nyelvtudás egyes kategóriáit mutatják, az oszlopokban pedig a nyelvhasználat számszerűsített adatai találhatóak az adott nyelvtudás-szinthez kapcsolódó határértékek és átlagértékek bontásban.

A magyar-szlovák nyelvhasználat és a nyelvtudás kölcsönös egymásra hatását vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a jobb magyar nyelvtudás csak részben függ össze a magyar nyelv használatának a gyakoriságával. A föltevés, mely szerint a magyarul kevésbé jól tudók inkább a szlovák nyelvet használják, a családon belüli kommunikáció esetében bizonyosodott be. Az informális helyzetekben viszont azok, akik saját bevallásuk szerint jobban tudnak szlovákul, magyarul kommunikálnak, ami társas kapcsolatrendszerükből adódhat.

22. ábra: A magyar-szlovák nyelvtudás és nyelvhasználat összefüggései – átlagértékek

- 5: mindig magyarul
- 4: magyarul, néha szlovákul is
- 3: azonos arányban
- 2: szlovákul, néha magyarul is
- 1: mindig szlovákul

6. táblázat: A magyar-szlovák nyelvhasználat és nyelvtudás összefüggései – határértékek

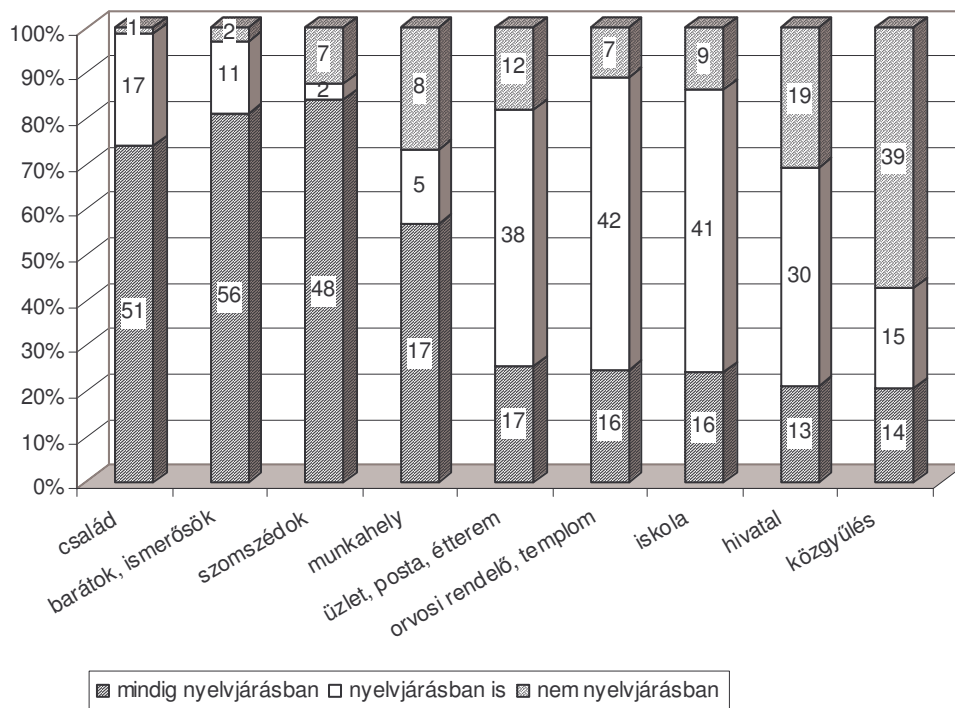
Nyelvtudás	összesen	család	informális	formális
	határértékek	határértékek	határértékek	határértékek
sokkal jobban tudok magyarul	2,25 - 3,71	4 - 5	2 - 5	1,4 - 2,75
jobban tudok magyarul	1,33 - 3,5	3 - 5	1,5 - 5	1 - 2,75
egyformán tudok	1,63 - 3,71	3 - 5	1,5 - 4,5	1,4 - 3
jobban tudok szlovákul	1,38 - 3	3 - 5	1,5 - 4,5	1,2 - 1,75
sokkal jobban tudok szlovákul	-	-	-	-

- 1: mindig szlovákul
- 2: szlovákul, de néha magyarul is
- 3: azonos arányban
- 4: magyarul, de néha szlovákul is
- 5: mindig magyarul

b. A szenci nyelvjárás használata szerinti megoszlás

A főntebb használt önreflexiós módszerrel mértem föl adatközlőim nyelvjárási nyelvhasználatát is. Saját bevallásuk szerint adatközlőim közül 8-an (10%) nem beszélnek nyelvjárásban, 13-an (17%) viszont minden helyzetben a nyelvjárást használják.

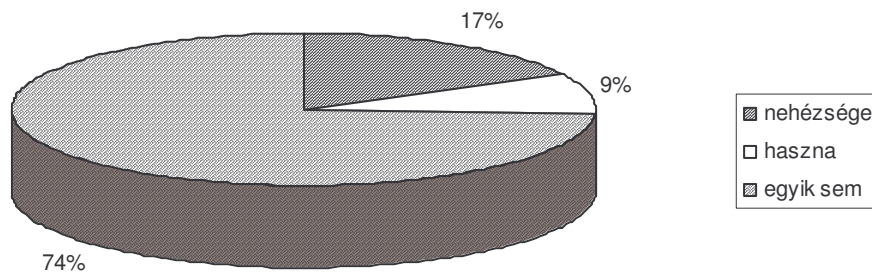
23. ábra: Az adatközlők megoszlása a szenci nyelvjárás használata szerint

A különféle beszédhelyzetek közül a családban a leggyakoribb a nyelvjárás valamilyen szintű használata, kizárólagos használata azonban leginkább a barátokkal és ismerősökkel való kommunikációra jellemző. A munkahelyen nyelvjárásban beszélők aránya hasonló a hivatalban nyelvjárást használókéhoz, annyi eltéréssel, hogy a munkahelyen a nyelvjárás kizárólagos használata a gyakoribb. A nyelvjárási nyelvhasználat gyakorisága szempontjából a család és a barátok, ismerősök kategóriákat sorrendben az orvosi rendelő és templom (89%), a szomszédok (88%), az iskola (86%), az üzlet, posta és étterem (82%), a munkahely (73%) és a hivatal (69%) követi, a sort pedig a közgyűlés (43%) zárja. Az orvosi rendelő és a templom, mint nyelvhasználati színtér minden bizonnyal kissé oldottabb légkört jelent a munkahelyhez és a hivatalhoz képest, ahol a nyelvhasználat sokkal inkább lehet a negatív megítélés, olykor megbélyegzés alapja.

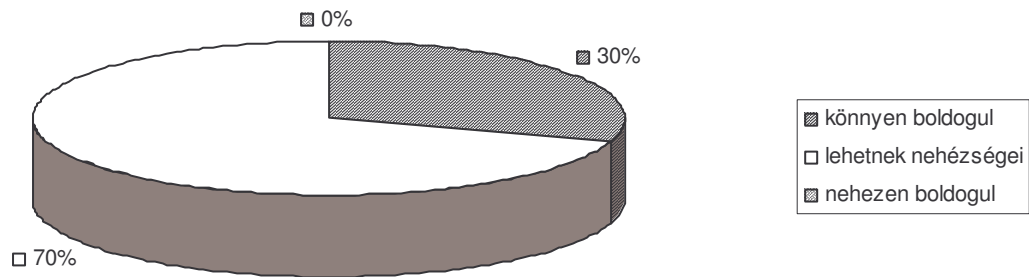
A nyelvjárási nyelvhasználat az azt beszélők számára jelenthet nehézséget, de olykor hasznuk is származhat belőle. Ezt adatközlőim körében a „*Származott-e valaha nehézsége vagy haszna nyelvjárási beszédéből?*” kérdéssel mértem föl . Többségüknek (82%) sem nehézséget nem okozott, sem haszna nem származott belőle. A nehézség abban nyilvánult meg, hogy nem értették, mit mondanak, rájuk szóltak, kijavították, sőt kinevették őket. Pozitív élményt jelentett az, amikor megdicsérték őket és beszédük tetszett a többieknek. Az utóbbiban fele annyi adatközlőnek (6) volt része, mint ahányuknak (12) nehézséget jelentett.

24. ábra: A „*Származott-e valaha nehézsége vagy haszna nyelvjárási beszédéből?*” kérdésre adott válaszok megoszlása

A nyelvjárásnak, mint kizárólagos nyelvváltozatnak a használata a társadalmi érvényesülést is befolyásolhatja. Ha valaki csak nyelvjárársban tud beszélni, az adatközlőim döntő többségének (70%) vélekedése szerint jelenthet bizonyos nehézségeket ('lehetnek nehézségei'), mert nem értenék, mit mond, nevetnének rajta, bizonyos állásokat sem tölthetne be, leküzdhetetlen akadályt ('nehezen boldogul') azonban nem jelentene. Kisebb csoportot (30%) alkotnak azok, akik szerint semmiféle nehézséget nem okoz(na) a köznyelv ismeretének és használatának a hiánya.

25. ábra: A nyelvjárás kizárólagos használatának megítélése a társadalmi érvényesülés szempontjából (N=77)

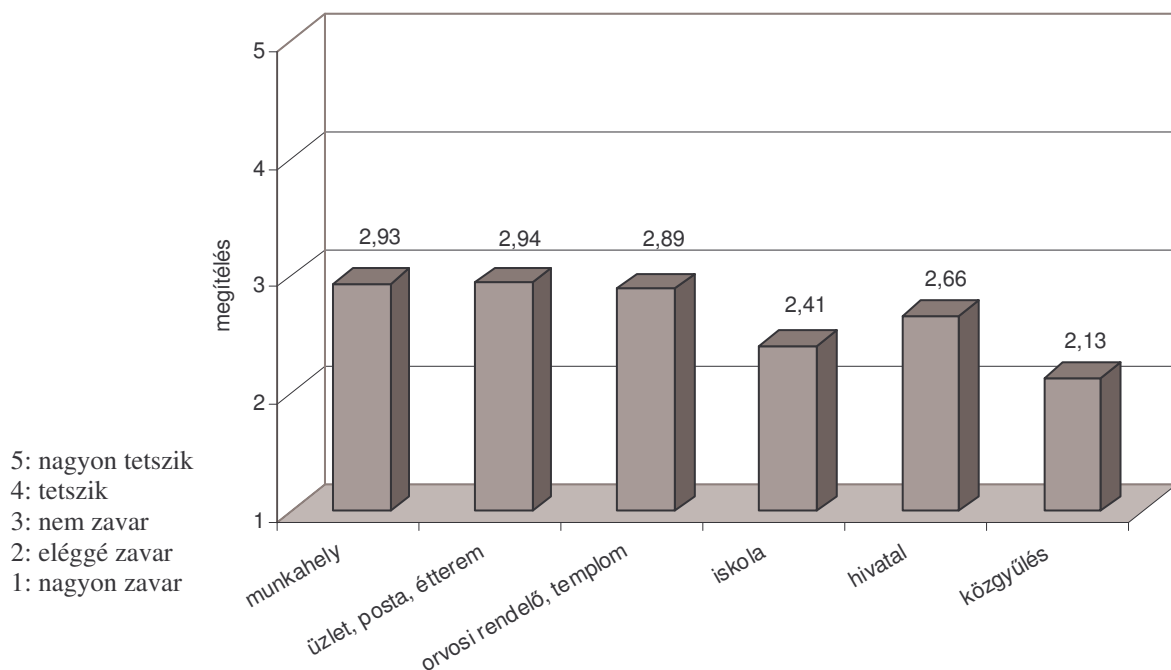

c. A szenci nyelvjárás használatának a megítélése

A szenci nyelvjárás használatának kérdéséhez kapcsolódik annak megítélése az egyes beszédhelyzetekben. A vizsgálat során csak a formálisabb beszédhelyzetek – üzlet, posta és étterem, orvosi rendelő és templom, iskola, hivatal és közgyűlés – nyelvjárásosságának megítélését mértem föl. Az informálisabb nyelvhasználati színterek vizsgálatától ebben az esetben azért tekintettem el, mert a családi és informális nyelvhasználatot kevésbé befolyásolja a társadalom vélekedése, hozzáállása.

Adatközlőimnek egy ötfokú skála (1 – nagyon zavar, 5 – nagyon tetszik) segítségével kellett megítélniük a szenci nyelvjárás használatát az adott színtereken. A munkahelyi nyelvjárásosság megítélését csak dolgozó adatközlőimnél vettem figyelembe.

26. ábra: A szenci nyelvjárás használatának megítélése a formális beszédhelyzetekben

Legkedvezőbbben az üzletben, postán és étteremben, valamint a munkahelyen fölhangzó szencies beszédet ítélték meg adatközlőim, legkevésbé elfogadhatónak viszont a közgyűlésen és az iskolában tartják, amit az adott szinterek növekvő nyilvánossági fokának a következménye.

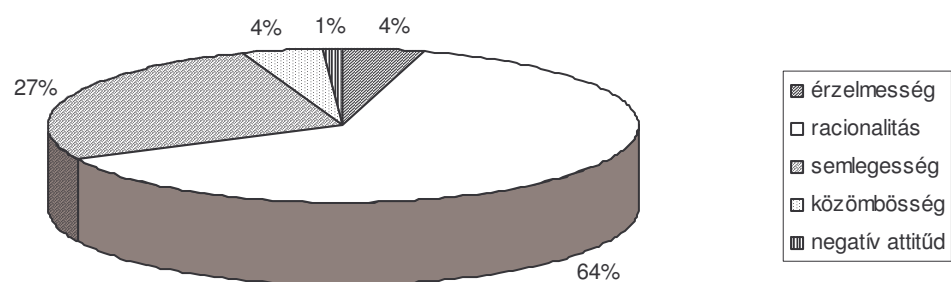
d. A szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök szerinti megoszlás

Az attitűdök kérdésével egy külön fejezetben foglalkozom majd bővebben, itt csak az általános megállapításokra szorítok.

A szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök fölmérése több kérdés tárgyát képezte. Az attitűdök közvetlen tudakolása mellett két, az attitűdöket inkább az érzelmek felől megközelítő kérdés tettem föl adatközlőimnek.

Az attitűdök meghatározásánál öt leírással segítettem adatközlőimet: a negatív attitűdöket a 'rossznak, helytelennek tartom' kifejezésre egyszerűsítettem, a közömbösséget a 'nem érdekel', a semleges attitűdöt a 'helyi érdekességnek tartom' meghatározás jelentette, a racionalitást 'a nyelvjárás mellett a köznyelv is fontos' leírás tükrözte, az érzelmességet pedig a 'minden másnál jobban tetszik' mondattal írtam körül. Az adatközlők több választ is megjelölhettek.

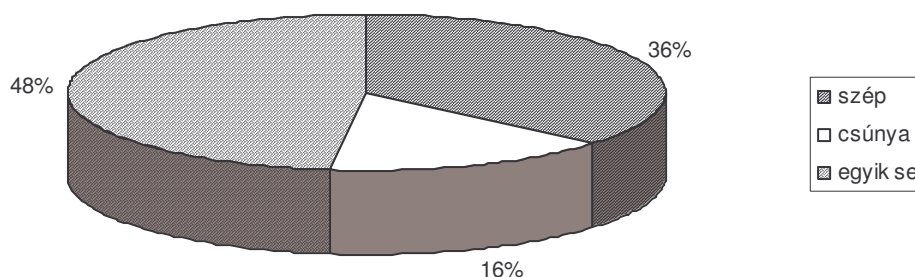
27. ábra: Az adatközlők megoszlása a szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdjeik szerint

Az adatközlők legtöbbször racionálisan viszonyul nyelvjárásához, ugyanakkor valamennyi attitűdtípusra, még a negatívra is találunk példát.

Az attitűdöket az érzelmek felől megközelítő „Milyen Ön szerint a szencies beszéd?” kérdésre adott válaszként három válaszlehetőség közül – szép, csúnya, egyik se – kellett adatközlőimnek kiválasztani a legmegfelelőbbet.

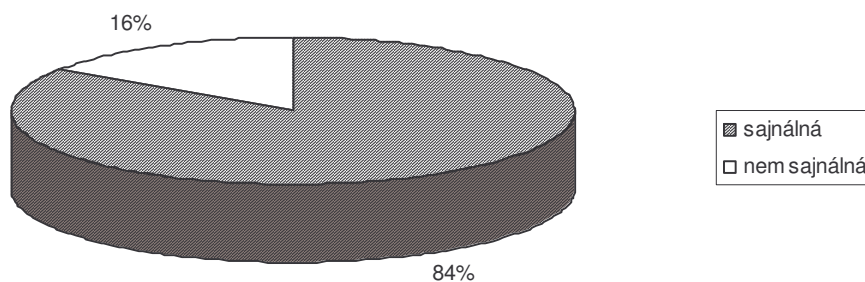
28. ábra: Az adatközlők megoszlása a „Milyen Ön szerint a szencies beszéd?” kérdésre adott válaszok alapján

Adatközlőim saját nyelvjárásukat inkább szépnek, mint csúnyának tartják, csaknem fele arányban (48%) azonban bizonytalanok, ugyanis sem szépnek, sem csúnyának nem mondanák.

A „Sajnálná, ha kiveszne a szencies beszéd, a szenci nyelvjárás?” kérdés is adatközlőim nyelvjárásukkal kapcsolatos vélekedését vizsgálja, ezúttal a nyelvjárás jövőbeli alakulására helyezve a hangsúlyt. A válaszok alapján adatközlőim túlnyomó többsége (84%) sajnálná, ha kiveszne a szenci nyelvjárás.

29. ábra: Az adatközlők „Sajnálná, ha kiveszne [...] a szenci nyelvjárás?” kérdésre adott válaszok szerinti megoszlása

e. Az egyes nyelvváltozatok megítélése szerinti megoszlás

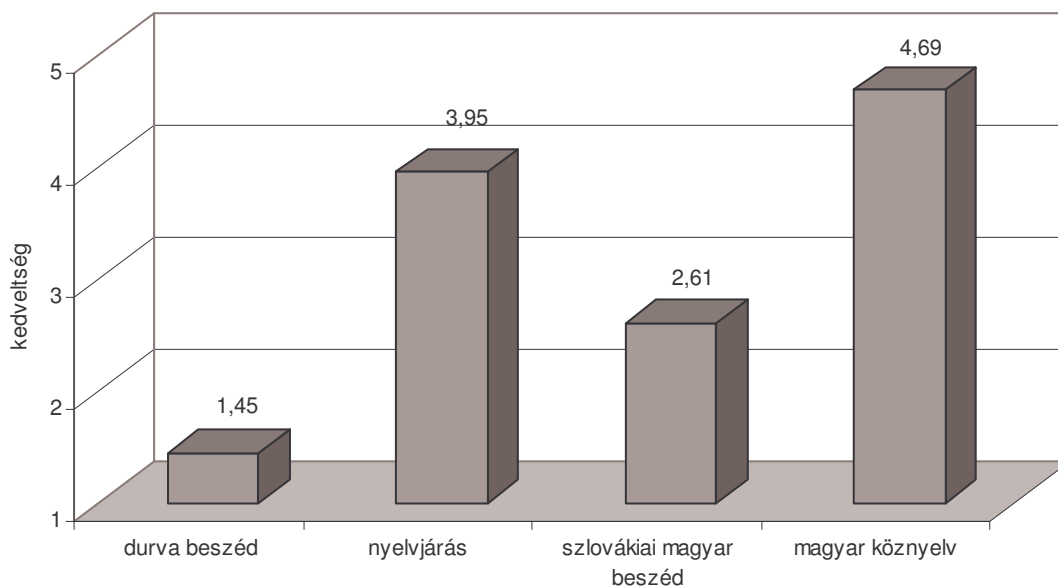
Az egyes nyelvváltozatokról alkotott vélekedések egy másik aspektusból világítják meg a nyelvjárás megítélésének kérdését. A vizsgálatban négy változatról kértem ki

adatközlőim véleményét, akiknek egy ötfokú skála segítségével (1 – legkevésbé kedvelt, 5 – legkedveltebb) kellett besorolniuk a kérdéses változatokat. A megadott változatok a nyelvjárás, a szlovákiai magyar beszéd, ami a szlovakizmusokkal erősen tarkított beszédet jelölte, és a magyar köznyelv volt. A durva beszéd kontrollkérdésként szerepelt.

A rangsorolásban a magyar köznyelv a vezető szerep, amely majdnem eléri a 'legkedveltebb változat' (5) szintet. A nyelvjárás a második legkedveltebb, míg a szlovákiai magyar beszéd bizonyult a legkevésbé kedveltnek a vizsgált változatok között.

A nyelvváltozatok kedveltségére vonatkozó korábbi vizsgálatok hasonló eredményeket hoztak. Egy Terestyéni Tamás (1987) által végzett fölmérés eredménye szerint 1000 megkérdezett személy ötöde (20%) a tájszólást jelölte meg a második legkevésbé kedvelt nyelvváltozatnak (10 lehetőség közül a „*Mi jellemzi a legkevésbé kedvelt beszédmódot?*” kérdésre válaszolva). A nyelvjárások még mindig megbélyegzettek – ez lett a végkövetkeztetése azoknak a vizsgálatoknak is, amelyeket Sándor Klára és kutatócsoportja egyetemisták, Czibere Mária és Sándor Anna középiskolások körében végzett. Egy korábbi, pedagógusok körében végzett vizsgálatom is hasonló eredményeket hozott (Kožík 2004).

30. ábra: Az egyes nyelvváltozatok megítélése

- 5: legkedveltebb
- 4: kedveltebb
- 3: kedvelt
- 2: kevésbé kedvelt
- 1: legkevésbé kedvelt

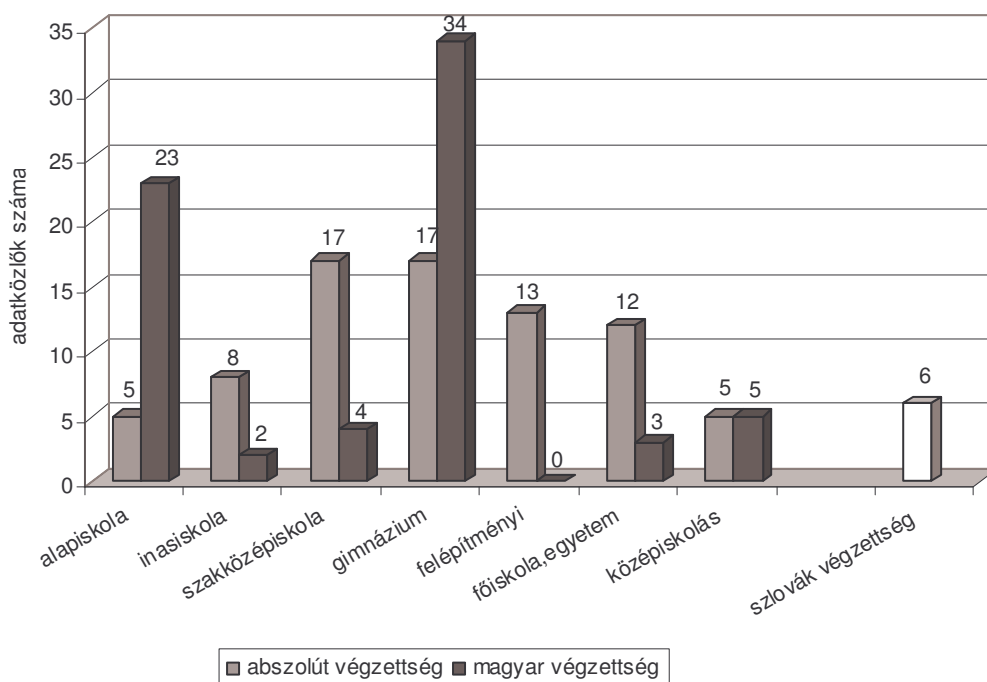
f. Köznyelvi hatás szempontjából való megoszlás

A nyelvjárási nyelvhasználatot nem vizsgálhatjuk a köznyelvi hatás figyelembevétel nélkül. A köznyelvi hatást a jelen vizsgálatban több szempont segítségével mértem föl. Az adatközlők végzettsége, pontosabban legmagasabb magyar nyelvű végzettsége nyújtotta az egyik támpontot. A magyar nyelvű televízió- és rádióadások nézése, illetőleg hallgatása, a magyar nyelvű sajtó, vallási témájú írások, szép- és szakirodalom olvasása és a magyarországi látogatások gyakorisága voltak a további alkotóelemek.

Az általánosságban vett végzettség szerinti megoszlásról már szó esett, de mivel adatközlőim egy része nem anyanyelvén fejezte be tanulmányait, a magyar köznyelvi hatás vizsgálatához külön kell választani a legmagasabb elért abszolút végzettséget a magyar nyelvűtől. A szemléltető ábra jól mutatja, hogy az abszolút végzettség az alapfokú és érettségit adó középfokú végzettség (gimnázium) tekintetében igencsak alulreprezentált, ami annyit jelent, hogy a szakképesítést nyújtó középiskolai, illetőleg felsőfokú végzettséget adatközlőim többsége nem anyanyelvén szerezte meg.

A nyelvhasználatra gyakorolt hatás szempontjából a magasabb magyar nyelvű végzettség egyrészt hosszabb ideig tartó, másrészt magasabb szintű magyar köznyelvi hatást jelent, ugyanakkor nemcsak befogadásról szól, hanem aktív használatot is igényel.

31. ábra: Az adatközlők megoszlása a legmagasabb abszolút és a legmagasabb magyar nyelvű végzettségük alapján

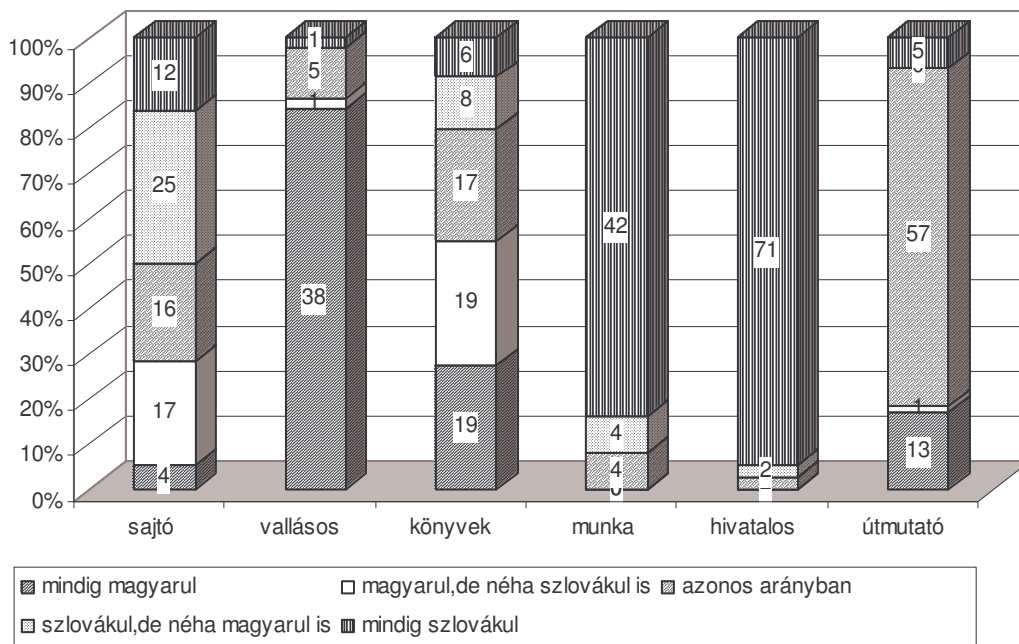
Az adatközlők csaknem fele (48%) a gimnáziumi érettségiig volt napi kapcsolatban a magyar köznyelvvél. A másik legnépesebb csoport (32%) adatközlői csak az alapfokú végzettséget szerezték meg a magyar köznyelv közvetítésével. A főiskolai, egyetemi diplomát magyar nyelven csaknem kizárólag a magyar szakot végzett pedagógusok szerezték meg (egy adatközlő közgazdasági egyetemet végzett).

A végzettséghez mérten az olvasás inkább befogadó tevékenység, ennek ellenére a magyar köznyelv jelentős közvetítő közege. Az olvasási szokásokra, elsősorban az olvasás nyelvére vonatkozó kérdést több részre bontva vizsgáltam. Külön kérdeztem a sajtó, a vallásos irodalom, a szépirodalom olvasásnak a nyelvét, valamint a használati utasítások és munkahelyi- és hivatalos iratok nyelvét. A három utóbbi esetben gyakran nincs meg a nyelvválasztás lehetősége, bár a többnyelvű használati utasítások között egyre gyakrabban a magyar nyelv is megtalálható. A magyar nyelvű munkahelyi és hivatalos iratok hiánya az ábrán is egyértelműen látszik – az értékek alig emelkednek a 1-es, azaz a 'mindig szlovákul olvasok' tartomány fölé. Kiegészítésképpen megjegyzem, hogy adatközlőim között hozzávetőlegesen ugyanannyian vannak azok, akik elsőként a magyar nyelvű leírást olvassák el, mint azok, akik elsőként a szlovákot lapozzák föl. A másik nyelvet gyakran ellenőrzésre használják. Többen vannak azok, akik a szlovák nyelvű útmutatást azért olvassák el, mert elmondásuk szerint „*jobban ismeröm némöjik szavat*”, „*a magyar szakszavak neköm furcsák*” vagy „*magyarul is megértenném, de töpször kéne elóvasnom*”.

A 32. ábra csak azoknak az adatközlőknek az adatait szemlélteti, akik olvassák az adott típusba tartozó írásokat. A munkahelyi iratok, dokumentumok és a vallási témájú írások olvasási nyelvének megoszlását mutató oszlopok pedig csak az aktív dolgozó, illetőleg a magukat vallásosnak tartó adatközlők adatait mutatják.

A magyar nyelv kizárólagos használata legnagyobb mértékben a vallásos irodalomra jellemző, jobbára magyar nyelvű az adatközlőim által olvasott szépirodalom is. A sajtótermékek nyelve már inkább szlovák, és a hivatali és a munkahelyi nyelvhasználatot, az iratok és dokumentumok nyelvét azonban szinte kizárólag a szlovák nyelv határozza meg. A használati útmutatók olvasásának nyelvét a rendelkezésre álló nyelvek, valamint a fentebb említett kompetenciahiány befolyásolja, ezért a nyelvválasztás ebben az esetben a legkiegyensúlyozottabb ('azonos arányban').

32. ábra: Az adatközlők megoszlása olvasás nyelve szerint

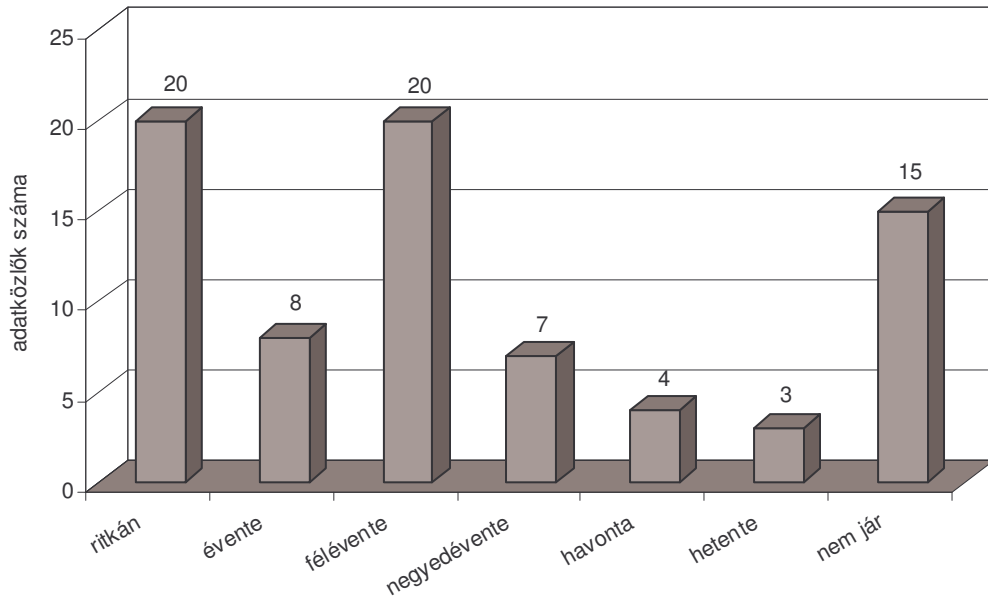
A magyar köznyelvet közvetíti a televízió és a rádió is. Az eredmények azt mutatják, hogy adatközlőim többsége, akárcsak ilyen passzív módon is, kapcsolatba kerül a magyar köznyelvvél.

33. ábra: Az adatközlők megoszlása a magyar televízió és rádióadások nézése, hallgatása szerint

A magyarországi látogatások a köznyelvi befolyás leglazább formáját képviselik.

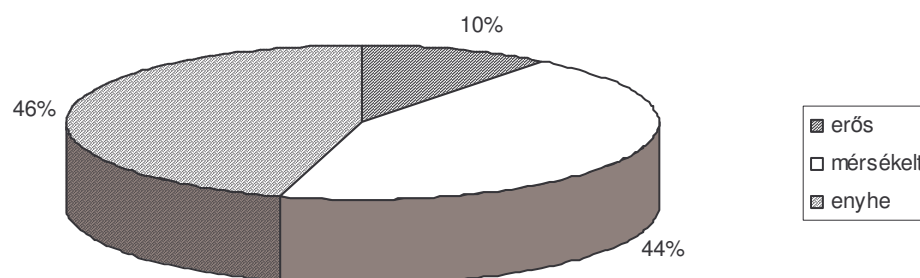
34. ábra: Az adatközlők megoszlása a magyarországi látogatások gyakorisága szerint

A látogatás tényét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy adatközlőimnek csupán egy negyede nem jár Magyarországra. A látogatók közül legtöbben ritkán, illetőleg félévente kerülnek ilyen módon kapcsolatba a magyarországi nyelvhasználattal és a magyar köznyelvvvel.

A köznyelvi hatást összességében, a fenti szempontok összevonásával a 35. ábra mutatja. A köznyelvi hatás mértékét három egységre tagoltam, e szerint erős – mérsékelt – gyenge hatást különítettem el. Az erős hatás értelemszerűleg magasabb magyar nyelvű végzettséget, gyakoribb magyar nyelvű olvasást, magyar televízió- és rádióadások figyelemmel kísérését, valamint gyakoribb magyarországi látogatást jelent. A gyenge hatás mindezek hiányát, amire egyetlen példát sem találtam.

35. ábra: A köznyelvi hatás mértéke szerinti megoszlás

Az általam meghatározott szempontok alapján erős köznyelvi hatásnak csak adatközlőim kis része (10%) van kitéve, a mérsékelt és az enyhe köznyelvi hatás egyenlően oszlik meg adatközlőim között.

9. HIPOTÉZISEK

A munkahipotézisek megfogalmazásához a dolgozat témájához kapcsolódó korábbi kutatásokat vettem alapul. Néhány általam vizsgált kérdést eredetileg nem a nyelvjárási nyelvhasználat vizsgálatánál alkalmaztak, mégis úgy éreztem, ezek hozzájárulhatnak a szenci nyelvjárás mai helyzetének jobb megismeréséhez.

A nyelvi elemzés alapját képező kérdőíves anyagot többféle szempontból vizsgáltam meg. Az általánosnak mondható társadalmi kategóriák mellett a nyelvhasználat sajátosságait, és a róla alkotott vélekedéseket is szempontként használtam. A nyelvi attitűdök vizsgálata külön fejezetet alkot, ezért az erre vonatkozó munkahipotéziseket is külön tárgyalom.

A. Általános hipotézisek

A nyelvjárások általánosan tapasztalható köznyelviesülése föltételezhetően a szenci nyelvjárást sem hagyja érintetlenül, és a vizsgált morfémák megvalósulása nem fogja elérni az eszményi állapotot, azt hogy valamennyi *ö-ző* morféma labiális *ö-ző* alakban valósuljon meg.

Közismert az a változási tendencia is, hogy elsőként azok a nyelvjárási jelenségek kopnak meg, amelyeket maguk a beszélők is nyelvjárásinak érznek. A szenci nyelvjárásban ilyennek számítanak a hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetű *ö-ző* morfémák. Föltehető, hogy ezek a morfémáknak az ejtése távolodik el leginkább a labiális *ö-ző* tartománytól.

A nyelvjárási kérdőív egyes témakörei formálisabb beszédhelyzeteket modellálnak. A nyelvhasználat beszédhelyzet-függőségére utalva föltételezhető, hogy a formálisabb helyzeteket sugalló témaköröknél a válaszok is formálisabb, azaz méginkább a köznyelvi *e*-hez közelítő alakban hangzanak majd.

B. Társadalmi kategóriákkal kapcsolatos hipotézisek

Az életkorhoz igazodó nyelvi, nyelvhasználati sajátosságok az egyes életszakaszokhoz kötődő társadalmi elvárásokat tükrözik, ezért a társadalmi elvárásoknak leginkább megfelelni vágyó felnőttek körében föltételezhető a presztízsfomák, a köznyelvi *e-ző* alakok gyakoribb előfordulása az iskoláskorúakkal és nyugdíjasokkal szemben.

A nemeknél, azt az általánosan elfogadott tényt véve alapul, hogy a nők nyelvhasználatára inkább jellemző a presztízsfomák, a köznyelvi alakok használata,

föltételezhető, hogy a nőknél erőteljesebben lesz tapasztalható a nyelvjárási jelenségek, az *ö*-zés visszaszorulása.

A végzettség mellett, hogy a társadalmi státusz egyik mutatója, a nyelvhasználatot az iskolai köznyelvi közegen keresztül befolyásolja. A magasabb iskolai végzettség az erőteljesebb köznyelvi hatás következtében a nyelvjárási alakok csökkenéséhez vezethet. Esetünkben ez a föltevés csak a magyar tannyelvű iskolát végzettekre érvényes. A szlovák végzettség a magyar köznyelvi hatás hiánya miatt föltételezhetően nyelvjárásiabb nyelvhasználatot eredményez.

A foglalkozás a társadalomban betöltött pozíció mutatója, és mint olyan a presztízsfunkciók használatának kedvez. A szellemi munkát végző értelmiségiek nyelvhasználatát ebből kifolyólag a köznyelvi alakok gyakoribb használata jellemezheti, míg a fizikai dolgozóknál a nyelvjárási *ö*-zések alakok jelentkeznek az értelmiségieknél nagyobb gyakorisággal. Különbség mutatkozhat a gazdasági aktivitás szempontjából is, az aktív dolgozók a nem nyelvjárási alakokat gyakrabban használhatják, mint az otthon levők (háztartásbeli, gyermekgondozási ellátásban részesülő, munkanélküli).

A szenci magyar nemzetiségű lakosság felekezeti megoszlása alapján nem beszélhetünk vallási alapon elkülönülő nyelvhasználatról. A gyakorló katolikusok és a felekezeten kívüliek nyelvhasználatával kapcsolatban a köznyelv erőteljesebb, illetőleg gyengébb hatását föltételezhetjük, ami az utóbbiak nyelvjárásiabb nyelvhasználatában nyilvánulhat meg.

Helyi nyelvjárási vizsgálatról lévén szó, az általános társadalmi kategóriák mellett, lakhelyhez való kötődés is fontos szerepet játszhat. Akik pozitívabban viszonyulnak lakhelyükhöz, Szechenyi, azok föltételezhetően a helyi nyelvjáráshoz is jobban ragaszkodnak, és nyelvhasználatukat az *ö*-zések alakok gyakoribb használata jellemzi.

A nyelvjárási szerepkörének meghatározása kapcsán föltehető, hogy a nyelvjárást identitásjelölő szerepkörre alkalmasnak vélők nagyobb mértékben használják a nyelvjárási jelenségeket, mint azok, akik egyszerű kommunikációs eszköznek tekintik.

C. Nyelvhasználati kategóriákkal kapcsolatos hipotézisek

Kisebbségi nyelvjárásról lévén szó indokolt lehet a magyar nyelv és az államnyelv egymáshoz való viszonyának vizsgálati szempontok közé való fölvétele. Föltehetően azok, akik jobban beszélnek magyarul, és gyakrabban használják a magyar nyelvet az egyes beszédhelyzetekben, azoknál megvan az elvi és a gyakorlati lehetősége a magyar köznyelv

használatának, és ezzel egyidejűleg a köznyelvi alakok gyakoribb használatának. A beszédhelyzet nyilvánosságának a foka (informális – formális) is pozitívan befolyásolhatja a köznyelvi alakok előfordulását.

A nyelvjárás gyakori vagy kizárólagos használata is hatással lehet a nyelvjárási nyelvhasználatra. Az *ö-ző* alakok aránya a használat gyakoriságával növekedhet. Ugyanez föltételezhető a nyelvhasználati színtér familiaritásának növekedésével is.

A nyelvjárási jelenségek előfordulását a nyelvhasználattal kapcsolatos negatív és pozitív tapasztalatok is meghatározhatják. Értelemszerűen a negatív élmény hatására csökkenhet az *ö-ző* alakok száma, a dicséret ezzel ellentétben, ha nem is növeli, de lassíthatja az *ö-zés* visszaszorulását.

A társadalomban való érvényesülés nyelvi szempontból elsősorban a nem nyelvjárási jelenségek használatához köthető. Ebből kifolyólag azok az adatközlők, akik szerint a nyelvjárás kizárólagos használata gondot jelenthet, kisebb mértékben használhatják a nyelvjárásias alakokat, mint azok, akik úgy gondolják, hogy semmiféle akadályt nem jelent a nyelvjárási beszéd.

A nyelvjárási jelenségek használata általában igazodik a beszédhelyzet formalitásához, a formálisabb nyelvhasználati színtereken csekélyebb mértékben van jelen. Az ettől való eltérés megítélése kapcsolatba hozható a valós nyelvhasználattal, mely szerint az általam vizsgált nyelvjárási jelenség, az *ö-zés* a megítélés szigorúságával arányosan csökken.

A nyelvi attitűdökkel kapcsolatban, amelyek részben a nyelvjárási jelenségek szívósságának a hátterében állnak, föltételezhetjük, hogy a pozitív attitűdök a nyelvjárási jelenségek használatának a gyakoriságával függnek össze, míg a negatív attitűdök kevésbé kedveznek ezeknek a jelenségeknek.

Az attitűdök kérdéséhez kapcsolódik a nyelvjárás jellemzése, valamint a jövőjére vonatkozó elképzelések és az *ö-zés* gyakorisága közötti összefüggések. Akik szépnek tartják nyelvjárásukat és bizakodóak jövőbeli létét illetően, azoknál minden bizonnyal gyakrabban jelentkeznek a nyelvjárási alakok, mint azoknál, akik csúnyának tartják, és eltűnését nem sajnálnák.

A nyelvváltozatok közül, a nyelvjárások és a köznyelv kedveltsége is befolyásolhatja a nyelvhasználatot. A nyelvjárást legkedveltebbként megjelölők nagyobb mértékben használhatják az *ö-zést*, mint azok, akik legkevésbé kedveltként határozták meg. A köznyelvvvel kapcsolatban fordított helyzetet föltételezhetünk, mely szerint a köznyelv kedveltségi fokával növekszik a köznyelvi alakok gyakorisága.

A köznyelvi hatást vizsgáló szempontok szerint a gyakori magyar nyelvű olvasás, a magyar nyelvű televízió- és rádióadás nézése, hallgatása, a gyakori magyarországi látogatások, egyszóval az erőteljesebb köznyelvi hatás negatívan befolyásolhatja a nyelvjárási nyelvhasználaton belül az ő-ző alakok arányát.

D. Attitűdvizsgálattal kapcsolatos hipotézisek

A nyelvi attitűdök vizsgálata során külön értékelem a saját nyelvjáráshoz és más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdöket, mert ezeket személyesebb, illetve személytelenebb viszonyuknál fogva föltételezhetően más-más attitűdök határozzák meg. A saját nyelvjáráshoz fűződő viszony személyesebb jellegéből adódóan az érzelmileg telített attitűdök meghatározóbbak lehetnek, mint a más nyelvjárásoknál, ahol inkább a racionalitás és a semlegességbe hajló jóindulatú érdeklődés bizonyulhat jellemzőnek.

Az életkor, mint vizsgálati szempont szerint a felnőttek attitűdjeire nagyobb mértékben lehet jellemző a racionalitás, míg az érzelmesség elsősorban a középiskolások és nyugdíjasok csoportjában jelentkezhet. A saját és más nyelvjárásokhoz fűződő viszony különbségeiből adódóan az utóbbira kevésbé jellemző érzelmesség és negatív attitűdök miatt a racionalitásbeli eltérésekre számíthatunk, ami a felnőtteknél mutathat nagyobb gyakoriságot.

A nemek kérdésében, ismételten a nők köznyelviesebb nyelvhasználatából kiindulva, a nők attitűdjeinek nagyobb racionalitását várhatjuk.

Az attitűdöknél, akárcsak a nyelvjárási jelenségek megvalósulásánál, a magyar végzettséget véve alapul, föltehető, hogy a magasabb végzettség a racionális attitűdök gyakoriságában nyilvánul meg. Ez mind a saját, mind a más nyelvjárásokkal kapcsolatban érvényes lehet.

A szülők végzettségével, ezzel a gyermekkori környezetet meghatározó tényezővel kapcsolatban a magasabb végzettséggel ugyancsak a racionális attitűdöket hozhatjuk kapcsolatba a saját nyelvjárás és a más nyelvjárások kérdésében egyaránt.

Az attitűdök vizsgálati szempontjai közé soroltam a korábbi kudarc-, illetőleg sikerélmények kérdését. E szerint a negatív élmények a negatív attitűdöknek, a pozitívak viszont a pozitív attitűdök kialakulásának kedvezhetnek.

Az attitűdök kérdésének kiegészítéseként megvizsgálom a nyelvjárás jellemzése (szép, csúnya), jövőbeli megléte és az attitűdök pozitív és negatív volta közötti összefüggést. A pozitív attitűdök várhatóan a nyelvjárást szépnek és jövőbeli használatra érdemesnek

tartókra lesznek jellemzőbbek, és fordítva a negatív attitűdök a nyelvjárás csúnya és elavult voltának hangsúlyozásával függhetnek össze.

IV. NYELVJÁRÁSI JELENSÉGEK ELEMZÉSE

1. KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT

A nyelvi elemzést a szenci nyelvjárás egyes morfémaíit vizsgáló, kérdőívvel gyűjtött anyagon végeztem el, ez összesen 23 867 morfémaíit jelent. Ebből 22 110 az *ö-ző*, 1757 pedig az *e-ző* morféma (besorolással kapcsolatban lásd Elméleti-módszertani kérdések, Adatbesorolás és adatrendezés, Függelékben 3. melléklet).

A morfémaíit megvalósulását (realizáció) egy hétfokú skála segítségével határoztam meg:

ö – 7

ö̇ – 6

ö̈ – 5

ë – 4

ë̇ – 3

e – 2

e – 1

Az *ö-zés*, illetőleg *e-zés* mértékét a morfémaíit alakváltozatához rendelt pontértékek (lásd hétfokú skála) és a morfémaszám alapján számítottam ki. E szerint a magasabb számértékek erőteljesebb *ö-zést* mutatnak, az alacsonyabb értékek az *e-ző* morfémaíit nagyobb arányára utalnak.*

Az alfejezetek fölépítését illetően az adott szemponthoz kapcsolódó eddigi ismeretek, az esetleges vizsgálati eredmények áttekintését a hipotézisek fölvázolása követi. Az adatok alapján levonható következtetések zárják az egyes alfejezeteket.

A. A vizsgált morfémaíit általános képe

Bevezetésképpen a vizsgált morfémaíit megvalósulásának összesített adatait ismertetem, és a folytatásban ennek az általános képnek különféle szempontokból való árnyalására törekszem.

Az összesített adatok alapján, melyeket a 36. ábra szemléltet, az *ö-ző* morfémaíit megvalósulásának mutatója 4,34, ami egy zárt *ë* (4) közeli hangszínt jelent. Az eszményi

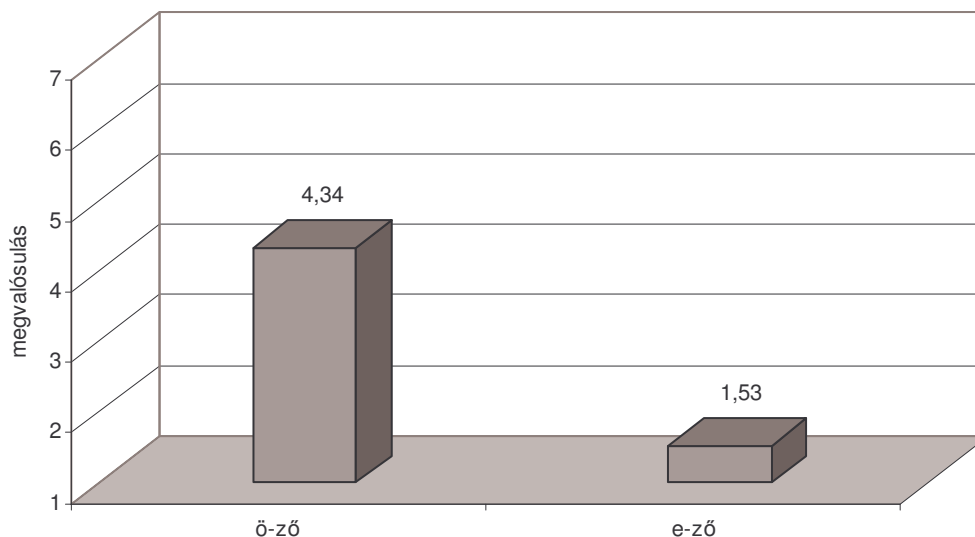
---

* Az átlagolás következtében az adatok olykor félrevezetőek lehetnek, pl. nyílt *e-ző* (1) és *ö-ző* (7) alak használatakor a számszerűsített átlag 4, ami a zárt *ë-ző* alak kódja.

érték az *ö-ző* morféma esetében 7 lenne, azaz valamennyi *ö-ző* morféma labiális *ö-ző* (7) alakban valósulna meg. A kapott érték a szenci nyelvjárás köznyelviesülésére utal, ugyanakkor az *ö-ző* és *e-ző* alakok egyensúlyát mutatja.

Az *e-ző* morféma az eszményi értékhez (1) képest „*ö-zőbbek*”, ugyanis a megvalósulás (1,53) a nyílt *e* és a zártabb nyílt *ɛ* közötti hangszíntartományba esik. Az eltérés azzal indokolható, hogy néhány az ÉrtSz.-ban nyílt *e-ző*ként megadott morféma a szenci nyelvjárásban általában labiális *ö*-vel (MINKET: *minköt*, TITEKET: *tiktököt*), illetőleg zárt *ë*-vel (SEHOL: *sëhol*) hangzik. Ebből az egyenetlenségből kifolyólag a folytatásban eltekintek az *e-ző* morféma részletes elemzésétől.

36. ábra: A vizsgált morféma megvalósulásának összesített adatai (N=23 867)

B. A vizsgált morféma elhelyezkedése

A vizsgálatban szereplő morféma elhelyezkedésük alapján öt csoportot alkotnak – hangsúlyos helyzetű és hangsúlytalan helyzetű morféma, névszói és igei toldalékmorféma, és igekötők. A két toldalékcsoport azonban további alcsoportokra tagolódik, különválasztva a képzőket, jeleket és ragokat, valamint azok kötőhangzóit. Az igekötők csoportba egy *ö-ző* igekötő, a *föl-* tartozik.

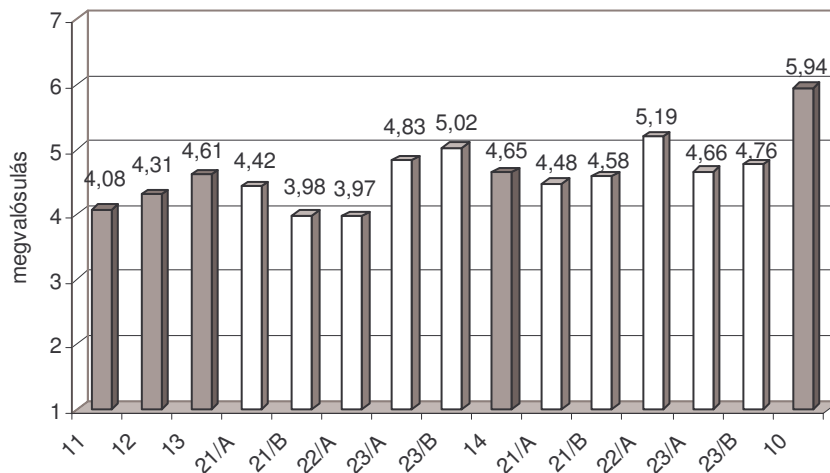
7. táblázat: Az *ö-ző* vizsgált morfémák megoszlása elhelyezkedésük szerint (N=22 110)

Morfémák elhelyezkedése	<i>ö-ző</i>
hangsúlyos szótagban (11)	9 746
hangsúlytalan szótagban (12)	3 875
névszói toldalék előtt, toldalékban (13)	4 594
névszóképző előtt (21/A)	862
névszóképzőben (21/B)	207
névszójel előtt (22/A)	758
névszórag előtt (23/A)	1 848
névszóragban (23/B)	919
igei toldalék előtt, toldalékban (14)	3 771
igeképző előtt (21/A)	1 206
igeképzőben (21/B)	828
igejel előtt (22/A)	416
igerag előtt (23/A)	1 097
igeragban (23/B)	224
igekötőben (10)	124
Összesen	22 110

Az *ö-ző* morfémák esetében a *föl-* igekötő a leginkább *ö-ző*, míg a névszói toldalékokban, a többes szám jele előtt és a névszóképzőkben (-ÉKENY: *-éköny*; -ELEM: *-elöm*; -DELEM: *-delöm*) a legalacsonyabb az *ö-zés* aránya. A névszói és igei toldalékokban csaknem azonos az *ö*-vel és *e*-vel ejtett morfémák aránya, a névszói toldalékok között a ragokban (többes sz. 2. szem. -TEK: *-tök*; -HEZ: *-höz*; -SZER: *-ször*) és az igei toldalékoknál a múlt idő jele előtt a legerőteljesebb az *ö-zés*.

Összességében (lásd 37. ábra) az *ö-zés* mértéke a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok ellenében a toldalékok irányába növekszik. A jelenség oka a nyelvjárások köznyelvhez való közeledésében keresendő, mert ebben a folyamatban elsőként azok a jelenségek kopnak ki, amelyeket a beszélők nyelvjárásinak érznek. A szenci nyelvjárás esetében ezek a hangsúlyos helyzetű morfémák *ö-ző* alakjai.

37. ábra: Az *ö-ző* morféma megvalósulása elhelyezkedésük szerint (22 110)

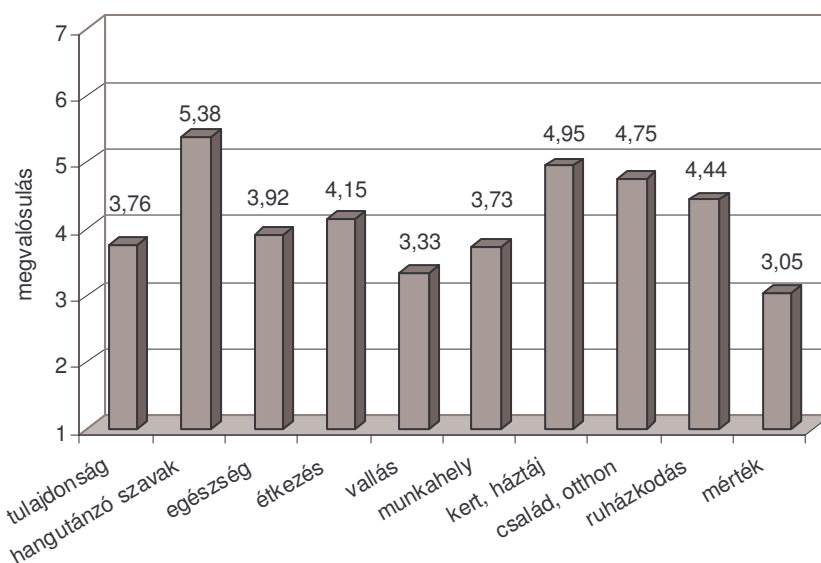
C. A vizsgált morféma és a címszók témakörei

A morféma realizációja és a címszók témakörei közötti kapcsolat abban nyilvánul meg, hogy a familiárisabb beszédhelyzetekhez kapcsolódó témakörök – család és otthon, kert és háztáj, melyek kérdőmondatai is familiárisabb beszédhelyzeteket modellálnak, a nyelvjárásiabb, az *ö-ző* alakok gyakoribb használatával jár(hat)nak. A formálisabb, az *e-ző* változatok gyakoriságát fokozó beszédhelyzeteknek a vallást, a munkahelyet és az egészség témaköröket tekintetem.

A 38. ábra szerint az informális beszédhelyzetekhez kapcsolódó témakörökben erőteljesebb az *ö-zés*, mint a formálisabb nyelvhasználati szintereken. A hangutánzó címszavak csoportja bizonyul a leginkább *ö-ző*nek, a mértékek csoportja pedig a legkevésbé *ö-ző*.

A beszédhelyzetek fokozódó formalitása a szenci nyelvjárásban az *ö-zés* visszaszorulását eredményezi, és ezzel egy újabb vizsgálat igazolta a nyelvjárési nyelvhasználat és a familiáris, informális nyelvhasználati szintér közötti összefüggést.

38. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása a címszók témakörei alapján (22 110)

D. A vizgált morfémák és az adatközlők társadalmi jellemzői

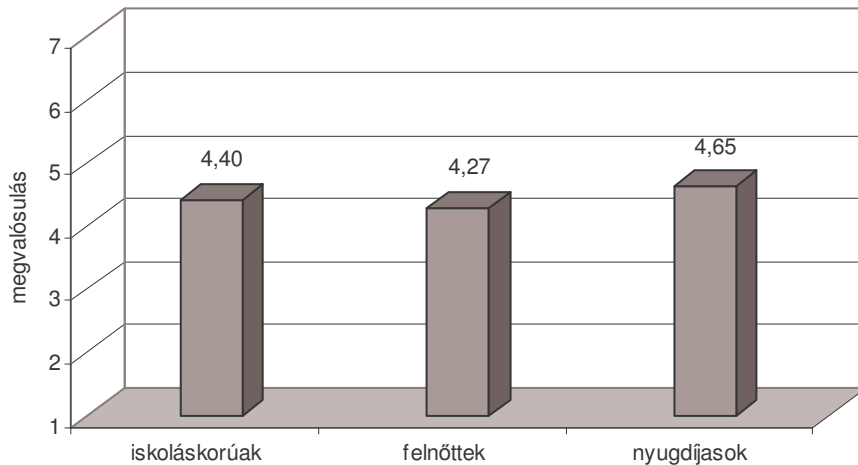
A vizsgált morfémák megvalósulását az adatközlők Elméleti-módszertani fejezetben részletesen tárgyalt jellemzői alapján elemzem.

a. Életkor szerinti megoszlás

A nyelvhasználatot az életkor és a hozzá kötődő társadalmi szerepek befolyásolják a legjelentősebb mértékben. A kutatásban részt vevő adatközlők között a társadalmi életkor szempontjából iskoláskorúak, felnőttek és nyugdíjasok találhatók. Az iskoláskorúakra általánosságban a köznyelv-elsajátítás következtében visszaszoruló nyelvjárási nyelvhasználat jellemző, ugyanakkor a középiskolás-korúak körében a nyelvi lázadásnak, az egyediségre törekvésnek is jelentős szerep jut, ami a presztízsfarmák, a köznyelvi változatok használatának hiányában mutatkozik meg. A nyugdíjasok nyelvhasználata, hasonlóképpen az iskolásokéhoz, nyelvjárásiabb színezetű az aktív felnőttekéhez képest, ami a kommunikációnak a familiáris beszédhelyzetekre való korlátozódásával magyarázható. Az aktív felnőttek a társadalomnak velük szemben támasztott elvárásait nyelvileg, nyelvhasználatilag is igyekeznek kielégíteni a presztízsfarmák használatával és a köznyelvi norma lehető legteljesebb követésével.

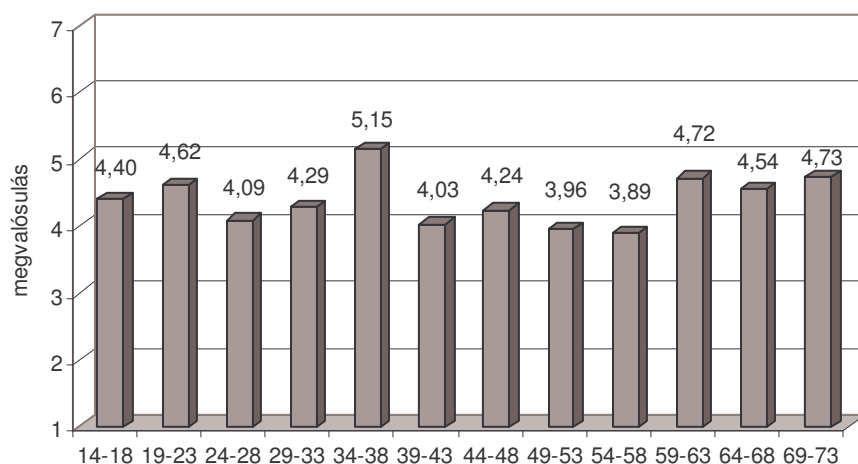
A vizsgált mintában a 14-18 évesek az iskoláskorúak, a 19-58 évesek alkotják az aktív dolgozók csoportját, és a nyugdíjasok korosztályába az 59 évesnél idősebbek tartoznak, annak ellenére, hogy ketten még aktívan dolgoznak.

39. ábra: Az *ö-ző* morfémák megvalósulása az adatközlők életkora alapján – összevont ábra (N=77)

A vizsgálat eredményei a fentebb elmondottakat igazolják, habár a különbségek nem jelentősek. A középiskolás tanulók *ö-zése* (4,4) nem éri el az 59 évesnél idősebbekét (4,65), az aktív felnőttek nyelvhasználata pedig a három vizsgált csoporton belül az *ö-zés* legalacsonyabb mértékét mutatja (4,27).

40. ábra: Az *ö-ző* morfémák megvalósulása az adatközlők életkora alapján – részletes ábra (N=77)

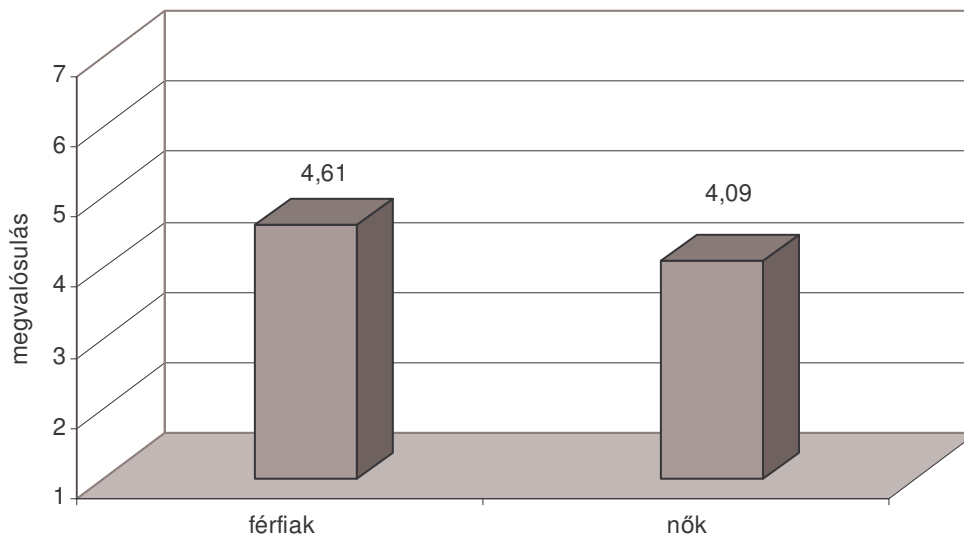
A részletes ábra szerint a felnőttek csoportjában az *ö-vel* ejtett morfémák aránya a 29-33 éves fiataloknál a legmagasabb, és a 49-53 éveseknél a legalacsonyabb. A nyugdíjasoknál

a leginkább *ö*-zók az 59-63 évesek, és a legkevésbé az 54-68 évesek. Az összevont adatokhoz képest a részletes ábra értékei csak két esetben térnek el az átlagostól, a 19-23 és a 34-38 évesek csoportjában emelkedik jóval az átlagérték fölé a szemléltető oszlop, ugyanis ezekben a csoportokban többségében nyelvjárásukat tudatosan használó adatközlők vannak.

b. Nemek szerinti megoszlás

A nemek nyelvhasználatában mutatkozó különbségek az életkorhoz hasonlóan a társadalmi megoszlás következményei. A fő ok a férfiak és a nők eltérő kommunikációs hálózatában rejlik. A nőknek nyitottabb kapcsolatrendszere van, ezért a presztízsfarmák használata iránt is nyitottabbak. A nők nyelvhasználatában a nagyobb presztízssű köznyelvi farmák gyakoribb használatát magyarországi vizsgálatok is igazolják (lásd Kiss J. 1991: 87), ugyanakkor egyes vizsgálatok a nők kevésbé standard voltára utalnak (lásd Kiss J. szerk. 1995).

41. ábra: Az *ö*-zó morfémák megvalósulása az adatközlők nemek szerint (N=77)

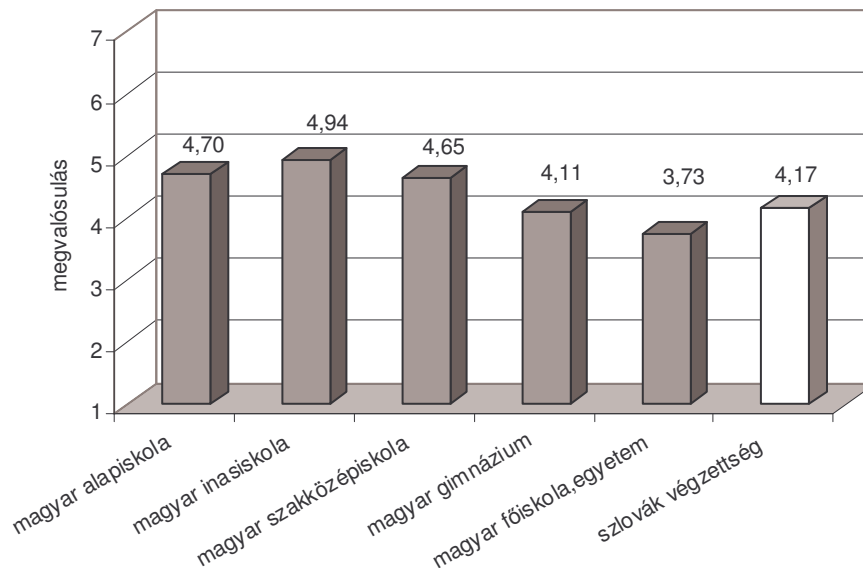

A férfiak nyelvhasználatában a vizsgált anyag alapján valamivel nyelvjárásiasabb, azaz nagyobb arányban vannak jelen az *ö*-zó alakok, míg a nőknél a köznyelviessébb, *e*-zó alakok jelentkeznek gyakrabban. A nők nyelvhasználatát a vizsgált közösségben is a presztízsfarmák gyakoribb használata jellemzi.

c. Végzettség szerinti megoszlás

A végzettség és a foglalkozás, mint a társadalmi státusz mutatói, jelentős hatással vannak a nyelvhasználatra. Az egyes társadalmi rétegek, csoportok nyelvjárási, illetőleg köznyelvi nyelvhasználat mindennapi kommunikációjuk és a társadalomnak velük szemben támasztott elvárásainak a függvénye. A magasabb társadalmi pozíció a nyelvhasználat köznyelvisébbé válását eredményezheti, ami esetünkben a nyílt *e*-ző változatok gyakoribb előfordulásában mutatkozhat meg. Az iskolázottsággal kapcsolatban elmondható, hogy az iskolázottabb emberek nyelvhasználat köznyelvisébb a kevésbé iskolázottakénál. Az iskolában eltöltött évek erősítik a köznyelv hatását, hiszen az iskola egyrészt elsajátíttatja a köznyelvet, másrészt az ismereteket a köznyelv segítségével közvetíti. Az elmondottak a vizsgált szenci közösség esetében annyiban módosítandók, hogy a magyar köznyelvi hatás csak az anyanyelvükön tanulóknál érvényesülhet. A magasabb végzettség kisebbségi helyzetben nem minden esetben jár együtt erőteljesebb köznyelvi hatással.

42. ábra: Az *ö*-ző morféma megvalósulása az adatközlők végzettsége szerint (N=77)

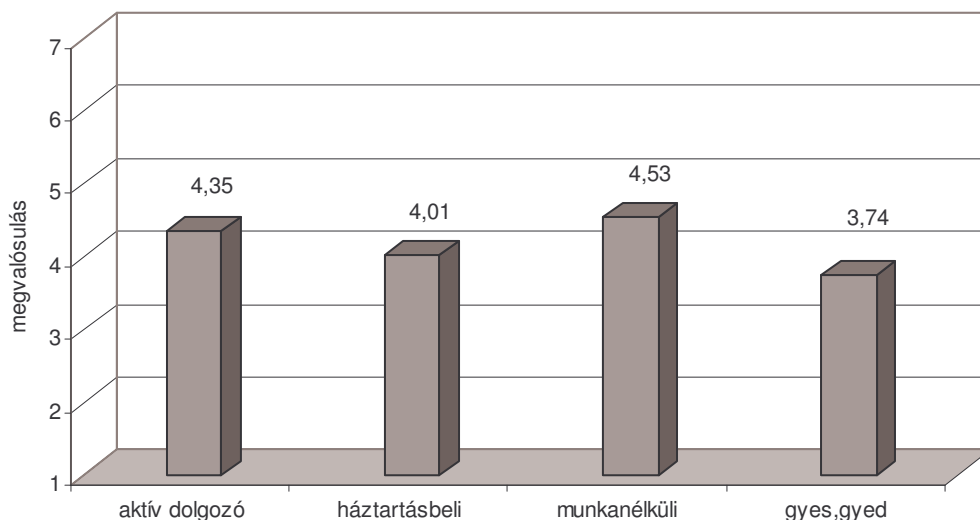
A 42. ábra nem tartalmazza a középiskolások adatait, mert félrevezető lenne őket akár az alapiskolát végzettek, akár a gimnáziumot végzettek közé besorolni, kétségtávol ez utóbbi közelítené meg leginkább a valós helyzetet. A nyelvjárási nyelvhasználat a magyar inasiskolát végzetteknél jelenik meg legerőteljesebben. Ettől eltekintve az *ö*-zés mértéke a magasabb magyar végzettség irányába csökken. A magyar nyelvű végzettség hiánya ('szlovák')

a magyar gimnáziumi végzettséggel egyszintű *ö*-zést mutat, ami azt mutatja, hogy akik szlovák iskolába jártak, és ezért a magyar nyelvet intézményes keretek között nem sajátíthatták el, valamiképpen ellensúlyozni igyekeztek ezt a tényt azzal, hogy még a familiáris, informális beszédhelyzetben is kerülték a nyelvjárási alakokat, elsősorban az *ö*-zést.

d. Foglalkozás szerinti megoszlás

A végzettséggel szorosan összefüggő foglalkozás szerinti megoszlásban a szellemi foglalkozásúakat a standard formák nagyobb arányú használata jellemzi, míg a fizikai munkások nyelvhasználatában a nyelvjárási elemek fordulnak elő nagyobb gyakorisággal. Továbbá a jobbra familiárisabb nyelvhasználati színtereken mozgó munkanélküliek és a gyermeküket gondozó anyukák esetében a nem köznyelvi alakok használata, az aktív dolgozókkal ellentétben, sokkal inkább elfogadott.

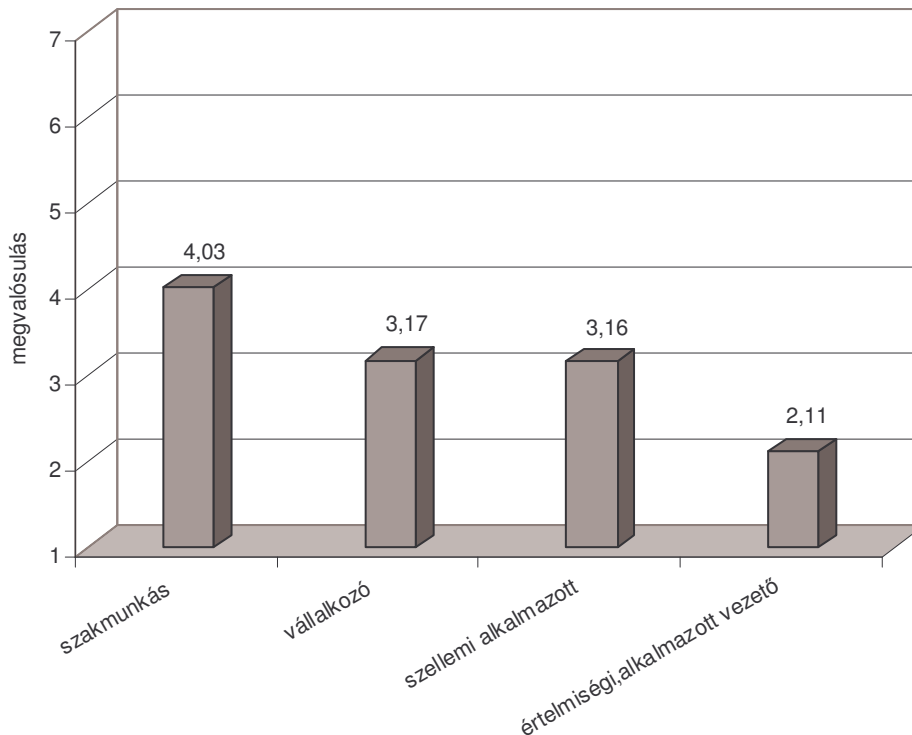
43. ábra: Az *ö*-ző morféma megvalósulása az adatközlők gazdasági aktivitása szerint (N=59)

A 43. ábra szerint a munkanélküliek nyelvhasználata a leginkább *ö*-ző, a háztartásbelieknél és a gyermekgondozási ellátásban részesülőknél (gyes, gyed) viszont az *ö*-zés mértékét mutató adat az aktív dolgozókéénál is alacsonyabb. Magyarázattal a fentebb tárgyalt nemek szerinti megoszlás szolgálhat, hiszen a háztartásbeliek és a gyermeküket gondozók is nők.

A 44. ábra az aktív dolgozók *ö*-zésének foglalkozás szerinti megoszlását mutatja.

44. ábra: Az *ö*-ző morfémák megvalósulása az aktív dolgozók foglalkozása szerint (N=54)

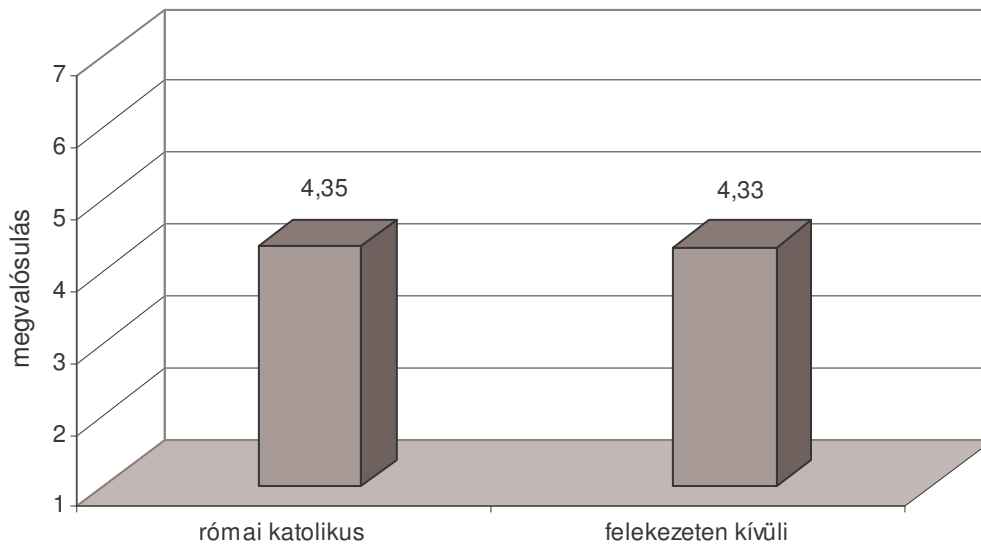

A szakmunkások *ö*-zésének mértéke, igazolva a fentebb mondottakat, meghaladja mind a vállalkozóknál, mind a szellemi foglalkozásúaknál jelentkező értékeket. A szellemi foglalkozásúak esetében mutatkozó arányok szerint a köznyelviessébb nyelvhasználattal jellemzett értelmiségiek és vezető beosztású alkalmazottak nyelvhasználata nyelvjárásosebb az alacsonyabb beosztású szellemi dolgozók nyelvhasználatához képest. Magyarázatként nagyobb fokú nyelvi tudatosságukat említhetnénk.

e. Felekezet szerinti megoszlás

A vallás identitás- és anyanyelvmegőrző szerepén kívül a nyelvhasználatot is befolyásolhatja. Mivel a vizsgált szenci közösség felekezeti szempontból homogén, a római katolikusok mellett csak felekezeten kívüliek alkotják, a nyelvhasználat felekezeti meghatározottsága nem vizsgálható. Ugyanakkor az egyházi szertartások köznyelvi nyelvhasználata, és a templom mint formálisabb nyelvhasználati színtér köznyelviessébb megnyilatkozásokra ösztönözheti a vallásukat rendszeresen gyakorló adatközlőket.

45. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása az adatközlők felekezeti megoszlása szerint (N=77)

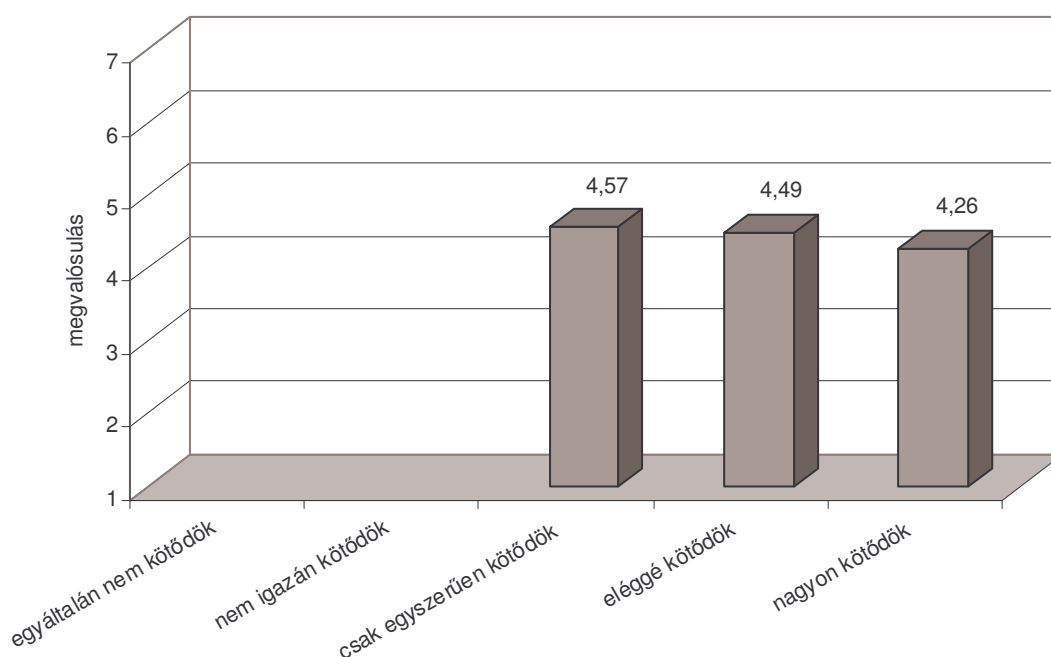
Az ö-zés tekintetében nem mutatkozik számottevő eltérés a római katolikusok és a felekezeten kívüliek között. E szerint a hitélet közvetítette köznyelvi hatás nem befolyásolja a nyelvjárási nyelvhasználatot.

f. Földrajzi és politikai egységekhez való kötődés szerinti megoszlás

A Szencen beszélt helyi nyelvjárás vizsgálatáról lévén szó, az ö-ző morfémák megvalósulását csak a lakóhelyhez, Szenchez való kötődés szempontjából vizsgálom. Föltételezhetően a kötődés mértéke a nyelvjárási jelenségek gyakoriságában is megmutatkozik, erősebb kötődés esetén magasabb az ö-ző alakok aránya.

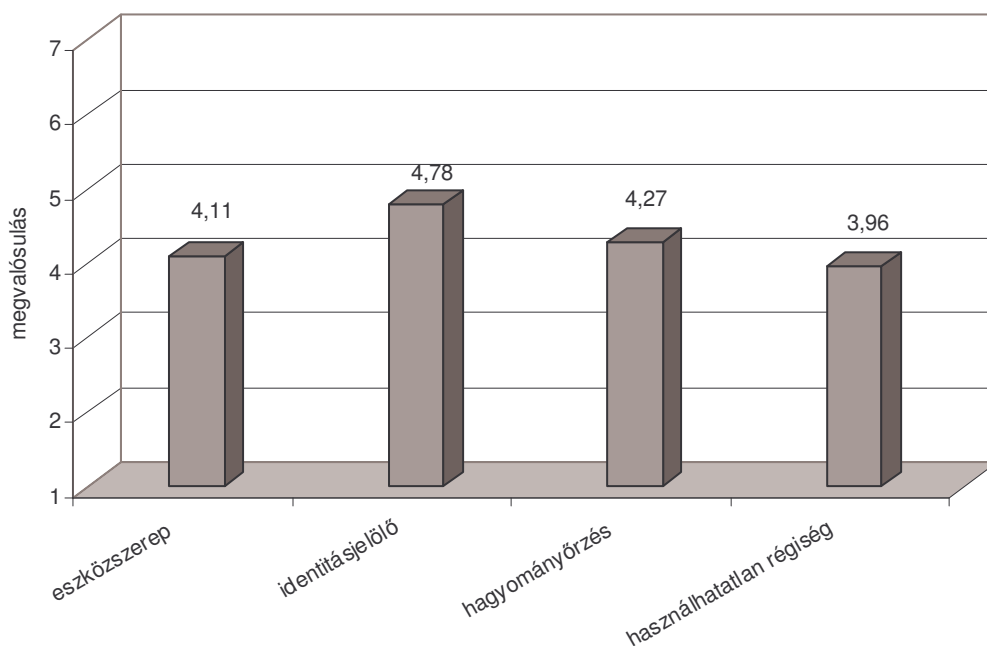
A „*Mennyire kötődik Szenchez?*” kérdésre adott válaszok alapján adatközlőim lakóhelyéhez való viszonya az 'egyszerűen kötődő' és a 'nagyon kötődő' tartományok között mozog. Érdekes módon az ö-zés mértéke a kötődés erősségével nem erősödik, hanem gyengül. Ez a tény arra utalhat egyrészt, hogy a lakóhelyhez való kötődésnek nem része a nyelvjáráshoz való kötődés, másrészt a városukhoz nagyon kötődők ennek a kötődésnek a kinyilvánítására a köznyelvet alkalmasabbnak vélik.

46. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása az adatközlők Szenchez való kötődése szerint (N=77)

A regionális, illetőleg helyi azonosságtudat és a nyelvhasználat összefüggéseit a nyelvjárás szerepkörének a meghatározása is megvilágítja. A nyelvjárás nyelvhasználat identitásjelölő funkcióját kiemelőknél feltételezhetően erőteljesebben jelentkezik az ö-zés, mint azoknál, akik egyszerű kommunikációs eszközként tekintenek rá.

47. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása a nyelvjárás nyelvhasználat szerepkörének meghatározása szerint (N=77)

A várakozásnak megfelelően a nyelvjárás identitásjelölő szerepét hangsúlyozóknál jelentkezik legmarkánsabban az *ö*-zés, és kisebb arányban fordulnak elő a nyelvjárási alakok a nyelvjárást hagyományőrzésre alkalmasnak vélők és egyszerű kommunikációs eszköznek tekintők körében. A legalacsonyabb mértékű *ö*-zés értelemszerűen azoknál jelentkezik, akik a nyelvjárást elavultnak tartják. A szerepkör, amelyet adatközlőim a nyelvjárásukhoz kapcsolnak, bizonyos összefüggést mutat nyelvjárási nyelvhasználatukkal – az emelkedettebb funkció az *ö*-zés erőteljesebb jelenlétét mutatja.

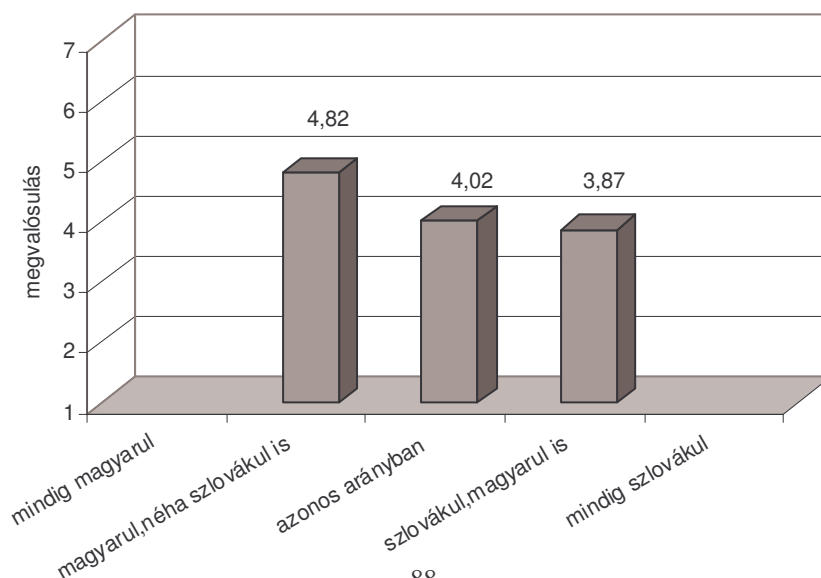
A nyelvjárás szerepkörének, a Szenchez való kötődésnek és az *ö*-zés mértékének együttes vizsgálata azt mutatja, hogy akik a nyelvjárás hagyományőrző funkcióját tartják meghatározóbbnak, azok erősebben kötődnek Szenchez, ugyanakkor kevésbé „*ö*-znek”. Ebből arra következtethetünk, amit már a lakóhelyhez való kötődés kérdése is mutatott, hogy az *ö*-zés mértéke nem a Szenchez való kötődéstől, hanem az adatközlők által neki ítélt szerepkörtől függ.

E. A vizsgált morfémák és az adatközlők nyelvhasználatának sajátosságai

a. A magyar-szlovák nyelvhasználat és nyelvtudás szerinti megoszlás

A magyar nyelv használatának gyakorisága, amit a bizonyos helyzetekhez kötődő nyelvválasztás és részben a magyar-szlovák nyelvtudás határoz meg, annyiban kapcsolható a nyelvjárási jelenségek gyakoriságának vizsgálatához, hogy akik gyakrabban beszélnek magyarul, hajlamosabbak a köznyelvis alakok használatára, míg azoknál, akik ritkábban használják a magyar nyelvet a nyelvjárási alakok a gyakoribbak.

48. ábra: Az *ö*-ző morfémák megvalósulása a magyar nyelv használatának gyakorisága szerint – összevont ábra (N=77)

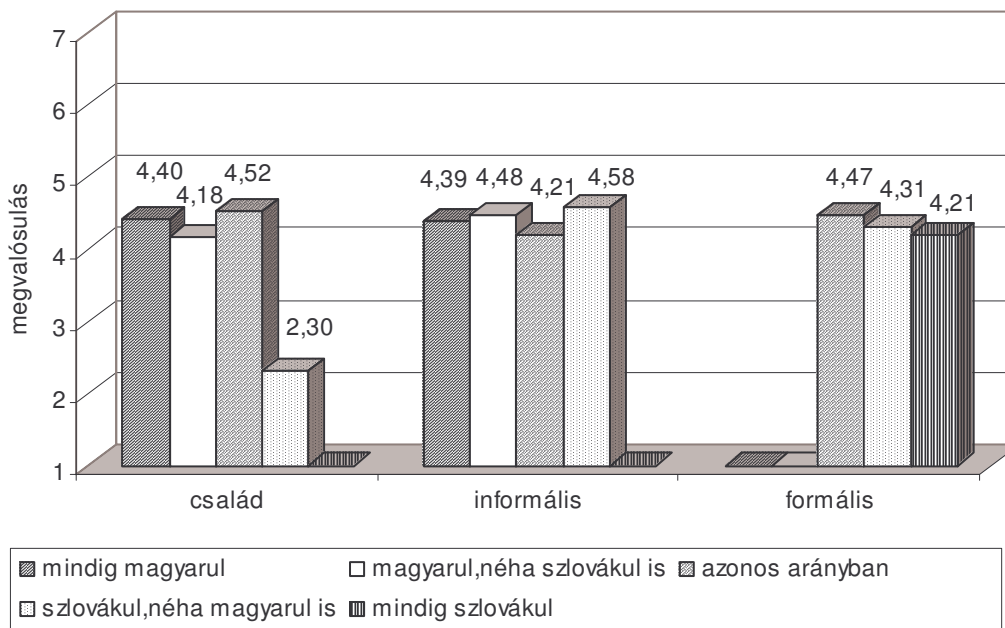

A főnti megállapításnak, hogy a magyar nyelv gyakoribb használata a vizsgált nyelvjárási jelenség visszaszorulását eredményezné, az ellenkezője tapasztalható az összevont ábrán (48. ábra). A szlovák nyelv nagyobb arányú használata – a 'szlovákul, néha magyarul is' és 'azonos arányban magyarul és szlovákul' lehetőségek – az ö-zés visszaszorulását mutatja.

A szlovák nyelv gyakoribb használata a nyelvjárási alakok csökkenését mutatja, amivel kapcsolatban arra utalnék, hogy akik ritkábban beszélnek magyarul, azoknál a vizsgálat során fokozottabban jelentkezett a bizonyítási vágy. Azt szerették volna, talán saját maguk előtt is igazolni, hogy az egyre erőteljesebb szlovák hatás ellenére nem csak „szöncsiessen” tudnak beszélni.

Pontosabb képet kapunk a nyelv választás és az ö-zés kapcsolatáról, ha a beszédhelyzetek nyilvánossági foka szerint külön csoportokra bontva vizsgáljuk azt.

49. ábra: Az ö-ző morféma megvalósulása a beszédhelyzetek nyilvánossági foka és a nyelv választás szerint (N=77)

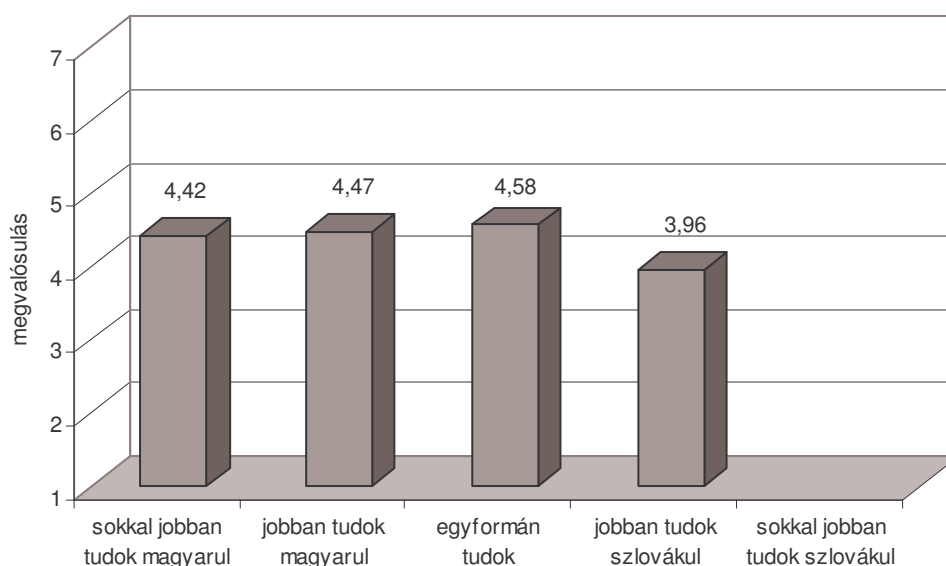

Azoknál az adatközlőknél, akiknek családon belüli kommunikációja általában magyar nyelvű, gyakoribbak a nyelvjárási ö-ző alakok, mint azoknál, akik inkább a szlovák nyelvet használják. Az informális színterek, a barátokkal, ismerősökkel és a szomszédokkal való kommunikáció nyelve nem mutat számottevő eltérést a nyelvjárási és köznyelvi alakváltozatok használata tekintetében. A családi kommunikációról mondottakkal ellentétben,

itt a szlovák nyelv nagyobb arányú használata az *ö-ző* alakok valamivel nagyobb gyakoriságát mutatja. A formális beszédhelyzetek nyelve és az *ö-zés* mértéke közötti megoszlás sem jelentős, ugyanakkor a magyar nyelv használatának a visszaszorulása a nyelvjárási alakok enyhe csökkenéséhez vezet.

Hasonló tanulságokkal szolgál a magyar-szlovák nyelvtudás és az *ö-zés* közötti összefüggést megjelenítő 49. ábra. A jobb szlovák nyelvtudáshoz a köznyelvis alakok nagyobb gyakorisága társul, mint a különböző szintű magyar nyelvtudáshoz, ami a bizonyítási vágy következménye lehet.

50. ábra: Az *ö-ző* morfémák megvalósulása a magyar-szlovák nyelvtudás szerint

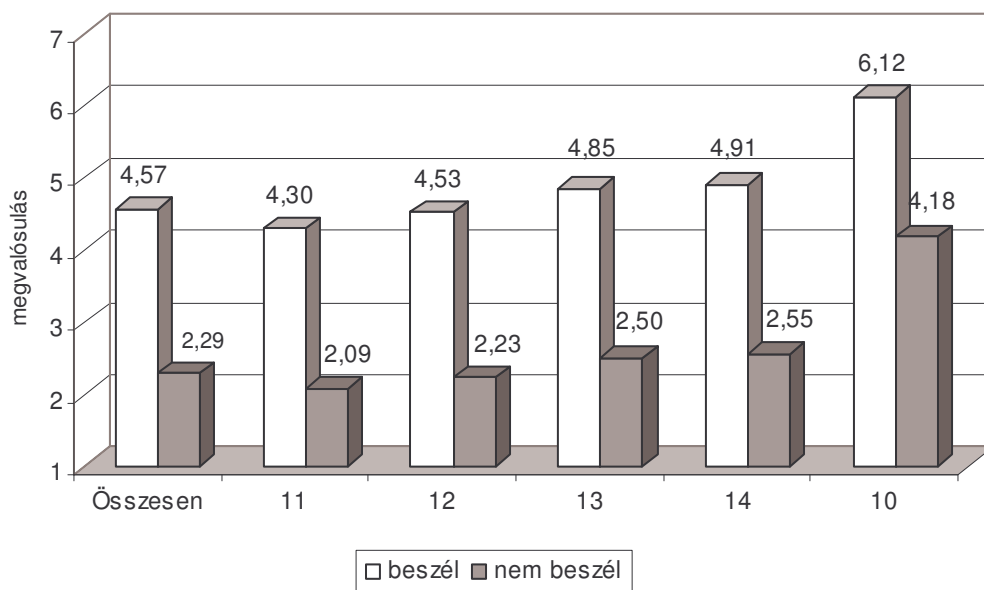

Összegezve a magyar-szlovák nyelvhasználatról és nyelvtudásról kapcsolatos eredményeket, megállapíthatjuk, hogy a szlovák nyelvi hatás a nyelvjárási jelenségek elhalványulását okozza és ezzel egyidejűleg a köznyelvisebb nyelvhasználatot erősíti.

b. A szenci nyelvjárási használata szerinti megoszlás

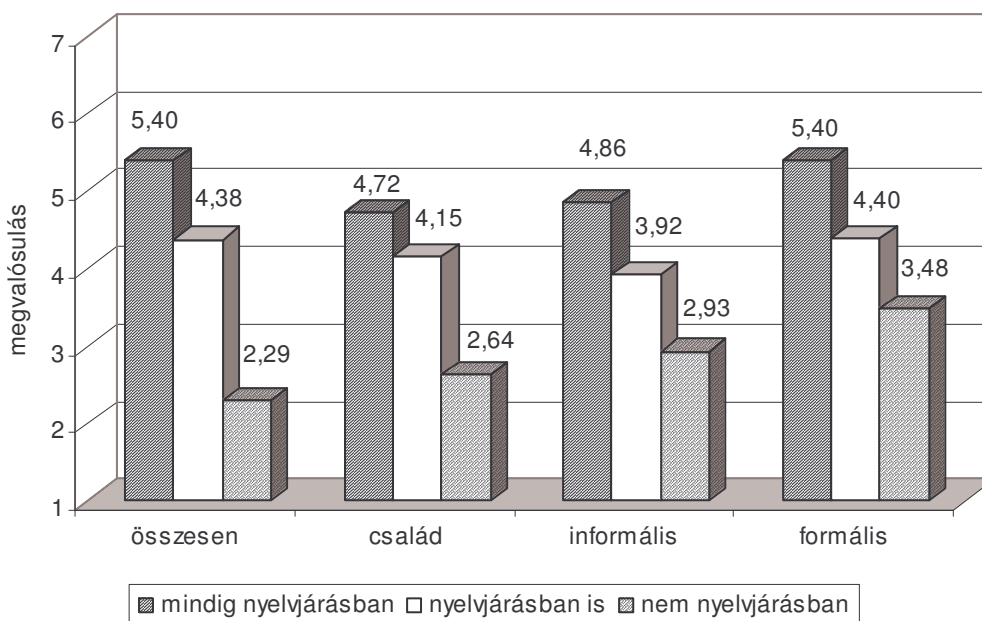
Az önreflexió hitelességét vizsgálhatjuk adatközlőim nyelvjárási nyelvhasználatukról való vélekedésük ('beszél szenciesen', 'nem beszél szenciesen') és annak megvalósulása között a kérdőíves vizsgálat tükrében. Az 51. ábra az *ö-ző* alakok használatát és az adatközlők saját nyelvjárási nyelvhasználatáról alkotott vélekedéseit szemlélteti összesítve és a morfémák elhelyezkedése szerinti bontásban.

51. ábra: Az *ö-ző* morfémák megvalósulása a morfémák elhelyezkedése és az adatközlők saját nyelvjárási nyelvhasználatának érzékelése és szerint (N=77)

Akik nem beszélnek nyelvjárásban, azoknál a morfémák megvalósulása az egy fokkal zártabb nyílt *ε* (2-es) tartományban helyezkedik el. A saját bevallásuk szerint nyelvjárásban nem beszélő adatközlőknél csak a *fel-* igekötő kapcsán jelentkeznek határozottan *ö-ző* alakok, kissé illabálisabb *ő-ző* változatban (6-os tartomány).

52. ábra: Az *ö-ző* morfémák megvalósulása a beszédhelyzet nyilvánosságának foka és a nyelvjárás használatának gyakorisága szerint (N=77)

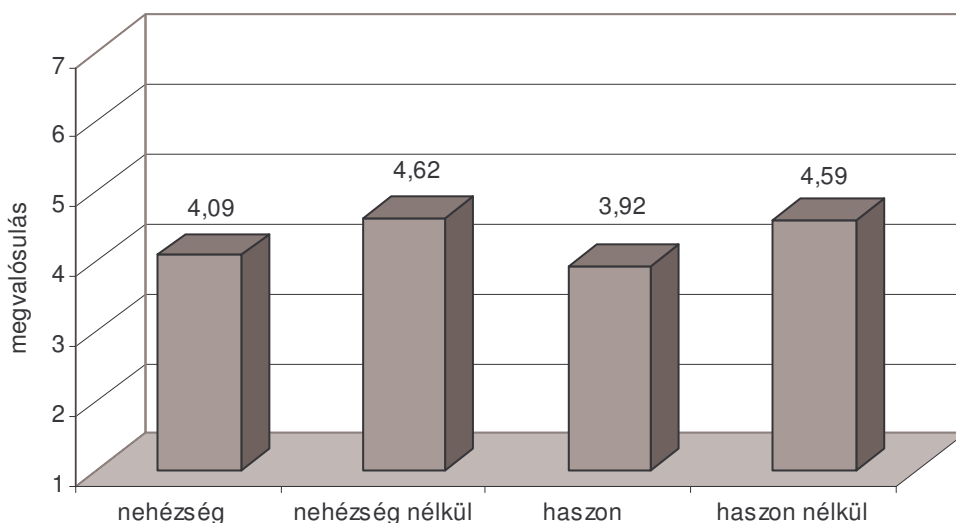

A nyelvjárásban beszélő adatközlők egy része saját bevallása szerint kizárólag nyelvjárásban beszél. Ezt a tényt jól mutatja az *ö-zés* mértéke szerinti megoszlás is, mert

azoknál, akik csak nyelvjárásban beszélnek, az *ö*-zés mértéke magasabb, mint azoknál, akik nyelvjárásban, de helyenként köznyelven is beszélnek. Az összesített adatokhoz képest a beszédhelyzetek nyilvánossági foka szerinti fölosztásban is ugyanazokat az arányokat látjuk. Adatközlőimnek nyelvjárási nyelvhasználatukról alkotott képe megegyezik a kérdőív alapján kirajzolódó képpel. A szenci nyelvjárást beszélők kérdőíves adatai az *ö*-ző alakok nagyobb gyakoriságát mutatják, mint azokéi, akik nem használják a nyelvjárásra jellemző *ö*-ző alakokat, bár az *ö* esetükben is a *fel*- igekötő inkább *föl*-nek, mint *fel*-nek hangzik.

A nyelvjárás használata és az ehhez kapcsolódó konkrét élmények állandó kölcsönhatásban vannak egymással. Általánosságban elmondhatjuk, hogy akit valamilyen negatív élmény ér nyelvjárási beszéde miatt, hajlamosabb annak visszaszorítására, végső esetben pedig elhagyására. A dicséret hatására fokozódó nyelvjárásosság ténye nehezebben érhető tetten.

53. ábra: Az *ö*-ző morféma megvalósulása a nyelvjárási nyelvhasználattal kapcsolatos élmények szerint (N=70*)

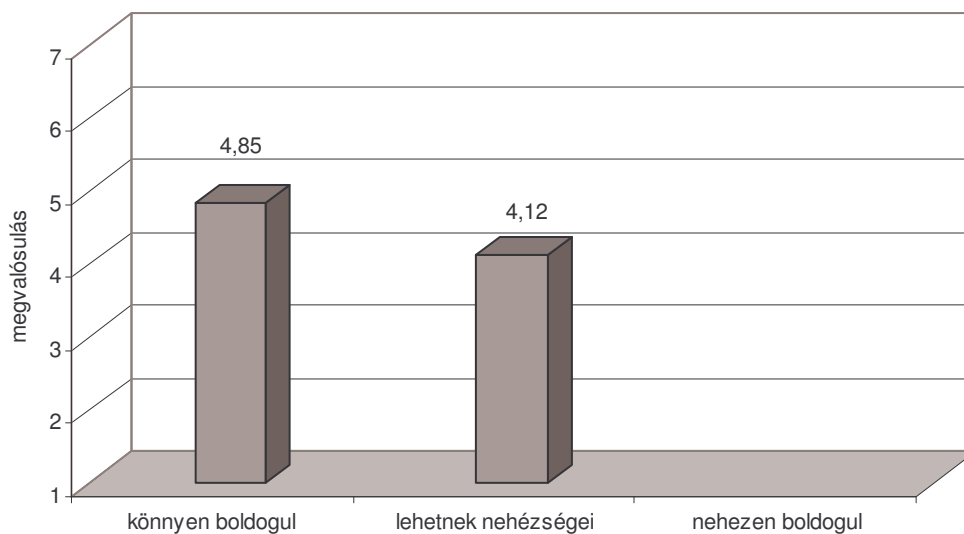
A nyelvjárási nyelvhasználatuk miatt korábban valamilyen nehézséggel szembesülő adatközlőim adatai is igazolják a negatív élmény hatására köznyelviesülő nyelvhasználat tényét. Ugyanakkor, akiket megdicsértek nyelvjárási beszédük miatt, azoknál még ritkábbak a nyelvjárási alakok. Az egyik lehetséges magyarázat az, hogy nyelvjárási beszédük

* A számadat nem tartalmazza azokat az adatközlőket, akik nem beszélnek nyelvjárásban, egy kivételével, aki a nehézségek miatt hagyta el nyelvjárását.

a dicséretet megelőzően is köznyelvisebb volt, mint ugyanazt a nyelvjárást használó környezetüké.

A nyelvjárás használatát egy személytelenebb nézőpontból közelíti meg az a kérdés, mely a nyelvjárás kizárólagos használatát az életben való boldogulás egyik feltételeként vizsgálja. A fenti kérdéshez kapcsolódva, akik úgy vélik, hogy a nyelvjárás beszéd hátrányt jelenthet a társadalomban való érvényesülésnél, azoknál az *ö-zés* mértéke alacsonyabb, azaz beszédük jobban közelít a köznyelvhez.

54. ábra: Az *ö-ző* morféma megvalósulása a nyelvjárás kizárólagos használatához kapcsolódó társadalmi érvényesülés szerint (N=77)

Akik a nyelvjárás kizárólagos használatában nehézségeket látnak, azoknál a nyelvhasználat a köznyelvi alakok felé tolódik el. A vizsgált morféma *ö-ző* alakjai csaknem megegyező arányban fordulnak elő a nyelvjárás beszédvel kapcsolatos fölmerülő lehetséges nehézségek ('lehetnek nehézségei') és a már tapasztalt nehézségek esetében (lásd fentebb). A nyelvjárás jelenségek visszaszorulásában tehát a negatív tapasztalatoknak meghatározó szerepe van.

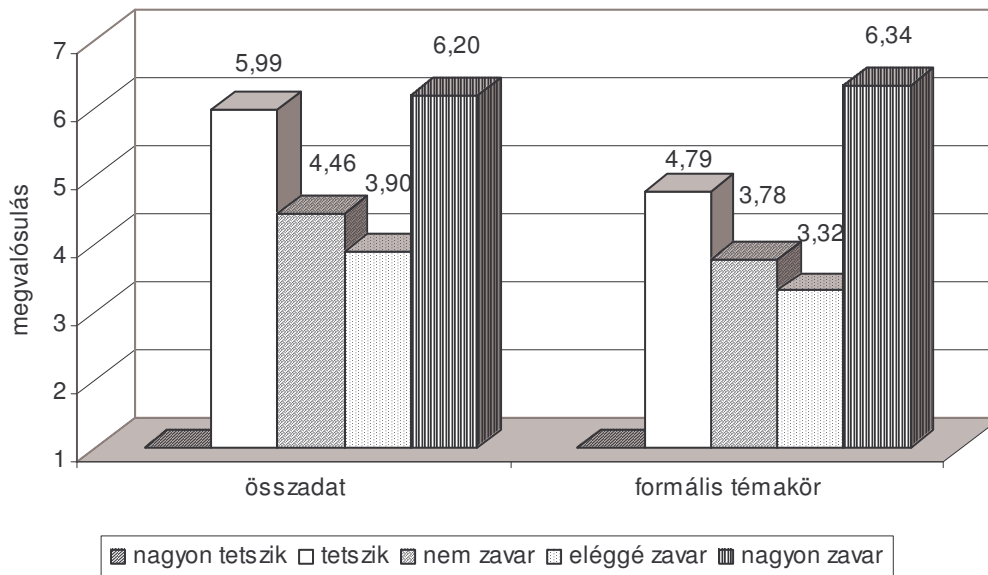
c. A szenci nyelvjárás megítélése szerinti megoszlás

A szenci nyelvjárás használatának megítélése közvetettebb módon kapcsolódik a nyelvjárás beszédhez. Az *ö-zés* mértéke feltételezhetően igazodik a beszédhelyzetek megítéléséhez, a nyelvhasználat pozitív megítélése az *ö-ző* alakok nagyobb gyakoriságával hozható kapcsolatba, és fordítva, a negatív megítélés csökkenti azok gyakoriságát. A kérdőív

összesített adatai mellett, a formálisabb szinterekhez köthető témakörök, a munkahely, egészség és vallás adatait külön oszlopokban szemléltetem.

Az összesített adatok és a formálisabb nyelvhasználatot jobban igénylő témakörök adatai ugyanazt a tendenciát mutatják, mely szerint a nyelvjárási nyelvhasználat megítélése összefüggést mutat annak használatával – a nyelvjárási alakok gyakorisága az elfogadás mértékével ('tetszik'-től – 'elégé zavar'-ig) megegyezően csökken. A 'nagyon zavar' csoportba egyetlen adatközlő tartozik, ezért a többi csoporthoz képest ez az oszlopok torzított képet mutatnak.

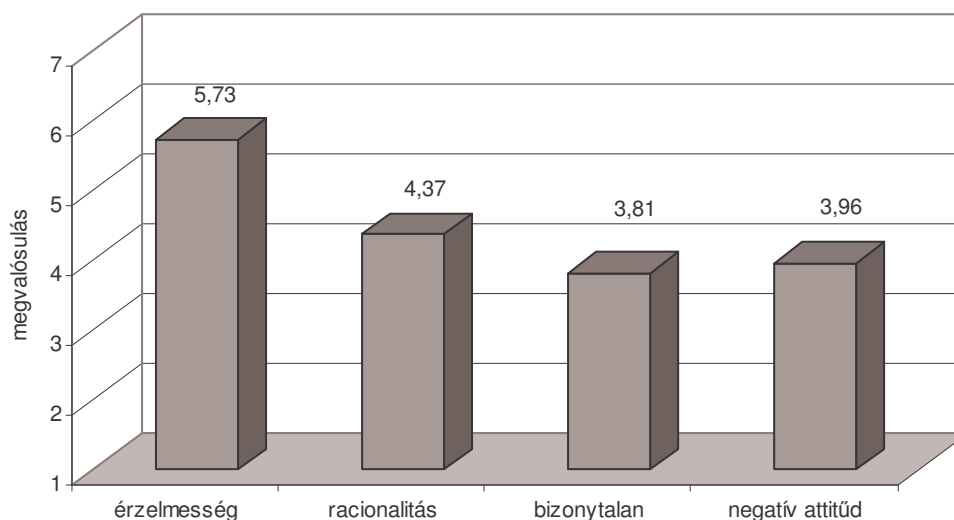
55. ábra: Az ö-ző morféma megvalósulása a formálisabb beszédhelyzetek nyelvjárási nyelvhasználatának megítélése szempontjából (N=77)

D. A szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök szerinti megoszlás

Az attitűdök és a nyelvjárási nyelvhasználat összefüggéseinek vizsgálata választ adhat a nyelvjárási jelenségek továbbélésére, illetve kiveszésére. A pozitív attitűdökről, jelen esetben az érzelmességről és a racionalizmusról, általánosságban elmondható, hogy segítik a nyelvjárást, a nyelvjárási jelenségek, mint amilyen az ö-zés, megmaradását, míg a negatív attitűdök a köznyelvi alakok terjedésének kedveznek. A következtetések levonásakor az értékelhetőség érdekében eltekintek a köztes kategóriákról, a semlegesség és a közömbösség egyenkénti tárgyalásától, és összevont, kategóriaként kezeltem őket bizonytalan megjelöléssel.

56. ábra: Az *ö-ző* morféma megvalósulása a szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök szerint (N=90*)

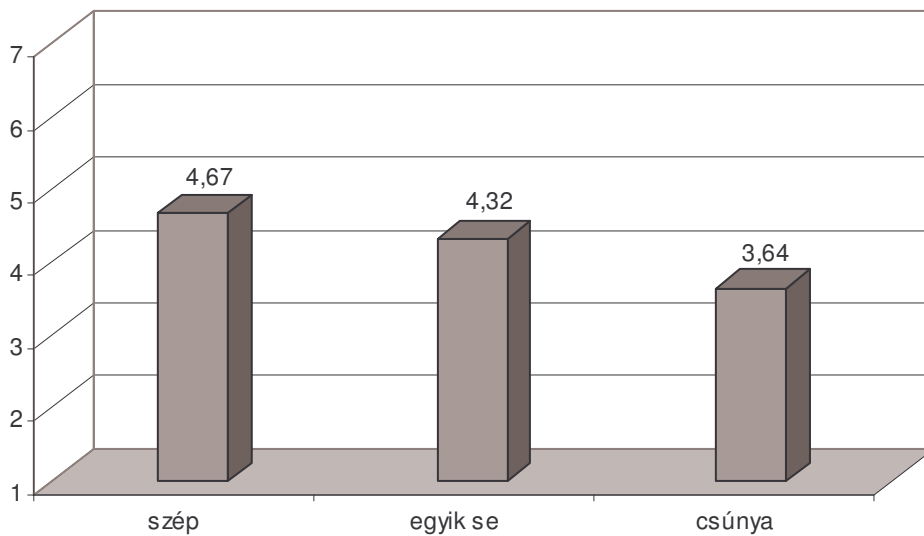
A kérdőíves adatok alapján az érzelmes nyelvjárási attitűdöt képviselőknél a legmagasabb az *ö-ző* megvalósulások aránya, amely fokozatosan csökken a racionális vélekedés és a negatív attitűdök irányába. A nyelvjárási alakok előfordulásának gyakorisága megegyezik a fentebb kifejtettekkel, azaz az *ö-zés* mértéke a pozitívabb attitűdökkel növekszik, a negatívakkal pedig csökken. Az *ö-ző* alakok aránya a bizonytalan kategóriába tartozóknál a legalacsonyabb.

Az *ö-zés* és az attitűdök kapcsolatának vizsgálatát egészítik ki nyelvjárás szép, illetőleg csúnya voltára, valamint jövőjére vonatkozó kérdések. Azoknál, akik szépnek tartják nyelvjárásukat és annak jövőjével kapcsolatban bizakodóak a fentebb vizsgált pozitív attitűdökhöz hasonlóan, föltételezhetően gyakrabban jelentkeznek a nyelvjárásias alakok.

Az 57. ábrán az *ö-zés* mértéke a várakozással összhangban a negatív megítélés, a „csúnya” kategória felé csökken. A két vélekedés közti átmeneti „egyik se” kategória jól illeszkedik a kirajzolódó képbe – az *ö-zés* mértéke meghaladja a negatív, „csúnya” vélekedésnél tapasztalható aránnyal, ugyanakkor nem éri el a pozitív, „szép” kategória értékét.

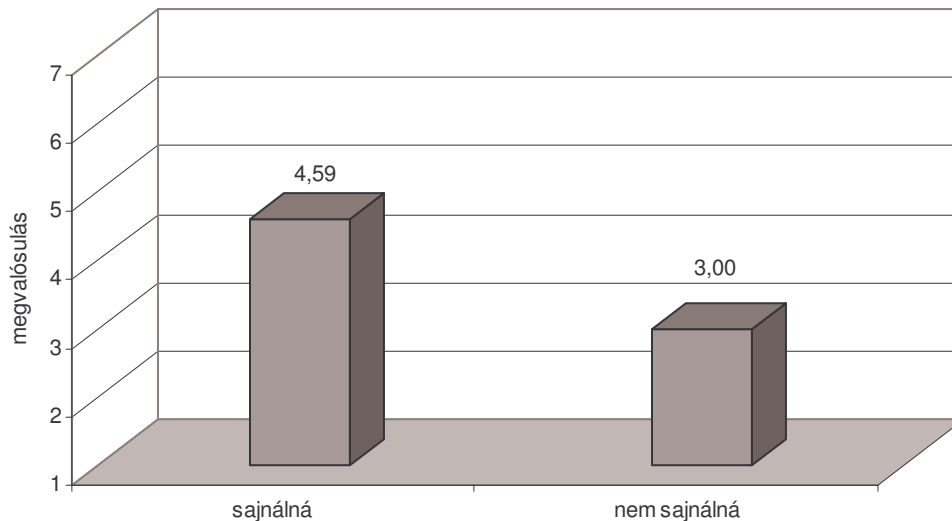
* Több választ is adhattak adatközlőim.

57. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása a nyelvjárás jellemzése szerint (N=77)

A nyelvjárás jövőjével kapcsolatos vélekedések – sajnálná, illetőleg nem sajnálná, ha kivessze a szenci nyelvjárás – és az ö-ző alakváltozatok előfordulási arányának kapcsán is beigazolódik az a föltevés, hogy a pozitív attitűd kedvez a nyelvjárási jelenségek megmaradásának.

58. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása a nyelvjárás jövőjével kapcsolatos vélekedések szerint (N=77)

E

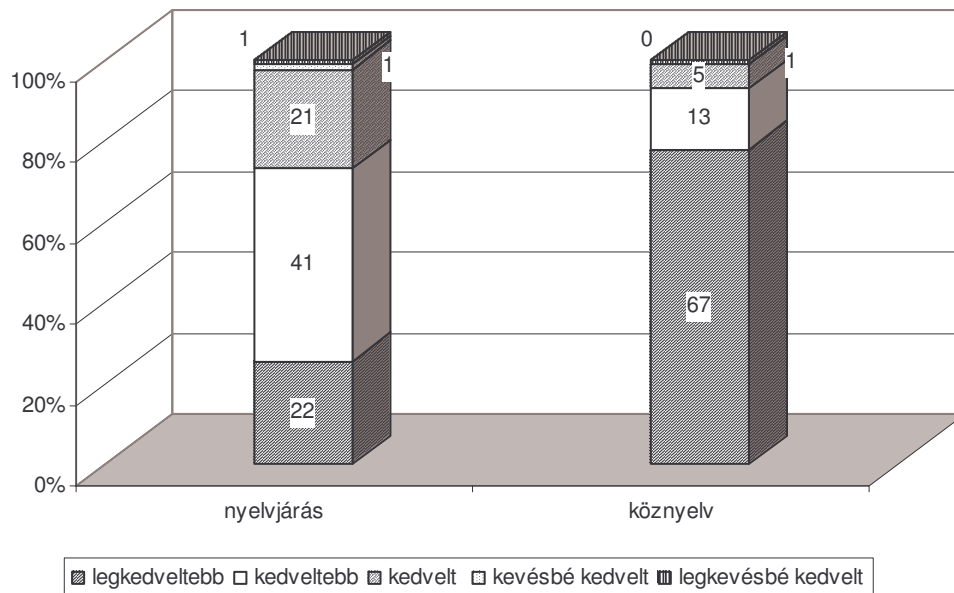
.

e. A nyelvjárások és a magyar köznyelv megítélése szerinti megoszlás

Az egyes nyelvváltozatok kedveltségét vizsgáló kérdés két elemét, a nyelvjárást és a magyar köznyelvet kiemelve egy másik szemszögből közelítem meg az adott változatokat és egymáshoz való viszonyukat.

A 59. ábra a nyelvjárás és a köznyelv kedveltsége szerinti megoszlást mutatja. A nyelvjárásokkal kapcsolatban legtöbben a 'kedveltebb' nyelvváltozatként jelölték meg. A köznyelv esetében 'legkedveltebb' minősítés a leggyakoribb.

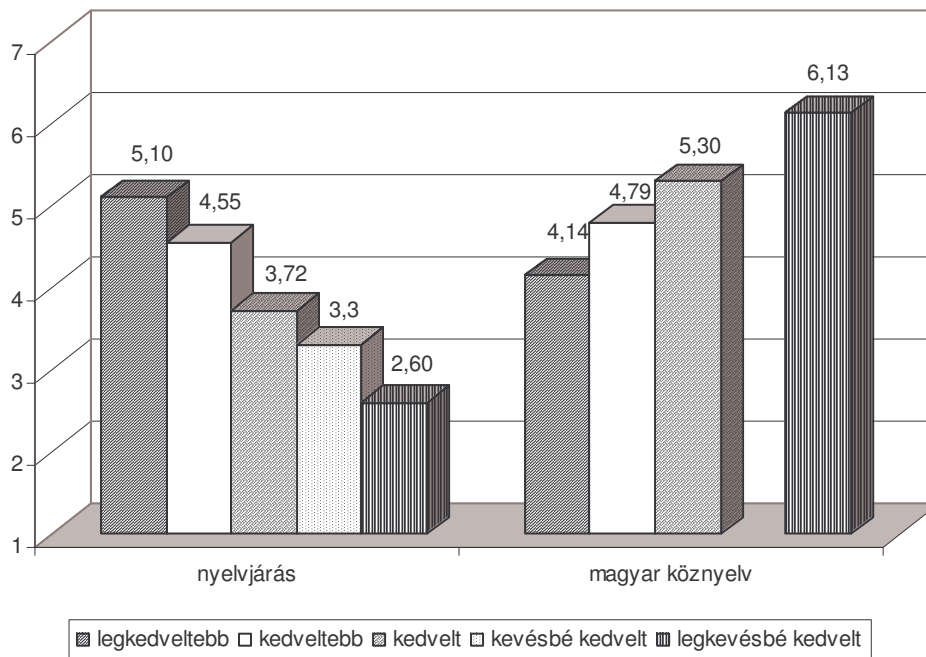
59. ábra: A nyelvjárás és a köznyelv kedveltsége szerinti megoszlás (N=86*)

A 60. ábra oszlopai azt mutatják, hogy a nyelvjárás kedveltségével habár egyenetlenül, de növekszik az ö-ző alakok aránya, míg a köznyelv kedveltségének növekedésével az ö-ző alakok aránya egyenletesen csökken. A köznyelv pozitív megítélése kedvez a köznyelvi alakok terjedésének, amit a nyelvjárás negatívabb megítélése is elősegít.

* Mivel az értékelés iskolai érdemjegyek segítségével történt, néhányan köztes értékekkel határozták meg a kérdéses nyelvváltozat kedveltségét.

60. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása a nyelvjárások és a magyar köznyelv megítélése szerint (N=86*)

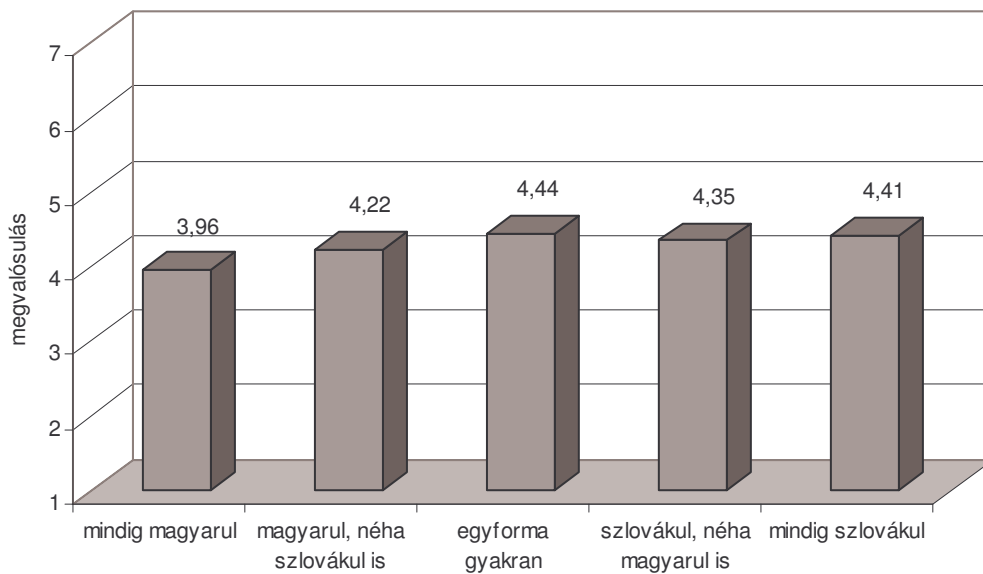
f. A köznyelvi hatás szerinti megoszlás

A köznyelv hatásáról az iskolázottsággal és felekezeti megoszlással kapcsolatban már szóltam, most más oldalról vizsgálom meg a nyelvjárási jelenségekre, mégpedig az ö-zés gyakorolt hatását.

A magyar köznyelvet a magyar nyelvű oktatáson kívül a magyar nyelvű irodalom, vallási irodalom és sajtó is közvetíti. A köznyelv ilyen jellegű hatása a nyelvjárási alakok visszaszorulásában mutatkozhat meg. Az olvasás helyét és köznyelv-közvetítő funkcióját a mindennapokban egyre inkább a televízió veszi át. A televízióhoz hasonló köznyelvi hatást fejt ki a rádió is, ezért ezt a két kategóriát összevontan értékelem. A magyar nyelvű televízióadások és rádióműsorok nézése, illetőleg hallgatása az olvasáshoz hasonlóan a köznyelvis alakok nagyobb gyakoriságával hozható kapcsolatba. A köznyelv hatását a magyarországi látogatások gyakorisága annyiban befolyásolhatja, hogy csökken a nyelvjárási alakok gyakorisága.

* Mivel az értékelés iskolai érdemjegyek segítségével történt, néhányan köztes értékekkel határozták meg a kérdéses nyelvváltozat kedveltségét.

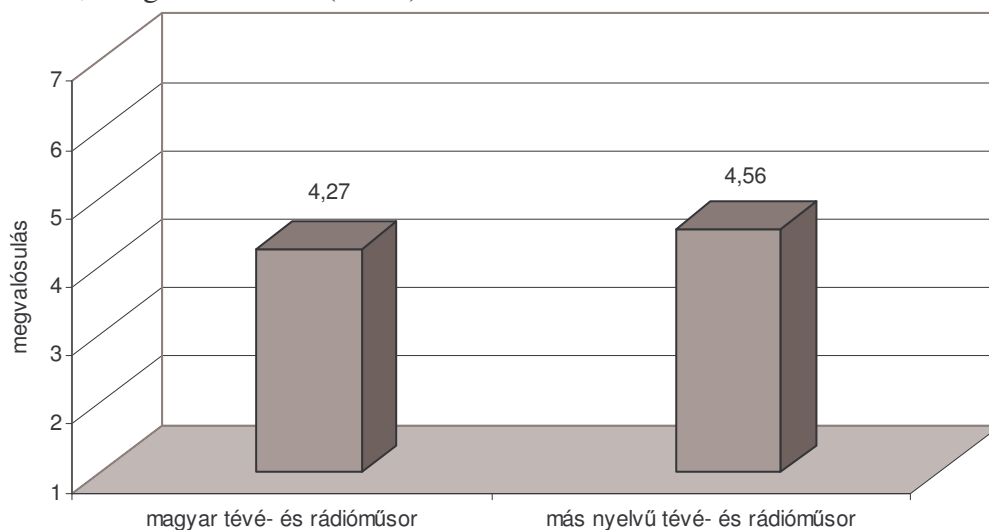
61. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása az olvasás nyelve szerint (N=77)

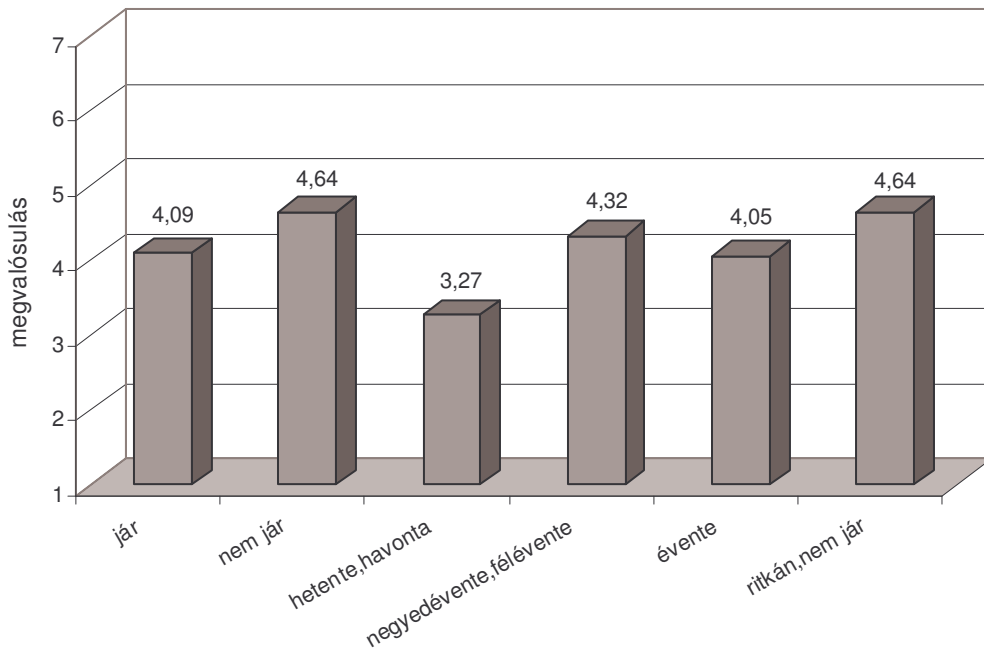
Az olvasás által közvetített magyar köznyelvi hatás a magyar köznyelv erősebb hatásának kitett adatközlőknél a nyelvjárási alakok háttérbe szorulásában nyilvánul meg. A szlovák nyelv hatásának növekvő intenzitása nem befolyásolja a vizsgált morfémákban jelentkező ö-zést.

A televízió és a rádió köznyelvközvetítő funkciója nem, vagy csak nagyon kis mértékben befolyásolja adatközlőim nyelvhasználatát, pontosabban a kérdőív segítségével vizsgált ö-ző morfémák megvalósulását. A magyar nyelvű tévé- és rádióműsorok nézése, hallgatása esetében valamivel ritkábban jelennek meg a nyelvjárási alakok.

62. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása a magyar nyelvű televízió- és rádióműsorok nézése, hallgatása szerint (N=77)

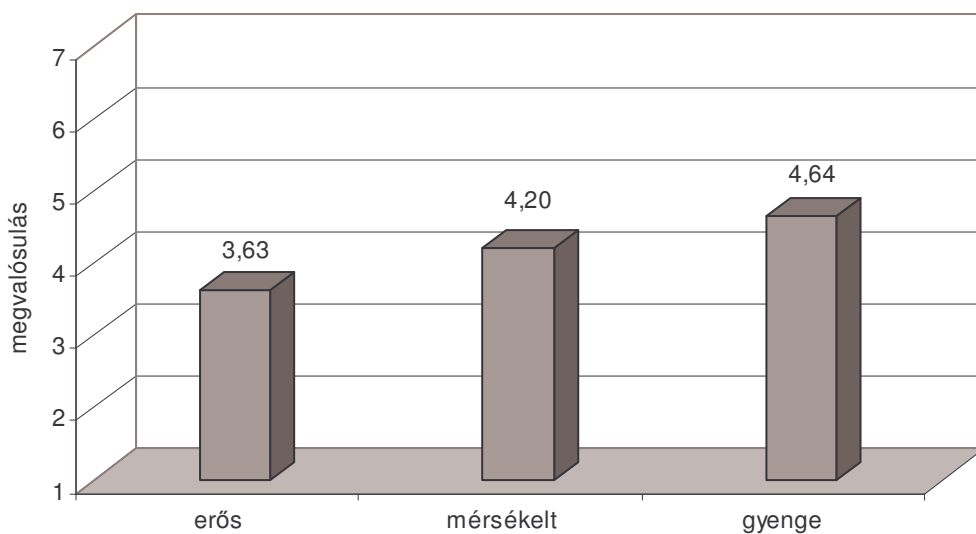

63. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása a magyarországi látogatások gyakorisága szerint

A magyarországi látogatás ténye negatívan befolyásolja az ö-zés mértékét a vizsgált morfémákban. Azoknál, akik gyakrabban kerülnek kapcsolatba a magyarországi magyar köznyelvvvel és más magyarországi nyelvváltozatokkal, megnövekszik a köznyelvis alakok száma. Az évente Magyarországra látogatók értékei kissé eltérnek a többi eset alkotta tendenciától, ugyanakkor az összevont 'jár', illetőleg 'nem jár Magyarországra' kategóriák alkotta képe jól beleillik.

64. ábra: Az ö-ző morfémák megvalósulása a köznyelvi hatás összesített mutatója szerint (N=77)

A köznyelvi hatás összevont ábráján (64. ábra), ahol erős, mérsékelt és enyhe hatást különítettem el, szépen kirajzolódik a köznyelvi hatásnak az *ö-ző* megvalósulásokra gyakorolt negatív hatása.

Adatközlőim *ö-zésének* mértékéről – a nyelvjárási, *ö-ző* és a köznyelvi, *e-ző* alakváltozatok arányáról a vizsgált morfémákban – a fentebbi vizsgálati kritériumok alapján elmondható, hogy a nyelvjárási nyelvhasználat visszaszorulásában nagy szerepe van a köznyelv hatásának, ami a magyar nyelvű oktatás, az olvasási szokások nyelvi megközelítése, a figyelemmel kísért televízió- és rádióadás nyelve, valamint a magyarországi látogatások gyakorisága kapcsán került előtérbe.

A további vizsgálati szempontokkal kapcsolatban az általánosnak tekintett tendenciák érvényesülnek. A nyelvjárási jelenségek háttérbe szorulása az életkor szerinti megoszlásban leginkább az aktív felnőttekre, és a nemek tekintetében a nőkre jellemző. A negatív attitűdök, a nyelvjárást csúnyának tekintő és a jövőbeli eltűnését nem sajnáló vélekedéssel együtt jelentkeznek. A formálisabb beszédhelyzetekben előforduló nyelvjárási sajátosságok negatív megítélése ugyancsak a köznyelviessébb nyelvhasználattal függ össze.

A szenci nyelvjárás alakulására kisebbségi helyzetéből adódóan a szlovák nyelv is hatással van. A szlovák nyelv befolyása a köznyelvi alakok terjedésében mutatkozik meg, amire a magyar-szlovák nyelvhasználat és a magyar-szlovák nyelvtudás fölmérése kapcsán derült fény, és ami a jobbra szlovák közegben élő adatközlők megfelelési vágyával magyarázható.

A nyelvjárási nyelvhasználatból adódó nehézségek is, akár közvetlen (saját tapasztalat), akár közvetett (társadalmi érvényesülés) formában jelentkezzenek, negatívan befolyásolják a nyelvjárási jelenségek használatának gyakoriságát.

Az *ö-ző* alakok gyakorisága a foglalkozással és a hitéletben való részvétellel kapcsolatban nem mutat egyértelmű összefüggést, a lakóhelyhez való kötődés mértéke pedig a várakozásokkal ellentétben a negatívan hat a nyelvjárási jelenségek gyakoriságára.

2. ATTITÜDVIZSGÁLAT

A nyelvi attitűdök nyelvhasználatra gyakorolt hatása tagadhatatlan, ezért azok megismerése „*ha nem is elégséges, de szükséges feltétele a (nyelvi) viselkedés megértésének*” (Hunyady 1973: 32–33). Az egyes nyelvváltozatokhoz kapcsolódó attitűdöknek az ismerete megvilágít(hat)ja a nem standard és negatívan megítélt változatok kitartóságának, ugyanakkor a standard formák presztízsének bizonyos okait is (lásd Edwards 1985: 155). A nyelvjárások, mint ilyen nem standard, gyakran negatívan megítélt változatok továbbélése rejtett presztízsről tanúskodik, amit az attitűdök segítségével tárhatunk föl.

A. Az attitűdtárgy meghatározása és ismerete

Az attitűdök vizsgálatához szükséges az attitűdtárgy, esetünkben a szenci nyelvjárás ismeretének a fölmérése. Az eddig elmondottakból nyilvánvaló, hogy valamennyi adatközlőm tisztában van a szenci nyelvjárás sajátosságaival, ami nem jelenti azt, hogy a nyelvjárás fogalmát is meg tudja határozni. A kérdőívben a „*Mi Ön szerint nyelvjárás?*” kérdéssel mértem föl adatközlőim ezzel kapcsolatos ismereteit. Megfelelő válaszoknak a nyelvjárásnak, mint nyelvváltozatnak a meghatározását és annak területi kötöttségét kellett tartalmaznia. A nyelvjárások változatjellegére vonatkozólag elfogadtam olyan kifejezéseket, mint „*a más szavakat mondnak, máshogy monygyák,*” „*beszéd, beszéd szokás,*” „*más, mid a hivatalos, irodalmi nyelv*”. A területi kötöttséggel kapcsolatban elhangzott meghatározások között szerepelt a „*amöjik tájon él,*” „*mindön tájom más a tájszó,*” „*ki hol lakik*” kifejezések. Adatközlőim 82%-a tudta meghatározni azt, hogy mi a nyelvjárás, 83%-uk utalt a nyelvjárások nyelvváltozat-jellegére, területi kötöttségét csaknem valamennyien (97%) fölismerték.

Itt utalnék egy korábbi, a szlovákiai magyar pedagógusok néhány csoportjában végzett kutatásomra (Kožík 2004), mely szerint a megkérdezett pedagógusok 80% határozta meg több-kevesebb részletességgel a nyelvjárás fogalmát.

A nyelvjárások, az attitűdvizsgálat tárgyának az ismeretére az aktív és passzív nyelvismeret oldaláról is rákérdeztem. Az aktív ismeretként a nyelvjárás rendszeres használatát vettem, míg a passzív ismeretet a nyelvjárásban beszélő barátok, ismerősök jelentették. Ez utóbbi, a passzív ismeret valamennyi adatközlőm esetében fönnáll. Nyolc adatközlőm saját bevallása szerint nem beszél nyelvjárásban, amit a kérdőíves gyűjtés is igazolt (lásd a Nyelvi elemzés A szenci nyelvjárás használata szerinti megoszlás fejezetét).

A pedagógusok körében végzett vizsgálat szerint a megkérdezettek 60%-a beszél valamilyen nyelvjárást – a jelen vizsgálatban szereplőnél alacsonyabb érték a pedagógusok társadalmi státuszával és foglalkozásával magyarázható – és mindannyiuknak vannak nyelvjárásban beszélő barátai, ismerősei.

A nyelvjárás fogalmának a meghatározása és az aktív és passzív ismeret megléte alapján elmondható, hogy adatközlőim tisztában vannak az attitűdvizsgálat tárgyát képező nyelvjárás fogalmával, hiszen még azok is meg tudják határozni mibenlétét, akik nem beszélnek nyelvjárásban.

B. A nyelvjárasi attitűdök megoszlása

A vizsgálat során két külön kérdésre bontottam a nyelvjárasi attitűdök kérdését – egyikben az anyanyelvjárással, a szenci nyelvjárással, a másokban a más nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdöket tudakoltam – ugyanis az anyanyelvjárás és a más nyelvjárások kérdésköre jól elkülönül egymástól. A beszélő és saját nyelvjárása közötti kapcsolat szorosabb és jóval meghatározóbb az egyénre nézve, mint a más nyelvjárásokhoz fűződő viszony, és ebből kifolyólag különböző tényezők (esetenként ugyanazok a tényezők, de eltérő mértékben) befolyásolják. Mindkét esetben ugyanaz az öt lehetőség állt adatközlőim rendelkezésére: a) „*minden másnál* (ti. nyelvváltozatnál – K.D.) *jobban tetszik*” érzelmességre utal, b) „*a nyelvjárás mellett a köznyelv is fontos*” meghatározás a racionális, józan nyelvszemléletet tükröz, c) a „*helyi érdekességnek tartom*” a jóindulatú érdeklődést mutat, d) „*nem érdekel*” közömbösséget jelent, e) „*rossznak, helytelennek tartom*” a negatív attitűdre vonatkozik.

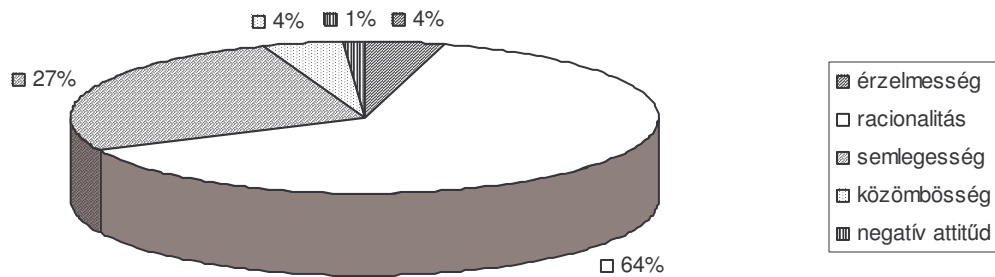
A saját nyelvjáráshoz, illetőleg anyanyelvjáráshoz, az azt beszélők esetében, kapcsolódó attitűdök között, személyesebb jellegüknel fogva, föltételezhetően gyakrabban jelentkezik a két véglet, az érzelmesség és a negatív attitűd, mint a más nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdök esetében.

Az ábrák (65. ábra és 66. ábra) jól mutatják, hogy a saját attitűddel kapcsolatban, habár kis mértékben, de megjelenik az érzelmesség és a negatív attitűd. Összességében mind a saját nyelvjáráshoz, mind a más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdöket a racionalitás jellemzi. Eltérés, az érzelmességtől és negatív attitűdtől eltekintve a más nyelvjárásokkal kapcsolatban nagyobb arányban jelentkezik a semlegesség, mint saját nyelvjárás esetében.

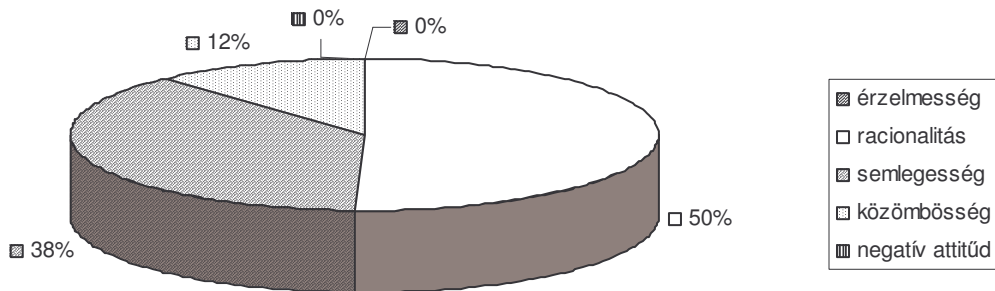
A pedagógusok attitűdjeiről általánosságban elmondható, hogy náluk hiányzott a közömbösség és a negatív attitűd. Emellett a pedagógusok saját nyelvjárásához kapcsolódó

attitűdjeit a racionalitás és a semlegesség mellett az érzelmesség is befolyásolta, míg más nyelvjárások iránt a racionalitással ellentétben inkább semlegességbe hajló jóindulatú érdeklődéssel viseltetnek (bőv. lásd Kožík 2004).

65. ábra: A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök megoszlása (N=90*)

66. ábra: A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök megoszlása (N=85**)

Ezt az általános képet különböző szempontok mentén vizsgálom.

Az attitűdök meghatározásból kiindulva az olyan általános kategóriák mellett, mint az életkor, nem, végzettség, az attitűdöket leginkább befolyásoló gyermekkori környezet

* Több választ is elfogadtam.

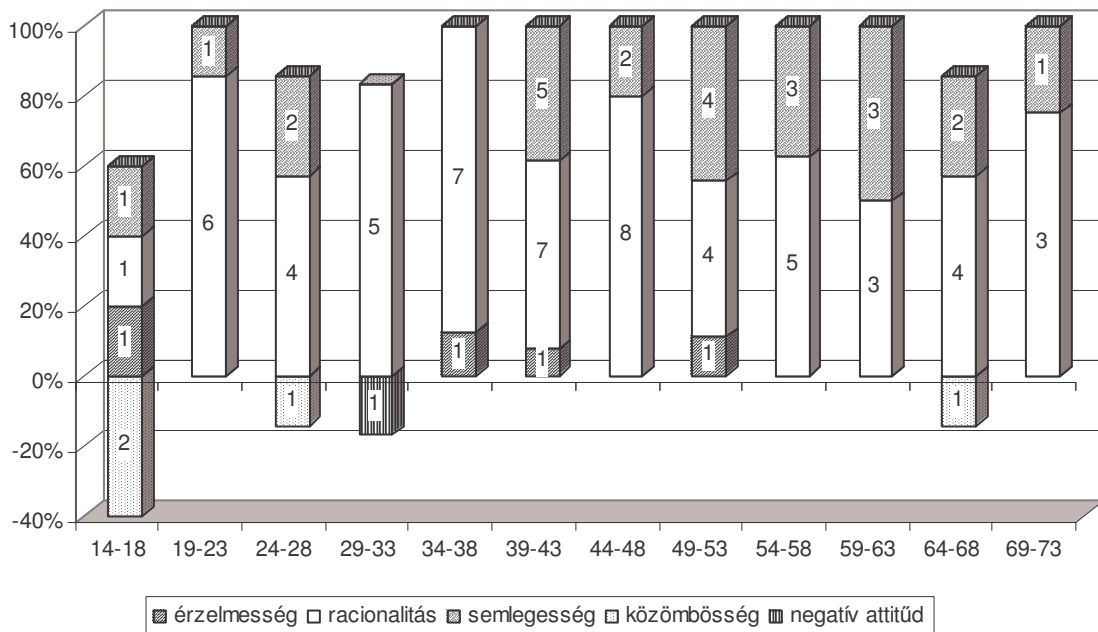
** Több választ is elfogadtam.

sajátosságai, így a szülők társadalmi státuszára utaló végzettség, a későbbiekben nagy szerepet játszó siker- és kudarcélmények szempontjából is elemzem az attitűdöket.

a. Életkor szerinti megoszlás

Az életkor annyiban befolyásolhatja az attitűdök megoszlását, hogy saját nyelvjáráshoz fűződő viszonytal kapcsolatban jelentkező érzelmesség a fiatalok és az idősök körében nagyobb mértékben, mint a felnőtteknél. A más nyelvjárások esetében föltételezhetően a racionalitás mértéke szerint különülnek el az egyes korosztályok.

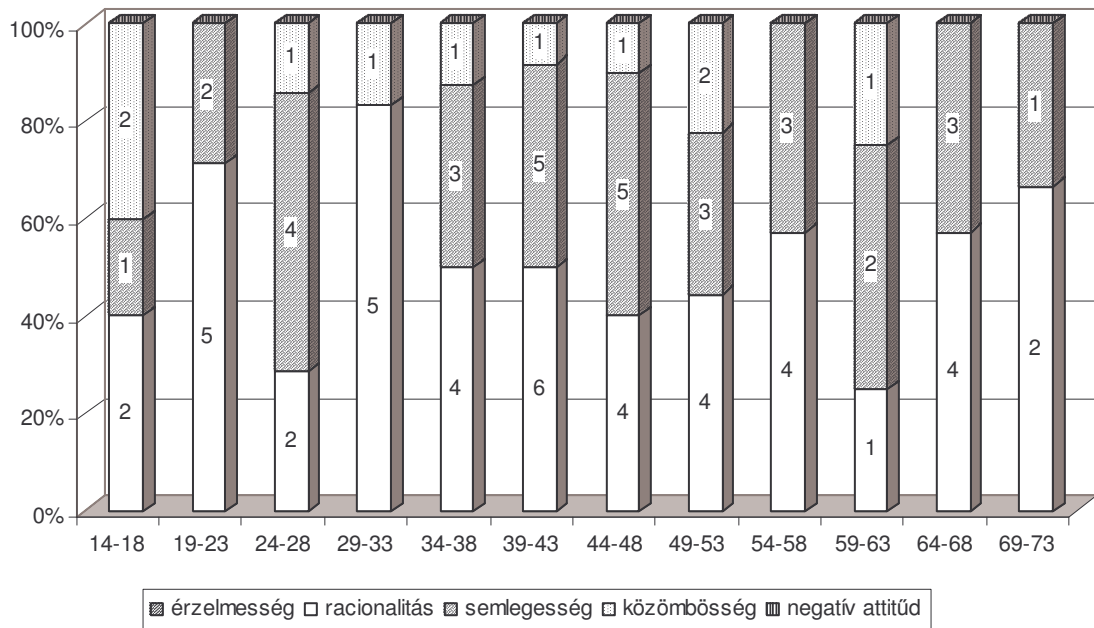
67. ábra: A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök megoszlása korcsoportok szerint (N=90)

A saját nyelvjárással kapcsolatban megjelenő érzelmesség leginkább a középiskolások attitűdjeit jellemzi, ugyanakkor megjelenik a 34-43 és a 49-53 éveseknél is. A várakozással ellentétben az idős nyugdíjasokra egyáltalán nem jellemző. A negatív attitűdre egyetlen példa adódott. A racionalitás, mint meghatározó attitűd valamennyi korcsoportnál megtalálható, legkevésbé a középiskolásokra és leginkább a 44-48 évesre jellemző.

A más nyelvjárásokhoz fűződő attitűdöket (68. ábra) meghatározó racionalitás leginkább a 29-33 évesek attitűdjeit jellemzi.

68. ábra: A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök megoszlása korcsoportok szerint (N=85)

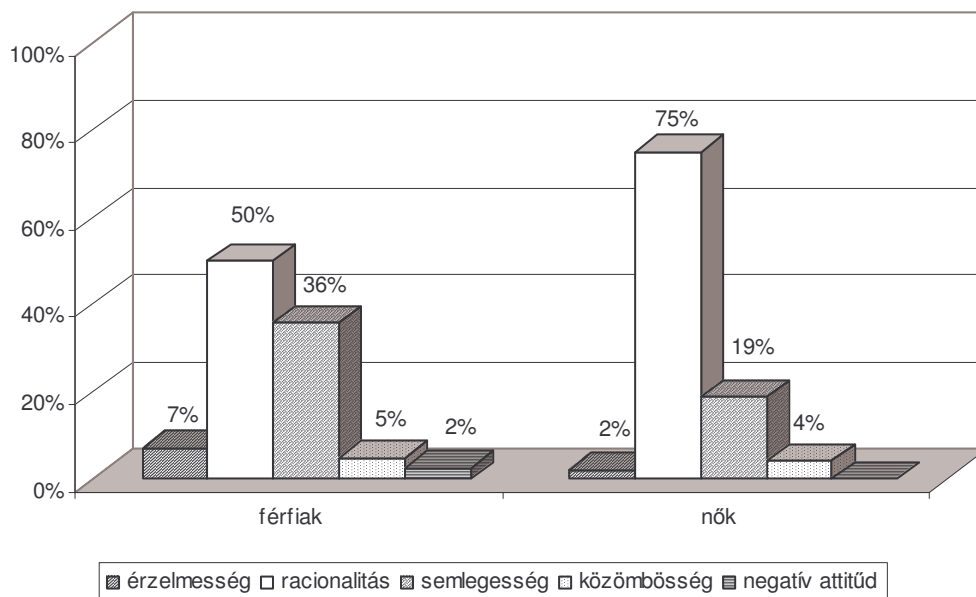

A 67. és 68. ábra tanúsága szerint az attitűdök nem függenek az életkortól, sokkal inkább más tényezőket kell keresnünk a háttérben.

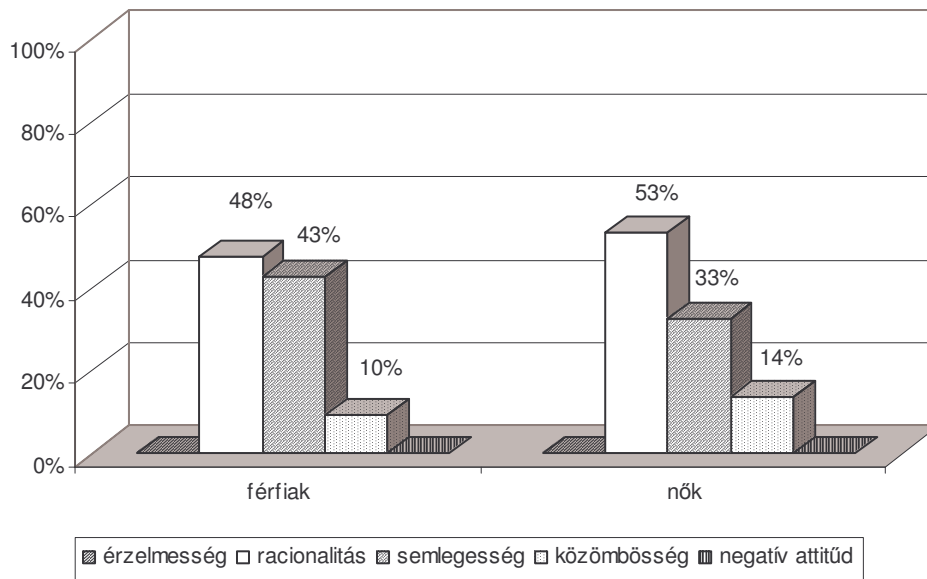
b. Nemek szerinti megoszlás

A következő általános szempont, a nemek kérdésében, a nők nyelvhasználati sajátosságaiból kiindulva, föltehető, hogy a nők attitűdjeit több racionalitás jellemzi, mint a férfiakét.

69. ábra: A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök megoszlása nemek szerint (N=90)

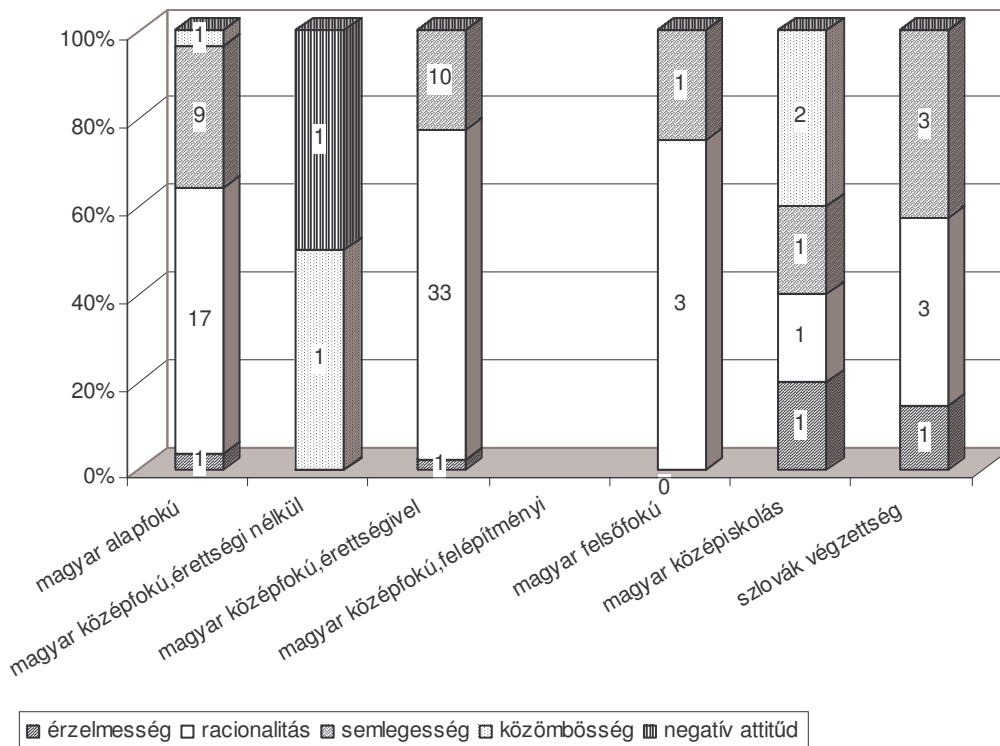
70. ábra: A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök megoszlása nemek szerint (N=85)

A nők racionálisabb nyelvjárási attitűdjei a saját nyelvjárás és más nyelvjárások kapcsán is bizonyítást nyertek.

c. Végzettség szerinti megoszlás

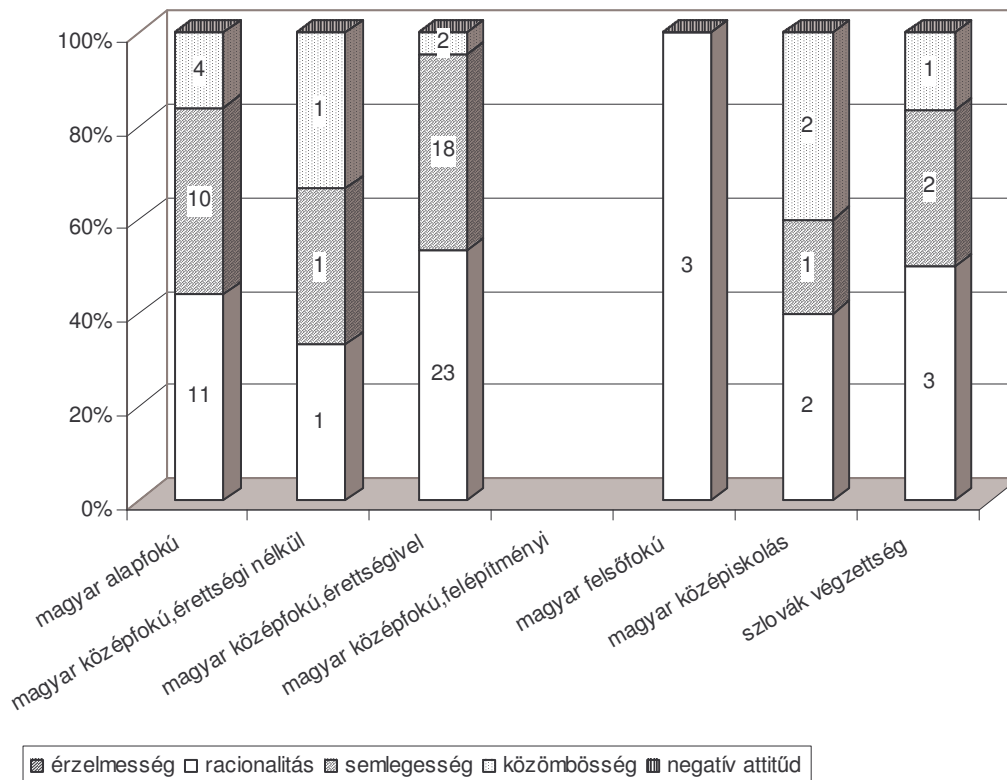
71. ábra: A saját nyelvjárással kapcsolatos attitűdök magyar végzettség szerinti megoszlása (N=90)

A legmagasabb magyar végzettség szerinti megoszlásban az attitűdök racionalitása az, amire hatással lehet ez a kategória. A magasabb magyar végzettség a racionális nyelvszemléletnek kedvezhet.

A saját nyelvjáráshoz fűződő attitűdöknél (71. ábra) egyenetlenül, de növekszik a racionalitás, és ugyanez mondható el a más nyelvjárásokkal kapcsolatban (72. ábra).

72. ábra: A más nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdök magyar végzettség szerinti megoszlása (N=85)

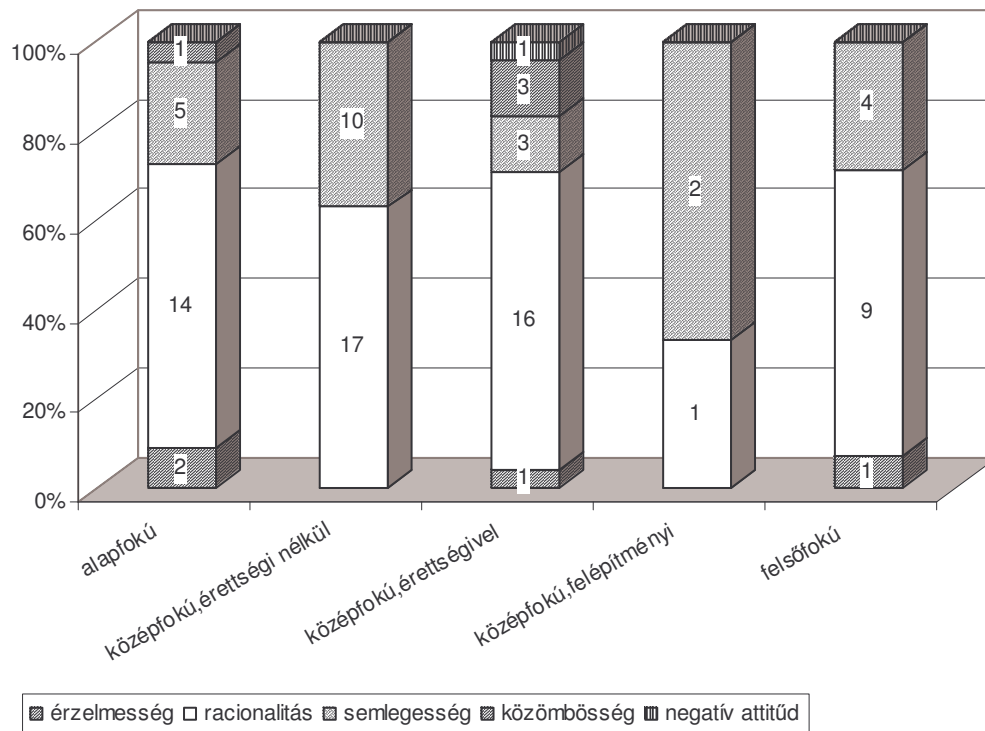
A végzettség tehát inkább csak a racionalitás mértékét befolyásolja, hatása a többi attitűdtípusra nézve nem mutatható ki egyértelműen.

d. A szülők végzettsége szerinti megoszlás

Az attitűdök természetéből kiindulva, kialakulásukban nagy szerepe van a gyermekkori környezetnek, amit a szülők társadalmi státusát meghatározó végzettség kategóriája segítségével vizsgáltam.

A szülők végzettsége, az adatközlők végzettségéhez hasonlóan elsősorban a racionalitásra lehet hatással – a magasabb végzettség ugyancsak a racionalitás kialakulását segítheti elő, másrészt negatív hatással lehet a közömbösségre és a negatív attitűdökre.

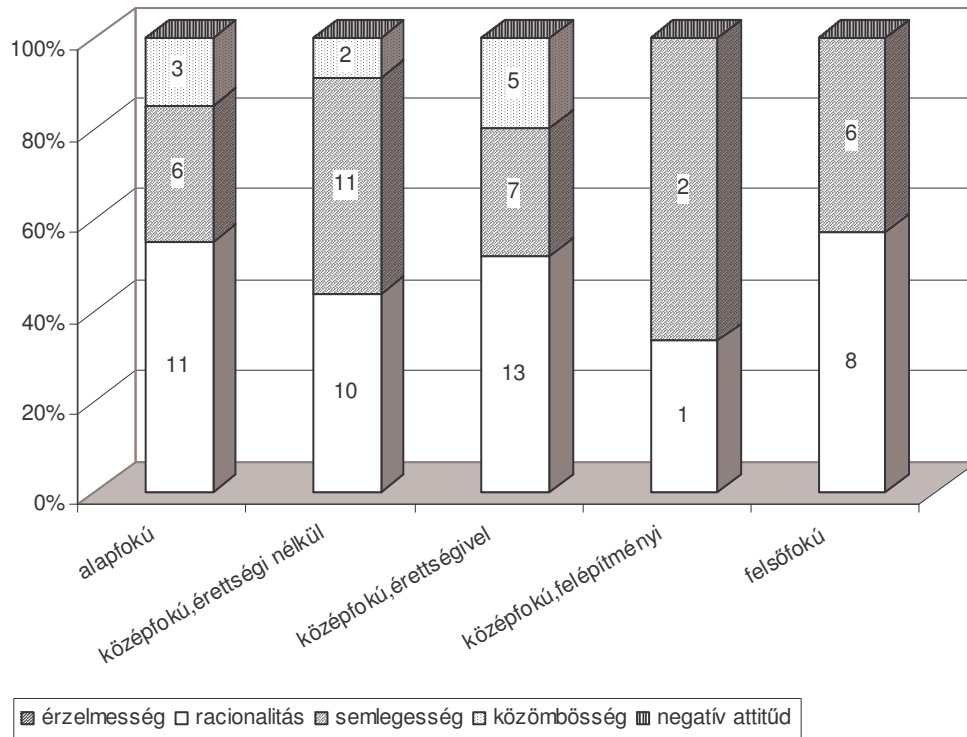
73. ábra: A saját nyelvjárással kapcsolatos attitűdök megoszlása a szülők végzettsége szerint (N=90)

A gyermekkori környezet hatásával kapcsolatban az ábrák (73. ábra és 74. ábra) alapján megállapítható, hogy a magasabb végzettség, az érettségizett szülők csoportján kívül, visszaszorítja a negatív és közömbös attitűdöket. A racionalitás azonos mértéket mutat valamennyi végzettségi csoportban, a felépítményit végzett szülők csoportjának kivételével. Az ábrák a saját és a más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdöknek nagyon hasonló megoszlását mutatják, ami arra utalhat, hogy a szülők végzettsége, mint a gyermekkori nyelvi környezet meghatározó tényezője, együttesen jellemzi a két nyelvjárási kategóriát, a saját és a más nyelvjárásokat.

A pedagógusoknál sem tapasztalható az általános képtől való eltérés a szülők végzettségének tekintetében (lásd Kozík 2004).

74. ábra: A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök megoszlása a szülők végzettsége szerint (N=85)

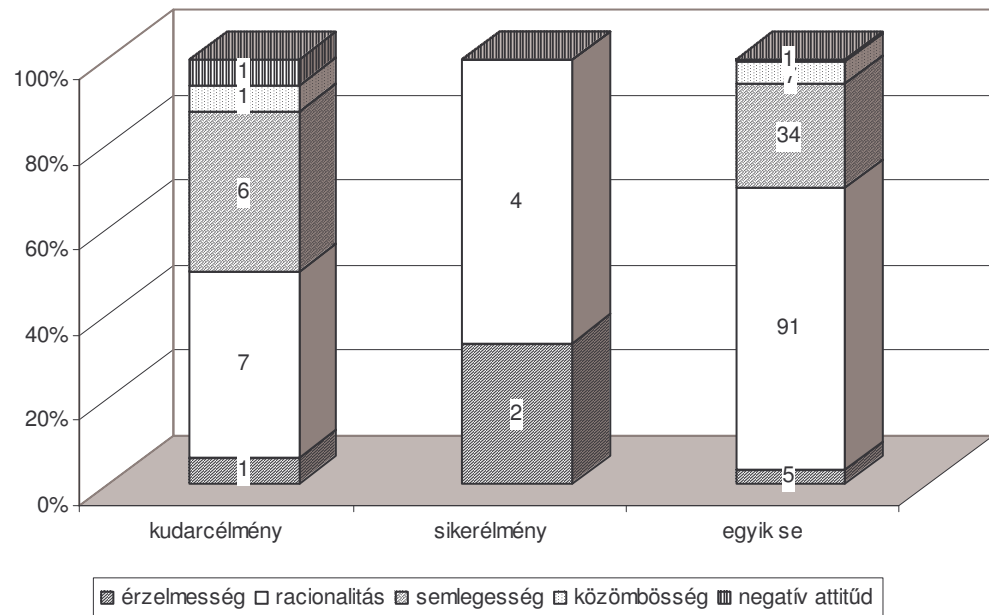

e. A kudarc- és sikerélmények szerinti megoszlás

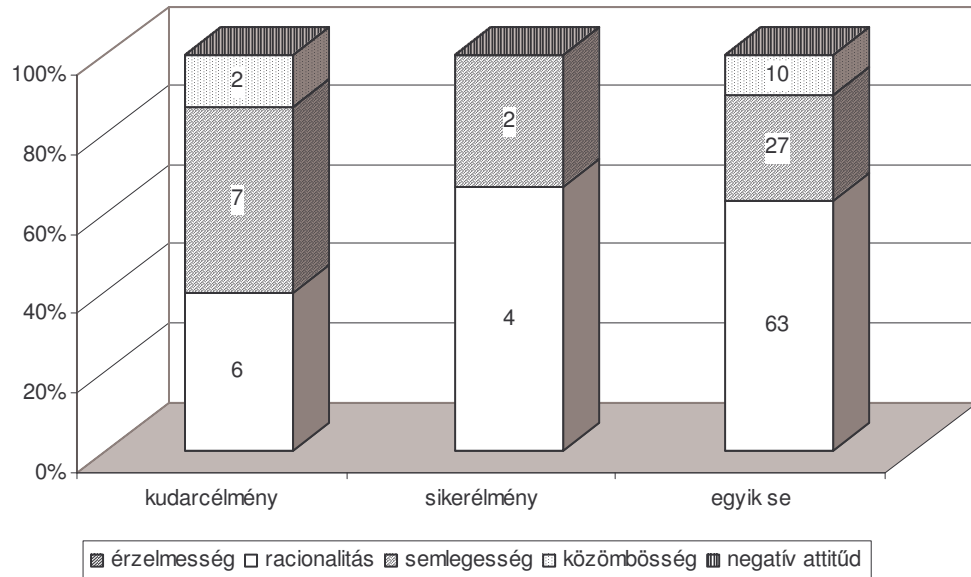
Várhatóan a kudarc- és/vagy sikerélmény lesz az a kategória (korábban a nyelvjárási nyelvhasználat okozta nehézség, illetőleg haszon kategóriájaként szerepelt), amely leginkább befolyásolja az attitűdöket. A kudarcélmények fokozhatják a negatív attitűdök arányát, a sikerélmények pedig az érzelmességet.

A föltételezés részben beigazolódt, mert csak a kudarcélmény kapcsán jelentkezik a negatív attitűd, ugyanakkor érzelmességhez is vezet. A sikerélmény hatására növekszik az érzelmesség és a racionalitás mértéke. A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdöknél hasonló megoszlást tapasztalunk. Sikerélmény hatására megnő a racionalizmus aránya és csökken, pontosabban eltűnik a közömbösség.

75. ábra: A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök kudarc- és sikerélmény szerinti megoszlása (N=90)

76. ábra: A más nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök siker- és kudarcélmény szerinti megoszlása (N=85)

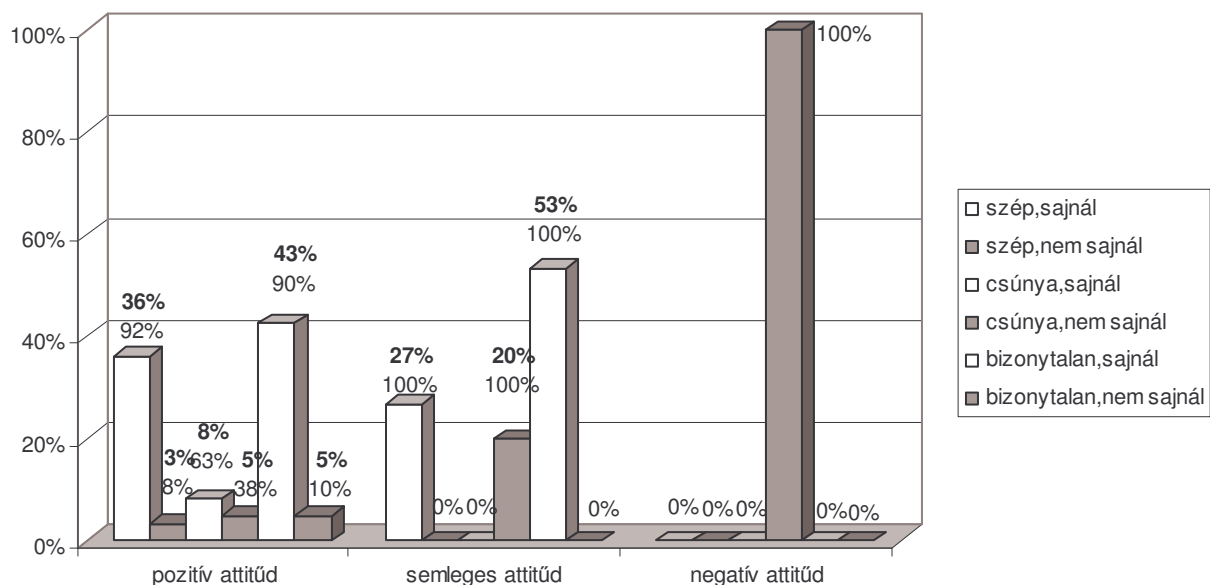
Jelen attitűdvizsgálat egyik tanulsága, hogy összetettebb kérdésről van szó annál, hogy olyan alapkategóriák, mint az életkor, nem, végzettség szerint eredményesen vizsgálható lenne. A vizsgálati szempontok alapján annyit azért megállapíthatunk, hogy a racionális nyelvszemlélet az, ami leginkább igazodik a vizsgált kategóriákra jellemző föltevésekhez.

Itt elsősorban a nemek, a végzettség és a kudarc-, illetőleg sikerélmények szerinti megoszlásra gondolok.

f. A nyelvjárás jellemzése és jövőbeli megléte szerinti megoszlás

Az attitűdök kérdését egészítik ki a nyelvjárást érzelmi oldalról megközelítő „Milyen Ön szerint a szencies beszéd?” és a „Sajnálná, ha kiveszne a szencies beszéd [...]?” kérdések. Az ábrákon a pozitív attitűd az érzelmességet és racionalitást, a negatív a negatív attitűdöket és a harmadik, semlegesnek nevezett kategória a semlegességet és a közömbösséget jelöli.

77. ábra: Az adatközlők megoszlása saját nyelvjárásukhoz kapcsolódó attitűdjeik, és a „Milyennek tartja nyelvjárását” és „sajnálná-e, ha kiveszne” kérdések szerint* (N=77)

A 77. ábra pozitív attitűdöket (érzelmesség, racionalitás) szemléltető oszlopsoport szerint a nyelvjárást szépnek mondók közül csaknem valamennyien (92%) sajnálnák, ha kiveszne a használatból, ugyanakkor azok között, akik csúnyának tartják, kevesebben (38%) sajnálnák eltűnését. A bizonytalanok között is azok vannak többségben (90%), akik sajnálnák a szenci nyelvjárás kihalását. A semleges attitűdök (semlegesség, közömbösség) oszlopsoportban a nyelvjárást szépnek tartók és kihalását sajnálók többen vannak, mint azok,

* Az egyes oszlopok felső értékei az adott attitűdön belüli megoszlást, az alsó értékek a szép, csúnya és bizonytalan kategóriákon belüli megoszlást mutatják.

akik csúnyának vélik, és eltűnését sem sajnálják. A negatív attitűd esetében érthető, hogy a nyelvjárást csúnyának értékeli és jövőbeli létét nem tartja kívánatosnak.

~

A saját és más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdöknek külön kérdésekre bontása csak általánosságban tűnik indokoltnak. A saját nyelvjárás esetében az érzelmesség és a negatív attitűd, ezek az érzelmileg telítettebb kategóriák, is megjelennek, a más nyelvjárásokkal kapcsolatban viszont racionalitást és bizonytalan attitűdöket képviselnek adatközlőim.

Az életkor szerinti megoszlásban sem a saját, sem a más nyelvjárási attitűdök terén nem mutatható ki egyértelmű tendencia.

A nemek közötti megoszlás a föltevésnek megfelelően alakult, és a nők racionálisabb nyelvszemléletét bizonyítja. Mind az adatközlők, mind szüleik magasabb végzettségével, a föltevésnek megfelelően, növekszik a racionalitás, habár a szülők végzettségére nézve kissé egyenetlenül. A kudarc- és sikerélményeknek az attitűdökre gyakorolt hatását is az adatok csak részben igazolják, mert a kudarcélményekhez nemcsak negatív, hanem pozitív attitűdök is „társulnak”. A sikerélmények kapcsán racionalitást és semlegességet tapasztalunk, ahol a racionalitás a meghatározó szerep.

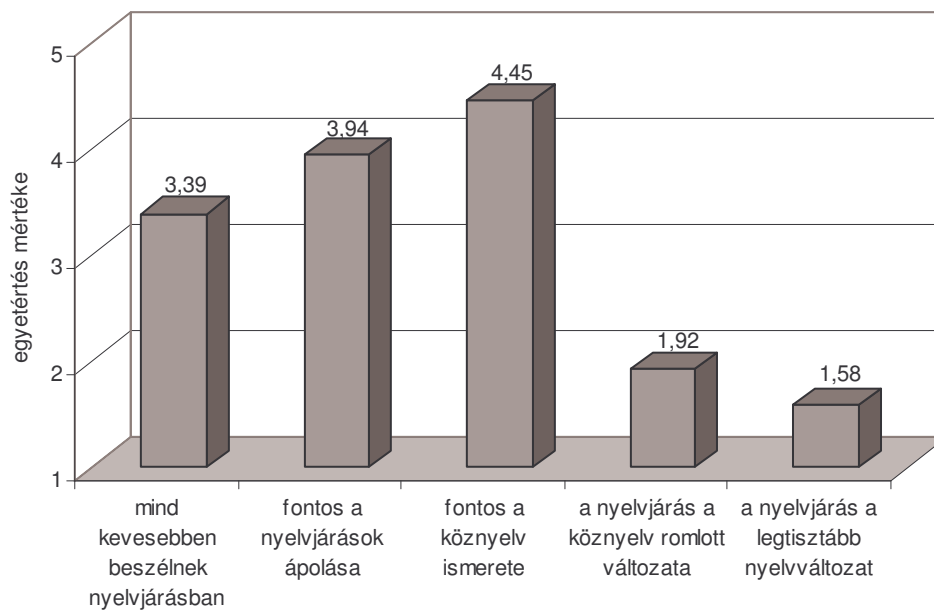
A szülők végzettségére vonatkozó ábrákon, valamint a kudarc- és sikerélményeknél nem tapasztalható eltérés saját és a más nyelvjárásokhoz kötődő attitűdök között. Ennek a két kategóriának a kapcsán nem indokolt külön vizsgálni a saját és más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdöket.

A saját nyelvjárást meghatározó pozitív attitűdöket a nyelvjárás jellemzése és jövőbeli megléte szempontjából úgy határozhatnánk meg, hogy bárhogyan is vélekedjenek jelenleg adatközlőim a szenci nyelvjárásról jövőbeli eltűnését sajnálnák. A semleges attitűdöknél már azok, akik csúnyának tartják nem sajnálnák, ha kiveszne a használatból. A negatív attitűdöknél pedig a 'csúnya-nem sajnálná' az egyedüli vélekedés.

3. ELŐÍTÉLETEKEN ALAPULÓ MEGHATÁROZÁSOK ÉRTÉKELÉSE

Részben a nyelvjárási attitűdök vizsgálatához kapcsolódnak azok az előítéleten alapuló meghatározások, melyekről adatközlőimnek véleményt kellett mondania. A meghatározások között szerepelt az egyik, ma is széles körben elterjedt vélekedés, mely szerint egyre kevesebben beszélnek nyelvjárásban. Adatközlőim vélekedését a nyelvjárások ápolásának a szükségességével és a köznyelv ismeretének fontosságával kapcsolatban is kikértem. A nyelvjárások megítélésének két véglete, a romlott változat és a legtisztább, legszebb változata is ennek a kérdésnek a részét képezte. A meghatározások értékelésére egy ötfokú skála állt adatközlőim rendelkezésére, ahol 1 a 'nem értek egyet' és 5 a 'teljes mértékben egyetértek' volt. Az ábra adatai az egyes meghatározások értékelésének átlagértékét mutatják.

78. ábra: Néhány előítéleten alapuló meghatározás értékelése (N=77)

- 5: teljes mértékben egyetértek
- 4: eléggé egyetértek
- 3: csak egyszerűen egyetértek
- 2: nem egészen értek egyet
- 1: nem értek egyet

Adatközlőim 'csak egyszerűen' értenek egyet a nyelvjárási beszélők számának csökkenésével. Ennek a mondhatni kiegyensúlyozott vélekedésnek a háttérében egyrészt a nyelvjárások küszöbön álló eltűnése, másrészt ezzel némiképp ellentétben a mindennapi tapasztalatok, hiszen valamennyi adatközlőimnek vannak nyelvjárásban beszélő ismerősei, és többségük beszél is a szenci nyelvjárást.

A nyelvjárás az emberi lét egyik legfontosabb velejárójának, a hagyományoknak a részét képezi. Ezeknek a nyelvi hagyományoknak az ápolását adatközlőim is fontosnak tartják. Emellett a köznyelv megfelelő szintű ismeretével méginkább egyetértenek, azt a nyelvjárások megőrzésénél is fontosabbnak tartják. Ezt az is bizonyítja, hogy az egyes vizsgált nyelvváltozatok között a köznyelvet jelölték meg a legkedveltebb változatként, és a nyelvjárás kizárólagos használatát a többség az életben való érvényesülés hátráltató tényezőjének tekinti.

A nyelvjárást romlott változatként való megjelölésével többen érteken egyet, mint azzal, hogy a nyelvjárás a legszebb, legtisztább nyelvváltozat. Ebben a vélekedésben a köznyelv ismeretének fontosságával kapcsolatban említett tényező köszön vissza, mely szerint nem a nyelvjárást tekintik a legkedveltebb nyelvváltozatnak.

A kapott eredmények csaknem azonosak egy a szlovákiai magyar pedagógusok körében végzett attitűdvizsgálat eredményeivel – ott is a köznyelv ismeretének fontosságával értettek leginkább egyet a megkérdezettek. Eltérés a nyelvjárásnak tiszta, illetőleg romlott voltának a kérdésében mutatkozik. A pedagógusok inkább hajlanak afelé, hogy a nyelvjárást a köznyelvnél tisztább, szebb nyelvváltozatnak tekintsék, amely jobban ellenáll a szlovák nyelv hatásának.

Ennek a részösszefoglalónak a tükrében megállapítható, hogy a köznyelv ismeretét és a nyelvjárás megőrzését csaknem azonos mértékben tartják fontosnak adatközlőim, és a nyelvjárás sem romlott, sem eszményített nyelvváltozatnak nem tartják.

4. ÉLŐNYELVI ANYAG VIZSGÁLATA

Adatközlőimtől a kérdőíves gyűjtés mellett élőnyelvi anyagot is gyűjtöttem. Ennek az irányított beszélgetésekből származó anyagnak jelen vizsgálatban inkább csak kontrollszerepe van, ezért csak néhány kiválasztott adatközlő élőnyelvi anyagát (részletek Függelék 4. melléklete) vettem össze a kérdőíves vizsgálat rájuk vonatkozó részével.

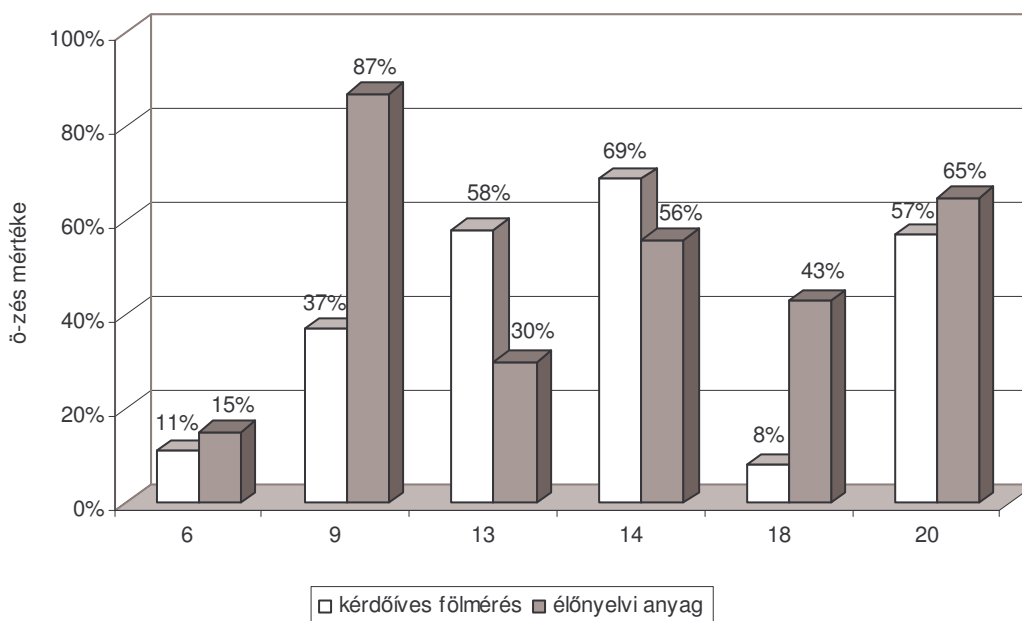
A. Az élőnyelvi vizsgálatba bevont adatközlők kiválasztása

Az itt bemutatandó anyag adatközlőit úgy választottam ki, hogy valamennyi korcsoport képviseltetve legyen, és az *ö*-zés mértéke szempontjából is minél szélesebb adatközlői kört mutathassak be.

B. A kérdőíves gyűjtés és az élőnyelvi anyag összevetése

Az *ö*-zés mértékét a kiválasztott adatközlők élőnyelvi anyaga alapján az *ö*-ző morfémák és azok labiális *ö*-ző megvalósulásából kapott százalékaránnyal határoztam meg.

79. ábra: Az *ö*-zés mértéke a kérdőíves fölmérés és az élőnyelvi anyag alapján (N=6)

A 79. ábra adatai szerint az élőnyelvi anyag ö-zése általában meghaladja a kérdőíves vizsgálat során tapasztalt ö-zés mértékét. Ez azzal okolható meg, hogy a kérdőív, mint vizsgálati eszköz, teszhelyzetet teremt az adatközlők számára, aminek természetes módon meg akarnak felelni. A teszhelyzet iskolai jellegéből adódóan a köznyelvi alakokat igyekeznek használni a beszélők. Két adatközlőnél fordított az élőnyelvi anyag és a kérdőíves vizsgálat során jelentkező ö-zés aránya, azaz az élőnyelvi anyag kevésbé ö-ző a kérdőíves vizsgálat anyagához képest. Ennek a két adatközlőnek az esetében arról lehet szó, hogy erősen kötődnek nyelvjárásukhoz, és ezt a kötődést a kérdőíves vizsgálat során is kifejezésre akarták juttatni.

Erre az összehasonlító vizsgálatra kiválasztott adatközlők anyaga alapján valamennyi adatközlőre nézve is levonhatunk bizonyos következtetéseket (a vizsgált minta 7%-át alkotják). Adatközlőim valamennyien teszhelyzetnek élhették meg a kérdőíves vizsgálatot, ahol a többség tudat alatt a köznyelvi alakok használatára törekedett, ugyanakkor minden bizonnyal vannak olyanok, akik a nyelvjárásukhoz való kötődésüket ilyen módon is igyekeztek kifejezni.

5. KORÁBBI VIZSGÁLATOKKAL VALÓ ÖSSZEVETÉS

A Szencen és környékén korábban végzett vizsgálatok lehetővé teszik, hogy időben is megfigyelhessük a nyelvjárási jelenségek alakulását. Dolgozatom tárgyához kapcsolódóan az ő-zésen belül bekövetkezett esetleges változásokat mértem föl.

A vizsgálat alapját képező nyelvjárási anyagomat a mintegy negyven éve a Magyar Nyelvjárások Atlaszában (MNYA.) rögzített adatokkal és a nyolcvanas években gyűjtött, részben földolgozott Szenc vidéki táji nyelvatlasz adataival vetettem össze. Az egyes vizsgálatok között 20-20 év telt el, ami a nyelvjárási jelenségek változásának vizsgálata szempontjából kedvezőnek mondható. Az időbeli sorrendhez igazodva a táblázatban elsőként a nagyatlasz (MNYA.) Rétén, a Szencsel közvetlenül szomszédos faluban gyűjtött adatai szerepelnek, majd a torzóban maradt szenci tájatlász adatai következnek.

8. táblázat: Az ő-zés alakulása a valós időben (részlet)

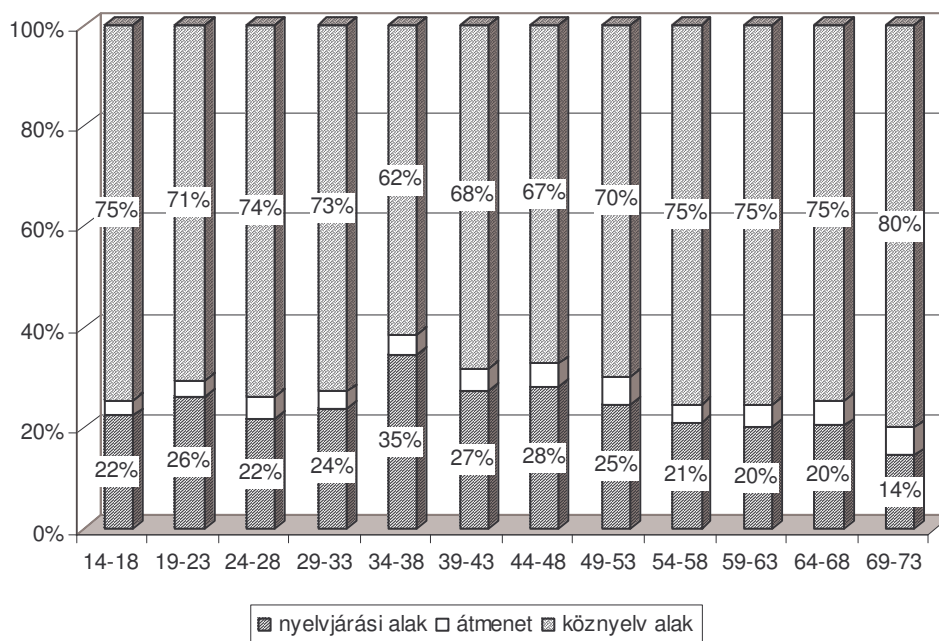
sor-sz.	címszó	MNYA. Cszs1 Réte	Szenc vidéki táji nyelvatlasz		Szenci ő-zés 2005				
			nyelvjárási	%	köznyelvi	%	leggyakoribb	%	
1	becsületes		böcsületes	böcsületes	60%	becsületes	25%	böcsületes	29%
2	derék 'délceg'	dörék	dörék	dörék	10%	derék	86%	derék	86%
3	hegyes 'hegye vmnek'		hőgyös	hőgyös	49%	hegyes	31%	hőgyös	42%
4	meg- elégedve		megölégdött	ölégdve	32%	elégedve	47%	ölégdve	28%
5	meg- elégszik		megölékszik	ölégszik	44%	elégszik	50%	ölégszik	40%
6	rendes		rendös	rendös	56%	rendes	36%	rendös	31%
7	részeg		részög	részög	45%	részeg	39%	részög	35%
9	szegény	szégény <szégiény>	szégény szögiény	szögiény	3%	szegény	57%	szegény	52%
11	szegényes		szégényössen szögiényössen	szögiényös	37%	szegényes	36%	szegényes	23%
12	szelídek		szöléd	szölédék	32%	szelídek	68%	szelídek	57%
13	szerencse		szöröncse	szöröncse	56%	szerencse	38%	szöröncse	50%
14	szerencsés		szöröncsés	szöröncsés	58%	szerencsés	38%	szöröncsés	51%
17	mérges		mérges mürgös	mürgös	5%	mérges	93%	mérges	91%
18	csepeg	csöpög	csöpög	csöpög	86%	csepeg	9%	csöpög	78%
19	reccsen		megreccsenik	röccsen	31%	reccsen	69%	reccsen	69%
19	recseg		recseg	röcsög	66%	recseg	32%	röcsög	60%
21	csepereg		csöpörög	csöpörög	73%	csepereg	27%	csöpörög	70%
21	szemerkél		szömörkél	szömörkél	81%	szemerkél	15%	szömörkél	78%
23	pezseg		pözsög	pözsög	63%	pezseg	30%	pözsög	55%

Jelmagyarázat: ( ) régies alak [ ] újabb alak < > ritkán használat alak

Az anyagom rendezésénél gondot jelentett a változatok sokasága. A táblázatban az anyagomból adathozható legnyelvjárásiasabb és legköznyelviesebb alakokat tüntettem föl. A hozzájuk rendelt százalékok összevont értékeket mutatnak, a nyelvjárási adatoknál ezek a labilális *ö-ző* és a kevésbé labiális *ő-ző* alakok, a köznyelviesebb változat esetében az *e-ző* és valamivel zártabb *ɛ-ző* alakokat mutatják. A százalékos kimutatásban jelentkező hiány a labiálisabb *ĕ* és a nyíltabb *ē* közötti átmeneteket fedi. Az utolsó oszloppárban a leggyakoribb alakváltozat és annak előfordulási mértéke található. A táblázat csak azokat a címszókat, amelyek vagy a nagyatlászól, vagy a tájatlászól adathozhatóak. (Az itt közölt táblázat teljes terjedelmében a Függelék 5. melléklete.)

A nagyatlász és a szenci tájatlász címszavainak a 2005-ös gyűjtés anyagával való összevetésekor hasonló arányú egyezéseket és eltéréseket tapasztalunk. Az eltérések egy eset, a *recseg* (tájatlász) > *röcsög* (szenci *ö-zés*), kivételével a korábbiakhoz képest köznyelviesebb alakok. A megegyező címszók száma – nagyatlászban 48, a szenci tájatlász anyagában 131 – közötti eltérés a vizsgálatok jellegéből adódik. A időben korábbi az egész nyelvterületet volt hivatott föltérképezni, míg a későbbinek a szenci régió sajátosságainak a föltárása volt a célja.

80. ábra: A nyelvjárási és köznyelvi alakok használatának megoszlása életkor szerinti bontásban (N=77)

A Magyar Nyelvjárások Atlaszának szerkesztői az egyes címszavak használati körét is jelölték, utalva az adat régies vagy újabb voltára, esetleg ritka használatára. Jelen vizsgálatban

a nyelvjárási alakokat tekintetem régies alakoknak. A nyelvjárásias – köznyelvies alakok előfordulásának életkorbeli megoszlását mutatja a 80. ábra. A morfémák megvalósulásának életkorbeli megoszlásához hasonlóan itt sem mutatható ki egy következetesen megvalósuló tendencia.

6. A HIPOTÉZISEK ÉRTÉKELÉSE

A. Általános hipotézisek értékelése

A vizsgálat tükrében megállapíthatjuk, hogy a szenci nyelvjárás más nyelvjárásokhoz hasonlóan a köznyelvesülés felé halad, a vizsgált morfémák *ö-ző* és *e-ző* megvalósulásainak viszonylagos egyensúlya e mellett arra utal, hogy a nyelvjárási jelenségek megfoghatóak ugyan, eltűnni azonban nem tűntek el.

A nyelvjárási jelenségek háttérbe szorulása elsősorban a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok ö fonémáit érinti, melyeket a beszélők nyelvjárásukra oly jellemzőnek vélnek. Ezzel kapcsolatban utalnék a dolgozat előszavában említett „*mögyök Szönre möggyet szödni*” mondásra, amely kétségtelenül a szenciek beszédének legjellemzőbb vonására hívja föl a figyelmet.

Az egyes témakörökre jellemző beszédhelyzetek familiaritása, illetőleg formalitása olyannyira meghatározónak bizonyult, hogy az elhangzó szavak morfémái nyelvjárásiaság és köznyelviesség tekintetében a várakozásnak megfelelően hozzájuk igazodnak. Az a következtetés vonható le ebből, hogy a teszhelyzet ellenére sikerült előhívni az élőnyelvhez közeli nyelvhasználatot.

B. Társadalmi kategóriákkal kapcsolatos hipotézisek értékelése

Az életkor, mint társadalmi kategória, az egyes életszakaszokat meghatározó társadalmi elvárásokon keresztül hat a nyelvhasználatra. A felnőttek abban az életszakaszban vannak, amikor a társadalom elvárásai nyelvi tekintetben nagyobbak, mint a tanulókkal és a nyugdíjasokkal szemben. A vizsgált minta három életkorbeli csoportja – az iskoláskorúak, felnőttek és nyugdíjasok – között a föltételezéssel ellentétben nem tapasztalható számottevő eltérés az *ö-zés–e-zés*, nyelvjárásias–köznyelvi alakok tekintetében. A társadalom nyelvi elvárásai ezek szerint nem a magyar köznyelv felől határozandók meg, ami kisebbségi helyzetben annyiban érthető, hogy a magyar köznyelv mellett/helyett az államnyelv is magas presztízsű nyelvváltozatként van jelen. [$p=0,348$; $p>0,05$ – nem szignifikáns.]

A társadalmi kategóriák közül csak a nemek szerinti megoszlás kapcsán igazolódott be a hipotézisként megfogalmazott föltevés, hogy a nők hajlamosabbak a nagyobb presztízsű köznyelvi alakok használatára, mint a férfiak. Az okot elsősorban a nők nyíltabb

kapcsolatrendszerében kell keresnünk, amely más nyelvváltozatok, így a presztízisformák iránt is nagyobb nyitottságot mutat. [$p=0,096$; $p>0,05$ – nem szignifikáns.]

A magasabb végzettség, ami a vizsgálat jellegéből adódóan magyar nyelvű végzettséget jelent, a hipotézisekben megfogalmazottak szerint, a köznyelvi alakok gyakoribb előfordulásával párosul. A magyar köznyelvet közvetítő oktatás, az általános tapasztalatoknak megfelelően, kisebbségben is a köznyelv helyzetét erősíti a nyelvjárásokkal szemben. A szlovák végzettséggel rendelkezőknél azonban nem igazolódott be a hipotézis, mert válaszaikban, a várakozással ellentétben, alacsonyabb a nyelvjárásias *ö-ző* alakok aránya. Ebben az esetben a valós nyelvhasználattól, teszhelyzet hatására, a köznyelviessé alakok irányába való eltérésekről beszélhetünk. [$p=0,218$; $p>0,05$ – nem szignifikáns.]

A foglalkozással kapcsolatban két kérdést válaszolhatunk meg a vizsgálat eredményei alapján. Az aktív dolgozók nyelvhasználata a föltevésnek megfelelően kevésbé nyelvjárásias, mint azoké, akik munkanélküliek. A hipotézissel ellentétben ez nem vonatkozik a háztartásbeli és gyermekgondozási ellátásban részesülő nőkre, ami a nemek társadalmi kapcsolathálózatának különbségével magyarázható. A másik megválaszolendő kérdés a foglalkozás és a nyelvhasználat összefüggése. A vizsgálatból kitűnik, hogy a foglalkozások társadalmi elismertségével együtt jár a nyelvjárás sajátosságok megkopása, mert a magasabb társadalmi pozícióban bizonyos nyelvhasználattal szemben támasztott elvárásoknak is meg kell felelni, és ez elsősorban a presztízisformák használatának kedvez. Az összefüggés azonban nem szignifikáns. [$p=0,871$; $p>0,05$ – nem szignifikáns.]

A vizsgált közösségben nem beszélhetünk felekezeti szinten elkülönülő nyelvhasználatról, és a hipotézisekben megfogalmazott, a hitélethez kapcsolódó köznyelvi határról sem. E tekintetben nem mutatkozik eltérés a gyakorló katolikusok és a felekezeten kívüliek között. [$p=0,893$; $p>0,05$ – nem szignifikáns.]

A szenci nyelvjárás használata, a várakozással ellentétben, nem függ össze a régióhoz, azon belül Szenchez való kötődés mértékével. Adatközlőim többsége nagyon kötődik szülővárosához, ez a kötődés azonban nem terjed ki a helyi nyelvjárásra, sőt a kötődés intenzitása a köznyelviessé alakok gyakoriságában mutatkozik meg. A jelenség hátterében az állhat, hogy a Szenchez való kötődésük kifejezésére a megkérdezettek a köznyelvet alkalmasabbnak vélik. [$p=0,473$; $p>0,05$ – nem szignifikáns.]

A lakóhelyhez való kötődéssel ellentétben a nyelvjárás emelkedettebb funkcióval való fölruházása – ilyennek tekinthető az identitásjelölő szerepkör – az *ö-ző* alakok gyakoribb használatával párosul. Akik identitásuk meghatározására is alkalmasnak vélik ezt a nyelvváltozatot, azok használják is azt. A föltevés, mely szerint a nyelvjárás jelenségek

gyakoriságára hatással van a nyelvjárás által betöltött szerepkör, beigazolódott. A kapcsolat azonban nem szignifikáns. [$p=0,998$; $p>0,05$ – nem szignifikáns.]

A Szenchez való kötődés és a nyelvjárás szerepkörének együttes vizsgálata azt mutatja, hogy a nyelvjárás nyelvhasználatot sokkal inkább a szerepkör, mint a lakóhelyhez való kötődés határozza meg.

C. Az adatközlők nyelvhasználati kategóriáival kapcsolatos hipotézisek értékelése

A szenci nyelvjárás kisebbségi létéből adódóan indokolt a szlovák nyelv mindennapi beszédhelyzetekben betöltött szerepének és az ő-zés egymáshoz való viszonyának a föltárása. A hipotézissel ellentétben a szlovák nyelv gyakoribb használata a nyelvjárás jelenségei, többek között az ő-zés köznyelvisebb megvalósulásával jár. A nyelvjárás és a magyar-szlovák nyelvhasználat nyelvhasználati szinterekre való bontásánál a szlovák nyelv hatására nyelvjárásiasodó nyelvhasználat, amit hipotézisként fogalmaztam meg, az informális beszédhelyzetek kapcsán jelentkezik, ott is elenyésző mértékben. Jelentősebb különbség csak a családon belüli kommunikáció nyelvvel kapcsolatban mutatkozik, ahol a nyelvhasználat szlovák jellege ('szlovákul, de magyarul is' lehetőség) a nyelvjárásias alakok arányában jelent érzékelhető visszaesést. Ennek hátterében az a bizonyítási vágy állhat, mely a mindennapok erősödő szlovák befolyása ellenére a jelen vizsgálathoz hasonló teszhelyzetekben a magyar nyelv köznyelvisebb változatainak használatában nyilvánul meg. Az összefüggések statisztikailag nem szignifikánsak. [pl. családban $p=0,938$; $p>0,05$ – nem szignifikáns.] A magyar-szlovák nyelvtudást tudakoló kérdés kapcsán hasonló eredményeket kapunk, a jobb szlovák nyelvtudás köznyelvi alakok használatának kedvez. [$p=0,446$; $p>0,05$ – nem szignifikáns.] A két szempontot összegezve megállapíthatjuk, hogy az erőteljesebb szlovák hatásra a nyelvhasználat a köznyelvisebb alakok felé tolódik el.

A saját nyelvhasználatról alkotott kép és annak a gyakorlatban való megvalósulása között általában eltérés mutatkozik. A vizsgálatban résztvevő adatközlőimre ez nem érvényes, és a kettő közötti összefüggés erősen szignifikáns. [$p=0$; $p<0,01$ – erősen szignifikáns.] Az összefüggés nemcsak a nyelvhasználat egészére érvényes, hanem az egyes nyelvhasználati szinterekre is. Erősen szignifikáns az összefüggés többek között a családi-, szomszédokkal való-, üzleti, postai és éttermi-, valamint a hivatali kommunikációt illetően. [$p=0,007$; $p<0,01$ – erősen szignifikáns, $p=0,01$; $p<0,01$ – erősen szignifikáns., $p=0,000$; $p<0,01$ – erősen szignifikáns, $p=0,000$; $p<0,01$ – erősen szignifikáns]

A nyelvjárási nyelvhasználat a korábbi negatív élmények hatására, a várokozásnak megfelelően, a köznyelviesebb alakok felé tolódik el. A hipotézisekben megfogalmazottakkal ellentétben a dicséret is a köznyelviesebb alakok nagyobb gyakoriságát mutatja, amit azzal magyarázhatnánk, hogy a dicséretben részesülő adatközlők beszéde azt megelőzően is kevésbé nyelvjárásias volt. [nehézség $p=0,324$; $p>0,05$ – nem szignifikáns, haszon $p=0,122$; $p>0,05$ – nem szignifikáns]

A nyelvjárás használatát az életben való boldogulás szempontjából értékelő kérdés kapcsán összefüggés mutatható ki a nehézségek érzékelése és a vizsgált morfémák megvalósulása között. A föltevés, mely szerint a nyelvjárás kizárólagos használata, mint a nehézségek forrása, a köznyelviesebb alakok gyakoriságát növeli, beigazolódott. A háttérben korábbi tapasztalatok állhatnak, és nem kizárt a nyelvhasználat és nehézségek közötti ok-okozati összefüggés sem. A vizsgált összefüggés szignifikáns. [$p=0,050$; $p<0,05$ – szignifikáns]

A formális beszédhelyzetek nyelvjárási nyelvhasználatának megítéléséhez igazodik a nyelvjárási *ö-ző* és köznyelvi *e-ző* alakok megoszlása. A nyelvjárásiasabb megvalósulások az elfogadás nagyobb mértékéhez társulnak. A hipotézis ebben az esetben beigazolódott. A megítélés és a valós nyelvhasználat közötti összefüggés az üzlet, posta, étterem kapcsán erősen szignifikáns [$p=0,001$; $p<0,001$ – erősen szignifikáns], a munkahely, az orvosi rendelő és templom kapcsán pedig szignifikáns [$p=0,016$; $p<0,05$ – szignifikáns, $p=0,039$; $p<0,05$ – szignifikáns]. Az iskolai és hivatali nyelvjárásiaság, és a közgyűlés nyelvjárásiasága és a nyelvhasználat között nem mutatható ki szignifikáns összefüggés. A szignifikancia az adott nyelvhasználati szinterek formalitásával csökken, ami arra enged következtetni, hogy a kérdőív adatai az informálisabb nyelvhasználati szinterekre jellemző alakokat rögzítik, és ezek az alakok az üzleti, postai és éttermi szintű informalitást tükrözik.

Az alacsonyabb presztízsű nyelvjárások megmaradásának háttérében pozitív nyelvi attitűdök állnak. A vizsgálat alapján a hipotézisben megfogalmazottak beigazolódtak, hiszen a pozitívabb attitűdökhöz a nyelvjárásias alakok nagyobb gyakorisága társul, és fordítva, a negatív attitűdök esetében csökken az *ö-ző* alakok aránya. Az összefüggés azonban nem szignifikáns. [$p=0,381$; $p>0,05$ – nem szignifikáns]

Az attitűdök kérdését kiegészítő, a nyelvjárás jellemzésére vonatkozó adatok szerint, akik szépnek tartják nyelvjárásukat, nagyobb arányban használják az *ö-ző* alakokat, mint azok, akik csúnyának tartják. Ezzel a hipotézis beigazolódott, az egyes vélekedések között azonban nincs szignifikáns eltérés. [$p=0,647$; $p>0,05$ – nem szignifikáns].

A nyelvjárás jövőjére vonatkozó érzelmi telítettségű elképzelések és a kérdőív adatainak összefüggése a hipotézisben megfogalmazottak szerint alakult. A nyelvjárás jövőjével kapcsolatosan bizakodó adatközlők nyelvhasználata nyelvjárásiasabb azoknál, akik nem sajnálnák eltűnését – az utóbbiak vannak kevesebben. Ez az összefüggés, az attitűdök és a nyelvjárás jellemzésével ellentétben szignifikánsnak bizonyult. [$p=0,029$; $p<0,05$ – szignifikáns]

A nyelvváltozatok kedveltségének a meghatározása is a nyelvhasználatot befolyásoló tényezők közé tartozik. Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a nyelvváltozatok megítélése kapcsolatban van azok használatával, ami a föltevés helyességét mutatja. Az összefüggés mind a nyelvjárást, mind a köznyelvet illetően szignifikáns. [$p=0,033$; $p<0,05$ – szignifikáns, $p=0,012$; $p<0,05$ – szignifikáns]

A köznyelvi hatást több tényező mentén mértem föl. Az olvasás nyelve és a magyar televízió- és rádióadások az adatok alapján nem befolyásolják az *ö-ző* és *e-ző* alakok arányát. A magyarországi látogatások gyakorisága a föltételezésnek megfelelően negatív hatással van az *ö-ző* alakok gyakoriságára. Az összevont adatok azt mutatják, hogy az erős köznyelvi hatásnak kitett adatközlőknél alacsonyabb a nyelvjárásias *ö-ző* alakok aránya. A köznyelvi hatást mérő tényezők összesített adatai és az *ö-zés* közötti összefüggés szignifikáns. [$p=0,033$; $p<0,05$ – szignifikáns]

D. Attitűdvizsgálattal kapcsolatos hipotézisek értékelése

A saját és más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdöknek a különválasztása indokolt volt, hiszen az érzelmesség és a negatív attitűd csak a saját nyelvjárással kapcsolatban jelentkezett, és a föltételezésnek megfelelően, a saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdöket a racionalitás, míg a más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdöket inkább a semlegesség határozza meg.

Az attitűdöknél az életkorral kapcsolatban nem mutatható ki egyértelmű tendencia, ahogy az a hipotézisben szerepel. Az érzelmesség sem csak a középiskolások és nyugdíjasok körében jelentkezik.

Az attitűdök nemek szerinti megoszlása a nők racionálisabb nyelvszemléletét bizonyítja, ahogy az a hipotézis alapján föltételeztem.

Ugyancsak a föltételezéssel megegyezően alakult az attitűdök megoszlása az adatközlők és szüleik végzettsége szerint. Mindkét esetben a magasabb végzettség a racionalitás hangsúlyosabb jelenlétével párosul.

A kudarc- és sikerélmények attitűdökre gyakorolt hatása csak részben igazolja a hipotézis helyességét, hiszen a kudarcélmény a negatív attitűdök mellett pozitív attitűdöket is kivált.

Az attitűdök a nyelvjárás jellemzése és jövőbeli szerepe szempontjából a hipotézis helyességét bizonyítják. A pozitív attitűdöket vallók szépnek és a jövőben használatosnak vélik nyelvjárásukat, a negatív attitűdűkhöz kizárólag a nyelvjárás csúnya és elavult volta kapcsolódik.

V. BEFEJEZÉS

A szenci *ö-ző* nyelvjárásról általánosságban elmondható, hogy a köznyelvel szembeni kiegyenlítődés folyamatban van, és a beszélők mindennapi kommunikációját egyre inkább a kirívó nyelvjárásiaságoktól mentes, a köznyelv választékosságát el nem érő regionális köznyelviség használata határozza meg. A vizsgálat eredményei ezen belül mutatják, hogy egyfajta egyensúlyi helyzet állt be vizsgált morfémákban az *ö-ző* és *e-ző*, azaz a nyelvjárásias és köznyelvis alakok között – a morfémák megvalósulásának átlagértéke az *ö – e* közötti átmeneti sáv közepén helyezkedik el. Más nyelvjárásokhoz hasonlóan a szenci nyelvjárásban is a beszélők számára nyilvánvalóan nyelvjárásias jellegzetességek, a hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetű *ö-zés* kopott meg leginkább, ami ugyancsak a regionális köznyelviségre jellemző folyamat.

A kérdőíves vizsgálat jellegéből adódóan, a mindennapi nyelvhasználatnál valamivel formálisabb nyelvhasználatot rögzít. Jelen vizsgálatban sikerült egy a mindennapi nyelvhasználatához közelítő változatot rögzíteni, hiszen a kérdőív témaköreihez kötődő informalitás, illetőleg formalitás a vizsgált morfémák megvalósulásában is kimutatható, azaz az informálisabb témakörök esetében magasabb a nyelvjárásias *ö-ző* alakok aránya, mint a formálisabb beszédhelyzetekhez köthető témaköröknél. A rögzített nyelvhasználat reprezentativitását az is mutatja, hogy az *ö-zés* és adatközlőimnek saját nyelvhasználatukról alkotott képe közötti összefüggés erősen szignifikáns.

A szenci *ö-ző* nyelvjárás különféle szempontú vizsgálata kissé meglepő eredményeket hozott. A vizsgált társadalmi kategóriák – életkor, nem, végzettség, foglalkozás, felekezet, helyi kötődés, szerepkör – alapján kimutathatók ugyan valamiféle összefüggések, azonban egyik szempont sem bizonyul meghatározónak a nyelvjárásias jelenségek, elsősorban az *ö-zés* szempontjából.

A vizsgálat részét képező nyelvhasználati szempontok között jellemzőinek között találunk olyanokat, melyek az *ö-zéssel* szignifikáns összefüggést mutatnak. A nyelvjárásias nyelvhasználat formálisabb beszédhelyzetekben való megítélése az egyik ilyen szempont. A formálisabb beszédhelyzetekben jelentkező nyelvjárásias nyelvhasználat elfogadásával, pozitív megítélésével párosul a nyelvhasználat nyelvjárásias, *ö-ző* jellege. A pozitív jövőkép, a nyelvjárás esetleges kiveszése fölötti sajnálkozás is szignifikáns összefüggést mutat az *ö-zés* használatával. A helyi nyelvjárás kedveltsége is pozitívan befolyásolja a nyelvjárásias alakok előfordulását. A magyar köznyelv kedveltsége ezzel ellentétben a köznyelvis alakok arányát növeli, és ugyanez mondható el az adatközlőket érő köznyelvi hatással kapcsolatban is.

A szenci nyelvjárásra jellemző *ő-ző* alakok továbbélését olyan szubjektív kategóriák határozzák meg, amelyek elsősorban a nyelvjárás megítélésével függnek össze.

A nyelvi attitűdök és a nyelvhasználat kérdőíves vizsgálatának eredményei nem mutatnak szignifikáns összefüggést. Ennek ellenére az attitűdök vizsgálata a dolgozat szerves részét képezi. A szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök jól elkülönülnek a más nyelvjárásokhoz kapcsolódóktól. A saját nyelvjárással kapcsolatos attitűdöket a beszélőhöz fűződő szorosabb viszony és az érzelmi szálak megléte határozza meg. Ezt a megállapítást a vizsgálat során is bizonyítást nyert, hiszen az érzelmileg telítettebb érzelmesség és negatív attitűdök kategóriái csak a saját nyelvjárással kapcsolatban jelentkeztek. Az attitűdöket a vizsgálat tükrében a nemek, a végzettség, a szülők végzettségétől függő gyermekkori környezet határozza meg. Nemek tekintetében a nők, végzettség szerint a magasabb végzettségűek, és a magasabb végzettséggel rendelkező szülők gyermekei racionálisabban viszonyulnak nyelvjárásukhoz. Ezekben az objektív társadalmi tényezőkön kívül a nyelvjárás jellemzése és jövőbeli létéről való vélekedés jellemzi leginkább a saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdöket. A pozitív attitűdöknél, ami az érzelmesség és a racionalitás összessége, akik csúnyának érzik nyelvjárásukat még azok is sajnálnák, ha a jövőben kikopna a használatból, a semleges attitűdöknél már nem sajnálnák, ha eltűnne a szenci nyelvjárás, a negatív attitűdnél pedig az egyetlen vélekedés szerint a szenci nyelvjárás csúnya, és jövőbeli megléte sem kívánatos.

A szenci nyelvjárásról kirajzolódó képet néhány előítéleten alapuló meghatározás értékelésével egészítettem ki. Ennek a részösszefoglalónak tekinthető kérdés alapján a nyelvjárás megőrzése és a köznyelv ismerete csaknem azonos mértékben fontos adatközlőim számára, ami az attitűdöknél tárgyalt racionalitással kapcsolhatunk össze. Ugyancsak ezzel a racionális nyelvszemlélettel függ össze az, hogy a nyelvjárást nem tekintik sem romlott, sem pedig eszményített változatnak.

A kérdőíves vizsgálat anyagának élőnyelvi anyaggal való összevetésekor a teszhelyzet és a kötetlen beszélgetés közötti különbségeket tapasztaljuk, mely szerint az előbbi kevésbé *ő-ző*, mint az utóbbi. A kivételekre a nyelvjáráshoz való pozitív viszonyulásnak a kifejezésre juttatása jellemző.

A nyelvjárásban az eltelt közel 40, illetőleg 20 év alatt végbementek bizonyos változások. Az akkori és a mai állapot közötti eltérések egy kivételével a több alkalommal említett köznyelvi eszélés felé mutatnak.

UTÓSZÓ ÉS TOVÁBBGONDOLÁS

Az egyre fogyatkozó szenci magyarság körében még él az öt évszázadok óta meghatározó nyelvjárás, amely magárahagyatottsága ellenére nem olvadt bele a vele szomszédos, csak az ö-zés tekintetében eltérő csallóközi nyelvjárásba, és a jelenkori, egyre erősödő köznyelviesülés sem olyan mértékű, hogy ö-zést teljesen kiszorítaná. A múlt és közelmúlt tapasztalataira hagyatkozva bizakodóak lehetünk a nyelvjárás jövőjét illetően is, mint ahogy adatközlőim is: *„Nem hiszöm, hogy ez ki fog veszni. Nem, mer ez éccörűen benne van a gyerökögbe is. Hotyha a szülő így beszél, automatikusan a gyerök is így fog beszéni. Akkor nem veszik ki.”* (34 éves férfi) A szenci nyelvjárás jövőjével kapcsolatban fontos azt is megjegyeznünk, hogy a nyelvjárások, az ilyen alacsonyabb presztízsű nyelvváltozatok továbbélése mögött meghúzódó pozitív attitűdök a szenciek körében erőteljesen jelen vannak.

Dolgozatommal azon munkák sorát is bővíteni, és részben megnyitni szeretném, melyek a szenci nyelvjárás minél alaposabb megismerésével, annak múltjára is fényt derítenének, ami Szabó József szavaira való ismételt utalással, „a magyar dialektológia izgalmas, érdekes és egyszersmind fogas kérdése” (1999: 72). Ennek a kérdésnek a megválaszolásához elengedhetetlen a nyelvjárás egészének a minél mélyrehatóbb vizsgálata, mely az ö-zésen kívül a többi hangtani, alaktani és mondattani sajátosság föltérképezését jelentené nemcsak Szenc városára, hanem az egész nyelvjárásszigetre nézve is. Emellett a szenci nyelvjárással sok tekintetben rokon, csak a nyelvterület egymástól igencsak távol eső pontjain beszélt nyelvjárások megismerése, és a közöttük lévő egyezések és eltérések megállapítása reményeim szerint közelebb vihet bennünket a szenci nyelvjárás eredetének tisztázásához.

Mindazonáltal a szenci nyelvjárást a szívügyemnek tekintem, és minden igyekezetemmel azon leszek, hogy a „mogyök Szöncre möggyet szönni” mondás zamata ne kopjon meg és még sokáig így lehessen jellemezni a szenci nyelvjárást beszélőket.

VI. FÜGGELÉK

1. HIVATKOZÁSOK

- E. Abaffy Erzsébet 2003. *Hangtörténet*. Magyar nyelvtörténet, Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk. Budapest: Osiris Kiadó.
- Balassa József 1891. *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Bálint Sándor 1957. *Szegedi Szótár I*. Budapest.
- Bárczi Géza 1958. *Magyar hangtörténet*. Második bővített kiadás. Budapest: Tankönyvkiadó. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek.
- Bárczi Géza 1956. *Nyelvjárás és nyelv*. MNy. LII. 393-401.
- Bárdos Gyula 1982. *A szenci ő-ző nyelvjárás hangtani és alaktani leírása*. Bratislava: FF UK. Szakdolgozat.
- Benkő Loránd 1957. *Magyar nyelvjárástörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek.
- Benkő Loránd 1967a. *A nyelvföldrajz történeti tanulságai*. Budapest: A MTA (I.) osztályának Közleményei. XXIV. 29–48.
- Benkő Loránd 1967b. *A nyelvjáráskutatás és településtörténet*. Nyr. 91. 455–464.
- Czibere Mária 2000. *A nyelvi attitűd vizsgálata középiskolások körében*. In *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében 10. Élőnyelvi Konferencia*. Budapest.
- Csanda Sándor – Keserű Bálint (összeáll.) 1978: *Szenci Molnár Albert és a magyar késő-renaisszánsz*. Szeged.
- Deme László 1956. *Nyelvatlaszunk funkciója és további problémái*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Deme László 1973. *A regionális köznyelvi kutatások kérdéséhez*. MNy. LXIX. 260-266.
- Edwards, John 1985. *Language, society and identity*. David Crystal (ed.) Basil Blackwell, The language library.
- ÉrtSz. *A magyar nyelv értelmező szótára 1959-1962*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fedor, Peter a kol. 2004. *Senec bránou tretieho milénia*. Senec: Mestský úrad.
- Görföl Jenő (összeáll.) 1989. *Magyaroknak magyarul*. Megjelent a XX. Szenci Molnár Albert Napok alkalmából. Pozsony: Csemadok Pozsony-vidéki Járási Bizottsága.
- Gyurgyík László 1998: *A (cseh)szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének alakulása 1918-1998*. Filep Tamás Gusztáv és Tóth László szerk., *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998*. I. kötet: Történelem, szociológia, demográfia, nyelvfejlődés, nyelvhasználat, a mindennapok kultúrája, egyház és vallás. Budapest: Ister.
- Gyurgyík László 2004. *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Halász László – Hunyady György – Marton L. Magda 1979 (szerk.): *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Horger Antal 1934. *A magyar nyelvjárások*. Budapest: Kókai Lajos kiadása.
- Imre Samu 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Imre Samu 1973. *A regionális köznyelvi kutatásokról*. MNy. LXIX. 257-260.
- Iró Erzsébet 1996. *Kétnyelvűség Szencen*. Szakdolgozat. Bratislava: FF UK.
- Kálmán Béla 1966. *Nyelvjárásaink*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 1982. *A rábaközi Mihályi nyelvjárásának hang- és alaktana*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 2001. (szerk.) *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kožíková Diana 2001. *Élőnyelvi vizsgálatok a szenci ő-ző nyelvjárásban*. Bratislava: FF UK. Szakdolgozat.
- Kožík Diana 2002. *Az ő-zés állapota Szenc mai magyar nyelvhasználatában*. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai V. 172–180.
- Kožík Diana 2004. *A nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdök a szlovákiai magyar pedagógusok néhány csoportjában*. Tanulmányok a kétnyelvűségről II. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Kulcsárné Sz. Zsuzsa 1978. *Ő-zés a Pozsony vidéki szenci nyelvjárásban*. MNy. LXXIV. 229–237.
- Lanstyák István 1989. *A Szenc környéki nyelvjárás független labiális ő-zésének néhány kérdése*. Új Mindenes Gyűjtemény 8. kötet. Bratislava: Madách Könyvkiadó: 155–170.
- Lanstyák István 1992. *Az alakváltozatok földrajzi és gyakorisági eloszlásának összefüggéseiről (a Csallóköz és a Mátyusföld nyelvjárási anyaga alapján)*. Linguistica, Series A, Studia et Dissertationes 9. Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben. Kontra Miklós szerk. Budapest: A MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest: Osiris.
- Laziczius Gyula 1936. *A magyar nyelvjárások*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. A magyar nyelvtudomány kézikönyve. I. kötet, 11. füzet.
- Losonczi Zoltán 1917, 1918. *Az ő-zés története*. Nyelvtudományi Közlemények első közlemény: XLIV. kötet, 4. füzet 373–406, második közlemény: XLV. kötet, 1. füzet 45–116, harmadik közlemény: XLV. kötet, 2-3 füzet, 195–266.
- Nyirkos István 1959. *Az abaúji Pusztafalu ő-zése*. MNyj. V. 153-163.

- Nyirkos István 1963. *Az abaúji nyelvjárás magánhangzó-rendszeréről I.* MNyj. IX. 71-85.
- Nyirkos István 1964. *Az abaúji nyelvjárás magánhangzó-rendszeréről II.* MNyj. X. 85-104.
- Párkány Antal 1978. *Szenc múltjáról.* Csanda – Keserű összeáll., 113 – 119.
- Péter László 1951. *Az ö-zés kérdéséhez.* MNyj. I., 118–135.
- Popély Gyula 1991. *Népfoglatkozás – A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918-1945.* Regio.
- Rosta István 1991. „*Mérnökök iskolája*” Szencen. Új Szó, 1991. október 1., 7.
- Sándor Anna 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Simonyi Zsigmond 1889. *A magyar nyelv. A művelt közönségnek.* Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia.
- Szabó József 1976. *Megfigyelések a nagykovácsi nyelvjárás változásáról, különös tekintettel a köznyelvi hatásra.* MNy. LXXII. 100-113.
- Szabó József 1996. *Az ö hang eredete és az ö-zés kialakulása.* Absztrakció és valóság. Békési Imre köszöntése. R.Molnár Emma (főszerk.). Szeged: JGYTF Kiadó.
- Szabó Mihály Gizella 1998. *A nyelvhasználat törvényi szabályozása és a szlovákiai magyar nyelvváltozatok jellemzői (Cseh)Szlovákiában 1918 és 1998 között.* Filep Tamás Gusztáv és Tóth László szerk., A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998. I. kötet: Történelem, szociológia, demográfia, nyelvfejlődés, nyelvhasználat, a mindennapok kultúrája, egyház és vallás. Budapest: Ister.
- Tkáč, František 1980. *Kronika Senca. Historický obraz mesta a jeho pamiatok od najstarších dob do roku 1980.* Senec: Mestský národný výbor v Senci.
- G. Varga Györgyi 1964. *Alakváltozatok a budapesti köznyelvben.* Kandidátusi értekezés. Budapest, ELTE BTK.
- G. Varga Györgyi 1972. *A budapesti nyelvhasználat társadalmi rétegződéséről.* Telegdi Zsigmond – Szépe György (szerk.) Általános Nyelvészeti Tanulmányok VIII. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Verseghy Ferenc 1793. *Proludium.* Pest.
- Ryan, Ellen Bouchard – Giles, Howard 1982. *Attitudes towards language variation (social and applied contexts). The social psychology of language I.* London, Edward Arnold.
- Sándor Klára – Langman, Juliet – Pléh Csaba 1998. *Egy magyar „ügynekvizsgálat” tanulságai. Valóság, 1998/8.* 29–40.
- Terestyéni Tamás 1987. *Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetessége Magyarországon.* Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont. XIX. évf., 4. sz.
- Kiss Jenő 1991. *A nemek és a nyelvjárási nyelvhasználat.* MNy. 86-89.

2. ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

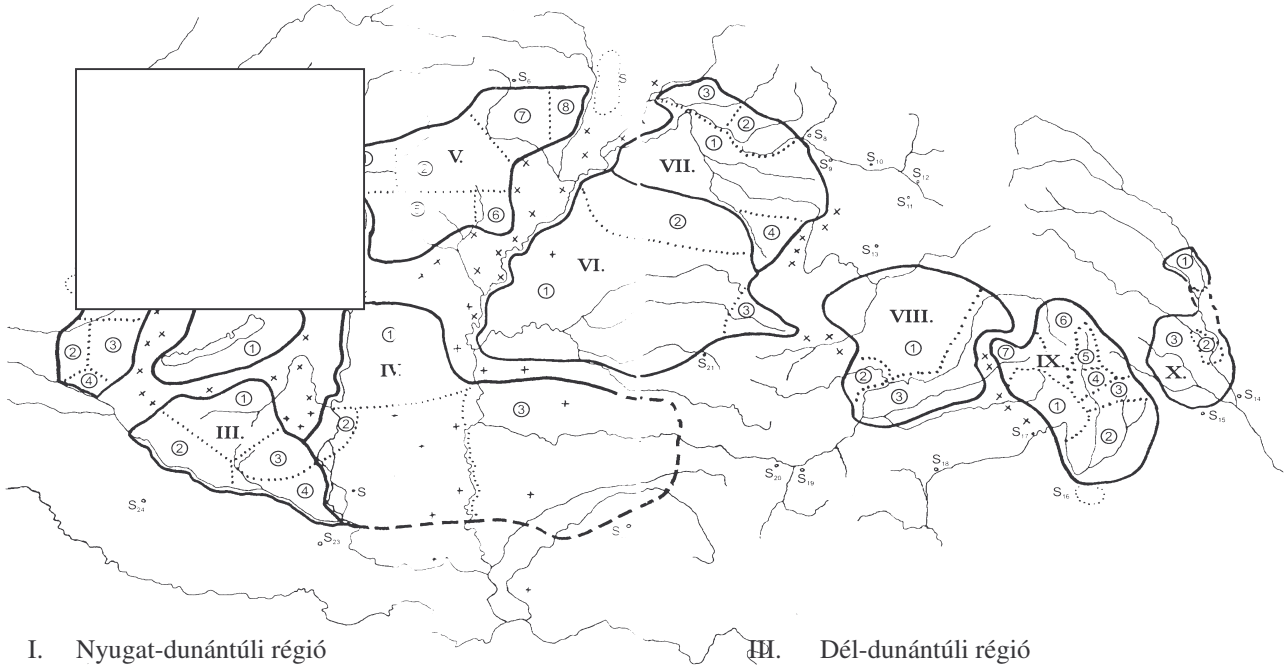
<u>1. ábra:</u> A lakosság számának alakulása 1880 és 2001 között	15
<u>2. ábra:</u> A magyar nemzetiségű lakosság számának alakulása 1880 és 2001 között	16
<u>3. ábra:</u> A lakosság nem és életkor szerinti megoszlása 2001-ben	18
<u>4. ábra:</u> A szenci összlakosság végzettségbeli megoszlása 1991-ben és 2001-ben	19
<u>5. ábra:</u> Az összlakosság és a magyar nemzetiségű lakosság végzettségbeli megoszlása 2001-ben	20
<u>6. ábra:</u> Az összlakosság és a magyar nemzetiségű lakosság gazdasági aktivitás szerinti megoszlása 2001-ben	20
<u>7. ábra:</u> Az alapsokaság és a vizsgált minta életkorbeli megoszlása	49
<u>8. ábra:</u> Az alapsokaság és a vizsgált minta nemek szerinti megoszlása	50
<u>9. ábra:</u> Az alapsokaság végzettség szerinti megoszlása	51
<u>10. ábra:</u> A minta végzettség szerinti megoszlása	51
<u>11. ábra:</u> Az alapsokaság gazdasági aktivitás szerinti megoszlása	51
<u>12. ábra:</u> A minta gazdasági aktivitás szerinti megoszlása	52
<u>13. ábra:</u> A minta aktív keresőinek foglalkozás szerinti megoszlása	52
<u>14. ábra:</u> A minta adatközlőinek és szüleiknek végzettség szerinti megoszlása	53
<u>15. ábra:</u> Az alapsokaság felekezet szerinti megoszlása	53
<u>16. ábra:</u> A minta felekezet szerinti megoszlása	54
<u>17. ábra:</u> A minta adatközlőinek különféle földrajzi és politikai egységekhez való kötődése	54
<u>18. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása a nyelvjárás szerepkörének meghatározása szempontjából	55
<u>19. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása a nyelvjárás szerepkörének meghatározása és a Szenchez való kötődés mértéke szerint	56
<u>20. ábra:</u> A minta adatközlőinek magyar-szlovák nyelvhasználata beszédhelyzetek szerinti bontásban	57
<u>21. ábra:</u> A minta adatközlőinek megoszlása magyar-szlovák nyelvtudásuk alapján	58
<u>22. ábra:</u> A magyar-szlovák nyelvtudás és nyelvhasználat összefüggései – átlagértékek	59
<u>23. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása a szenci nyelvjárás használata szerint	60
<u>24. ábra:</u> A "Származott-e valaha nehézsége vagy haszna nyelvjárási beszédéből?" kérdésre adott válaszok megoszlása	61
<u>25. ábra:</u> A nyelvjárás kizárólagos használatának megítélése a társadalmi érvényesülés szempontjából	62
<u>26. ábra:</u> A szenci nyelvjárás használatának megítélése a formális beszédhelyzetekben	62
<u>27. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása a szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdjeik szerint	63
<u>28. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása a „Milyen Ön szerint a szencies beszéd?” kérdésre adott válaszok alapján	64
<u>29. ábra:</u> Az adatközlők „Sajnálna, ha kiveszne [...] a szenci nyelvjárás?” kérdésre adott válaszok szerinti megoszlása	64
<u>30. ábra:</u> Az egyes nyelvváltozatok megítélése	65
<u>31. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása a legmagasabb abszolút és a legmagasabb magyar nyelvű végzettségük alapján	66
<u>32. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása olvasás nyelve szerint	68
<u>33. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása a magyar televízió és rádióadások nézése, hallgatása szerint	68

<u>34. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása a magyarországi látogatások gyakorisága szerint	69
<u>35. ábra:</u> A köznyelvi hatás mértéke szerinti megoszlás	69
<u>36. ábra:</u> A morféimák megvalósulásának összesített adatai	77
<u>37. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása elhelyezkedésük szerint	79
<u>38. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a címszók témakörei alapján	80
<u>39. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása az adatközlők életkora alapján – összevont ábra	81
<u>40. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása az adatközlők életkora alapján – részletes ábra	81
<u>41. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása az adatközlők nemek szerint	82
<u>42. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása az adatközlők végzettsége szerint	83
<u>43. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása az adatközlők gazdasági aktivitása szerint	84
<u>44. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása az aktív dolgozók foglalkozása szerint	85
<u>45. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása az adatközlők felekezeti megoszlása szerint	86
<u>46. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása az adatközlők Szenchez való kötődése szerint	87
<u>47. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a nyelvjárási nyelvhasználat szerepkörének meghatározása szerint	87
<u>48. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a magyar nyelv használatának gyakorisága szerint – összevont ábra	88
<u>49. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a beszédhelyzetek nyilvánossági foka és a nyelvválasztás szerint	89
<u>50. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a magyar-szlovák nyelvtudás szerint	90
<u>51. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a morféimák elhelyezkedése és az adatközlők saját nyelvjárási nyelvhasználatának érzékelése szerint	91
<u>52. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a beszédhelyzet nyilvánosságának foka és a nyelvjárás használatának gyakorisága szerint	91
<u>53. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a nyelvjárási nyelvhasználattal kapcsolatos élmények szerint	92
<u>54. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a nyelvjárás kizárólagos használatához kapcsolódó társadalmi érvényesülés szerint	93
<u>55. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a formálisabb beszédhelyzetek nyelvjárási nyelvhasználatának megítélése szempontjából	94
<u>56. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a szenci nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök szerint	95
<u>57. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a nyelvjárás jellemzése szerint	96
<u>58. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a nyelvjárás jövőjével kapcsolatos vélekedések szerint	96
<u>59. ábra:</u> A nyelvjárás és a köznyelv kedveltsége szerinti megoszlás	97
<u>60. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a nyelvjárások és a magyar köznyelv megítélése szerint	98
<u>61. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása az olvasás nyelve szerint	99
<u>62. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a magyar nyelvű televízió- és rádióműsorok nézése, hallgatása szerint	99
<u>63. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a magyarországi látogatások gyakorisága szerint	100
<u>64. ábra:</u> Az ö-ző morféimák megvalósulása a köznyelvi hatás összesített mutatója szerint	100
<u>65. ábra:</u> A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök megoszlása	104

<u>66. ábra:</u> A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök megoszlása	104
<u>67. ábra:</u> A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök megoszlása korcsoportok szerint	105
<u>68. ábra:</u> A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök megoszlása korcsoportok szerint	106
<u>69. ábra:</u> A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök megoszlása nemek szerint	106
<u>70. ábra:</u> A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök megoszlása nemek szerint	107
<u>71. ábra:</u> A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök magyar végzettség szerinti megoszlása	107
<u>72. ábra:</u> A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök magyar végzettség szerinti megoszlása	108
<u>73. ábra:</u> A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök megoszlása a szülők végzettsége szerint	109
<u>74. ábra:</u> A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök megoszlása a szülők végzettsége szerint	110
<u>75. ábra:</u> A saját nyelvjáráshoz kapcsolódó attitűdök kudarc- és sikerélmény szerinti megoszlása	111
<u>76. ábra:</u> A más nyelvjárásokhoz kapcsolódó attitűdök kudarc- és sikerélmény szerinti megoszlása	111
<u>77. ábra:</u> Az adatközlők megoszlása saját nyelvjárásukhoz kapcsolódó attitűdjeik és a „ <i>Milyen Ön szerint a szencies beszéd?</i> ” és a „ <i>Sajnálná, ha kiveszne a szencies beszéd [...]?</i> ” kérdésekre adott válaszok szerint	112
<u>78. ábra:</u> Néhány előítéleten alapuló meghatározás értékelése	114
<u>79. ábra:</u> Az ö-zés mértéke a kérdőíves fölmérés és az élőnyelvi anyag alapján	116
<u>80. ábra:</u> A nyelvjárásias és köznyelvies alakok használatának megoszlása életkor szerinti bontásban	118
<u>1. táblázat:</u> Szenc lakosságának nemzetiségi összetétele 2001-ben	13
<u>2. táblázat:</u> A szenci összlakosság felekezeti szerinti megoszlása 2001-ben	18
<u>3. táblázat:</u> A kérdőív tulajdonságai	39
<u>4. táblázat:</u> A vizsgálandó morfémák megoszlása besorolásuk alapjául szolgáló források szerint	42
<u>5. táblázat:</u> A vizsgálandó morfémák elhelyezkedésük szerinti megoszlása	43
<u>6. táblázat:</u> A magyar-szlovák nyelvtudás és nyelvhasználat összefüggései – határértékek	56
<u>7. táblázat:</u> Az ö-ző morfémák megoszlása elhelyezkedésük szerint	75
<u>8. táblázat:</u> Az ö-zés alakulása a valós idő tükrében – részlet	114

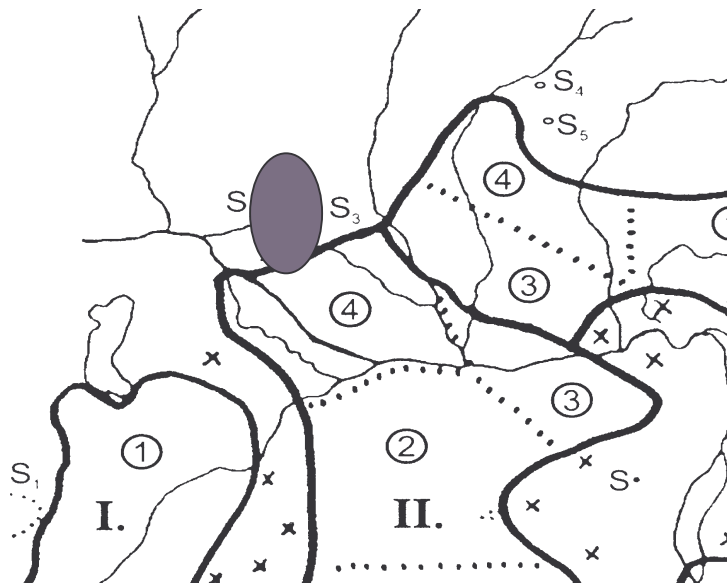
3. TÉRKÉPEK

1. térkép: A szenci nyelvjárás elhelyezkedése a magyar nyelvterületen belül
(Forrás: Magyar dialektológia 2001)

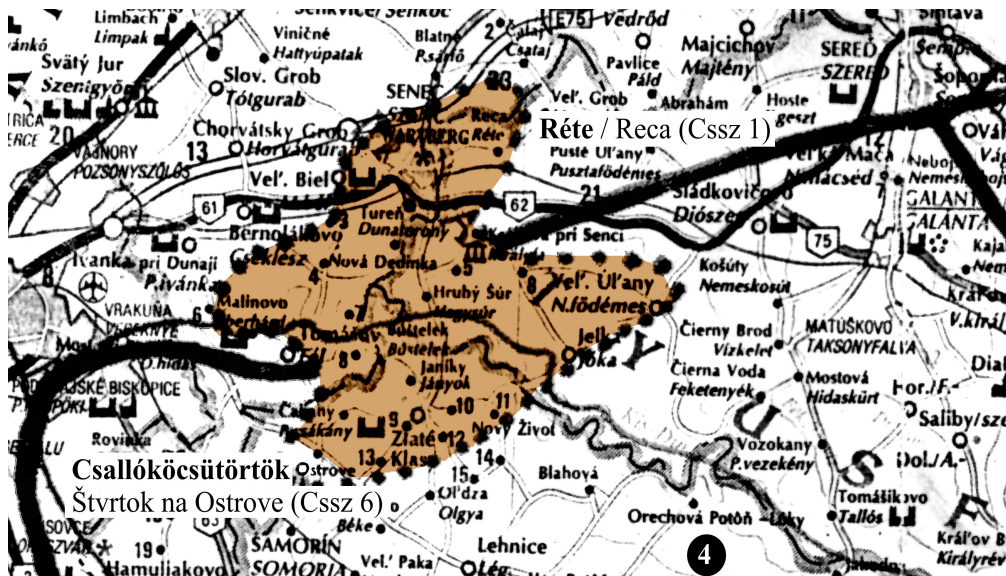

I. Nyugat-dunántúli régió	III. Dél-dunántúli régió
II. Közép-dunántúli-kisalföldi régió	IV. Dél-alföldi régió
1. Balaton vidéki csoport	V. Palóc régió
2. Észak-dunántúli csoport	VI. Tisza-Körös vidéki régió
3. Észak-dunai csoport	VII. Északkaleti régió
4. Csallóközi-szigetközi csoport	VIII. Mezőségi régió
	IX. Székely régió
	X. Moldvai régió

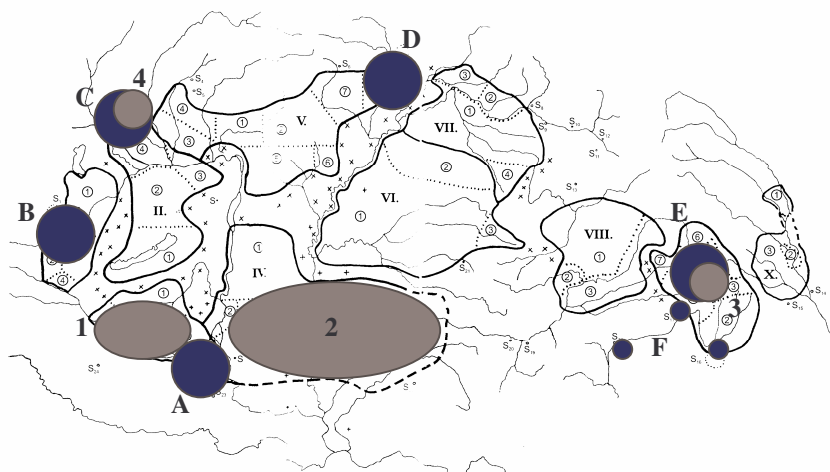
2. térkép: A szenci nyelvjárás elhelyezkedése – nagyítás
(Forrás: Magyar dialektológia 2001)

3. térkép: A szenci nyelvjárás kiterjedése

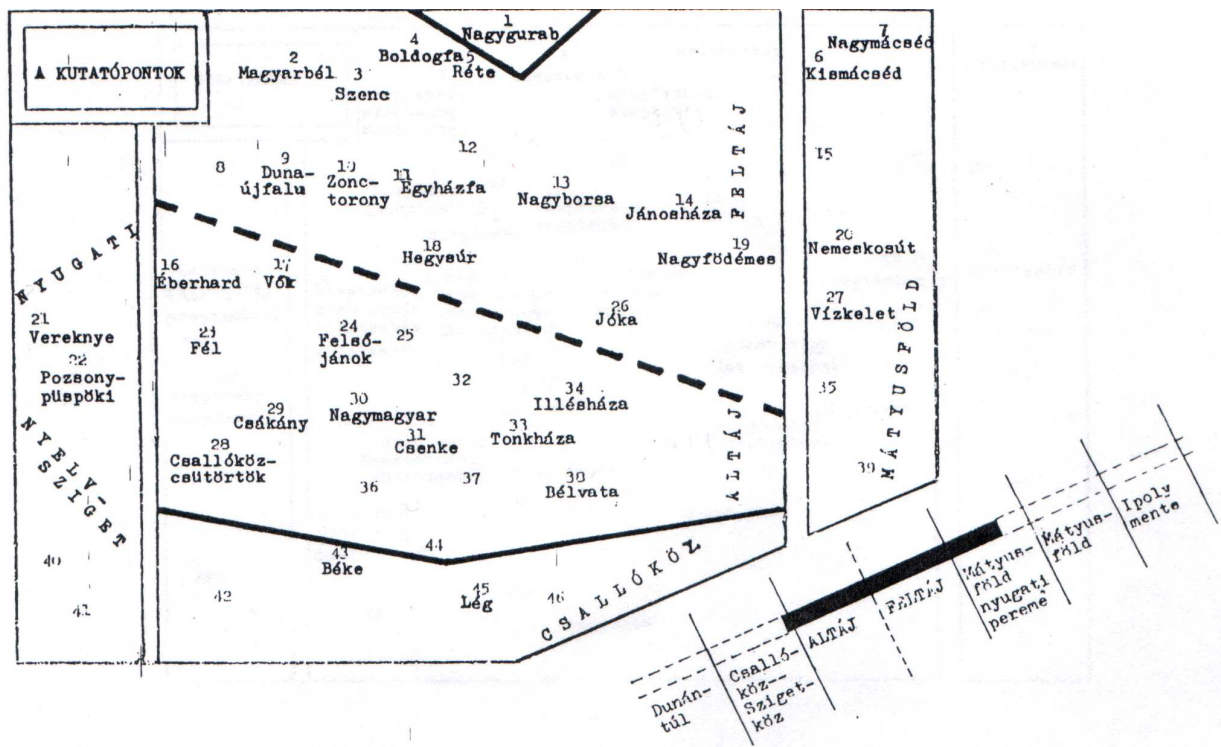

4. térkép: A szenci nyelvjárás nyelvföldrajzi kapcsolatai

- Nyelvjárási régiók (Forrás: Magyar dialektológia 2001)
- Független ő-zó nyelvjárások.
(Forrás: MMNyjR. 1971)
- 1 Somogy térsége; 2 Dél-Alföld;
3 Udvarhelyszék; 4 Szenc környéke
- Nyelvi egybeesések gócai.
(Forrás: Benkő Loránd 1967)
- A Ormánság; B Őrség;
C Szenc környéke; D Kassa környéke;
E Székelyföld;
F dél-erdélyi nyelvjárászigetek

5. térkép: A Szenc vidéki táji nyelvatlasz kutatópontjai
(Forrás: Lanstyák 1992)

1. melléklet: Nyelvjárási kérdőív*

Kérdés sorsz.	Kérdés sorsz.	TÉMAKÖR	KÖZNYELVI ALAK
TULAJDONSÁG			CÍMSZÓ
1	1	<i>Arra az emberre, aki sose hazudik, a talált tárgyat mindig visszaadja stb., azt mondjuk, hogy ő igen ...</i>	becsületes
2	2	<i>Milyen az az legény, aki nagyra, erőse nőtt? Vagy aki becsületes, jó ember, asszony? Hogyan mondhatjuk a jól megtermett, magas, egyenes tartású legényt? Milyen?</i>	derék
3	3	<i>Ha egy ceruza nem tompa, akkor ...</i>	hegyes
4	4	<i>A szerény ember, ha keveset is kap, azzal is meg van ...</i>	elégedve
5	11	<i>A szerény ember kevéssel is ...</i>	megelégszik
6	5	<i>Sanyi nem rendetlen, hanem ...</i>	rendes
7	6	<i>A sok pálinkától az ember hamar lesz ...</i>	részeg
8	7	<i>A felesége kidobta a házból, mert a sok italozás után nem józanul jött haza, hanem ... (hogyan? milyen állapotban?).</i>	részegen
9	8	<i>Milyen ember az, aki nem gazdag?</i>	szegény
10	9	<i>Akik nem gazdagok, azok a ... (kik?)</i>	szegények
11	10	<i>Milyen az a szoba, ahol nem gazdagok laknak és csak egy asztal és egy szék van? Nem úrias a berendezése, hanem ... (milyen?)</i>	szegényes
12	12	<i>A bárányok nem vad állatok, nem vadak, hanem ... (milyenek?)</i>	szelídek
13	13	<i>Ha valaki lezuhan egy magas fáról, és nem lesz baja, azt mondjuk: hát ez bizony nagy ... Ha valaki sok pénzt nyer a lottón, az bizony nagy ...</i>	szerencse
14	14	<i>Milyen az ilyen ember?</i>	szerencsés
15	15	<i>Ezzel a vázával nagyon óvatosan kell bánni, mert nagyon ...</i>	törékeny
16	16	<i>Hogy a folyók visszafelé folyjanak, az egyszerűen ... (milyen?)</i>	lehetetlen
17	17	<i>Tegnap későn jöttem haza a kocsmából, meséli egy férfi. Mondtam az asszonynak, hogy Ne legyél igen ... rám.</i>	mérges
HANGUTÁNZÓ			CÍMSZÓ
18	18	<i>Ha a fazék alján egy nagyon kis lyuk van, akkor a benne lévő víz mit csinál? Lassan ki... (Mutatjuk.)</i>	csöpög
19/1	19	<i>Ha csak egyet fordulunk a rozoga ágyban, akkor milyen hangot ad? [...]</i>	reccsen
19/2	19	<i>Ha csak egyet fordulunk a rozoga ágyban, akkor milyen hangot ad? [...]</i>	recseg
20	20	<i>Nyáron minden reggel a verbek hangjára ébrednek. Mindig az ablakom alatt ...</i>	csiripelnek
21/1	21	<i>Mit csinál az eső, ha csak egy kicsit esik?</i>	csepereg
21/3	21	<i>Mit csinál az eső, ha csak egy kicsit esik?</i>	szemerkél
21/2	21	<i>Mit csinál az eső, ha csak egy kicsit esik?</i>	szemereg
22	22	<i>Mit csinál a kis hegyi patakocska, ha csilingelő hangon folydogál?</i>	csörgedezik
23	23	<i>Mit csinál a [...] szódavíz, ha egy pohárba öntjük?</i>	pezseg
EGÉSZSÉG			CÍMSZÓ
24	24	<i>Ez a fej, ez a hát, ez, amire az övet kötjük meg a ... (Mutatjuk.)</i>	derék
25	25	<i>Azt mondja az öregasszony: nehezemre esik lehajolni, mert nagyon fáj a ...</i>	derekam
26	26	<i>Olyan beteg, hogy már meggyógyítani se ...</i>	lehet
27	27	<i>Mi az, amivel patkányokat szoktak irtani?</i>	méreg
28	28	<i>Mit itatnak azzal, akit meg akarnak ölni?</i>	mérget
29	29	<i>Milyen az a gomba, amelyiket nem lehet megenni, mert súlyos betegséget vagy halált okoz?</i>	mérges

* A jelöletlen kérdőmondatokat a MNyA.-ból vettem át, a dőlt betűs kérdőmondatok Szenc környéki táji nyelvtalasz gyűjtéseiből valók, a félkövér és dőlt szedésűek a saját mondataim.

Kérdés sorsz.	Kérdés sorsz.	TÉMAKÖR	KÖZNYELVI ALAK
		EGÉSZSÉG	CÍMSZÓ
30	30	<i>Pár perce még haragudtam rád, de mostanra már elszállt a ... (mim?).</i>	mérgem
31	31	Anyuka mondja a gyerekeknek: Gyorsan menjetek mosakodni, mert a homokozás után nagyon piszkos a ...! (Mutatjuk.)	kezetek
32	32	<i>Amivel néz az ember, azok a ... (mik?)</i>	szemek
33	33	<i>Barátnők beszélgetnek - az egyik mondja a többieknek: Az nem ő volt. Nem jól láttátok, rossz a ...</i>	szemetek
34	34	<i>Nem látok semmit, valami bement a ...</i>	szemembe
		ÉTKEZÉS	CÍMSZÓ
35	35	Milyen a cukor íze?	édes
36	36	<i>Ki az, akinek az a munkája, hogy levágja a disznót, földolgozza és árulja?</i>	hentes
37	37	Mi az, amit teknőben szoktak dagasztani, megsütik s mindennap esszük?	kenyér
38	38	Ha éhes a gyerek, vág egy darab ...	kenyeret
39	39	<i>Ha megéhezek, előveszem a kenyeret, és ...</i>	eszek
40	40	<i>A gyerek eszik valamit. Megkérdezem tőle: hát te mit ...?</i>	eszél
41	41	Ha valaki kövér, az gyakran azért van, mert ő igen sokat ...	eszik
42	43	<i>Olyan jól laktam, hogy én már a rétest se ... meg.</i>	eszem
43	44	<i>Ha a sarlót kint felejtettük a fűben, s ott esik rá az eső, akkor előbb-utóbb a pengéjét a rozsdá ...</i>	megeszi
44	45	<i>A gyerek ha már jóllakott azt mondja: hát én már eleget ...</i>	ettem
45	47	Ha már lenyelte a gyerek a falatot, akkor így kérdem: az előbb te mit ...	ettél
46	48	<i>Az anya még kínálja a gyereket, de az apa odaszól: hagyjad már, hisz eleget ...</i>	evett
47	49	Ebédnél azt mondja az anya a fiának: gyere fiam, aztán te is ...	egyél
48	50	<i>Látom már nagyon éhes vagy. Akkor ülünk le és ...</i>	együnk
49	53	<i>Én nem kérek vacsorát, de ti nyugodtan ...</i>	egyetek
50	54	<i>Ha volna itthon sonka, én is ...</i>	ennék
51	56	Ha a szomszédnak is volna kenyere, most biztosan ő is ...	enne
52	57	Ha volna kenyérem, most azt <i>mind egy szemig</i> meg...	enném
53	59	<i>Ha finnyás volna valaki, akkor este még a délről maradt levest se ... meg.</i>	enné
54	60	<i>Mit csinálok, amikor inni és enni adok az állatoknak? Megitatom őket és ...</i>	megetetem
55	61	<i>A lakodalomban nagy volt a dáridó. Ittak, ettek reggelig. Tehát nagy volt az ivás és az ...</i>	evés
56	62	<i>Ha valaki egész napra munkába megy, hogy ne legyen éhes egész nap, visz magával ...</i>	ennivalót
57	63	<i>Milyen az a gomba, amelyikből lehet levest főzni [... és nem okoz betegséget]?</i>	ehető
58	58	<i>A meleg sör ihatatlan, az elsózott leves pedig ...</i>	ehetetlen
59	51	<i>A feleség kérdezi a férjétől: Kérsz még egy kis levest? A férj válaszol: Köszönöm, ebből nekem ennyi is untig ...</i>	elég
60	52	<i>A feleség folytatja: De aztán nehogy azt mondd, hogy nem adtam neked ...</i>	eleget
61	55	<i>Mi a neve annak az italnak, amit szilveszterkor szoktunk inni?</i>	pezsgő
62	42	Hogyan mondják napjában az első evést?	reggeli
63	46	<i>Mi az, ami a kisütött szalonnából a zsír kinyomkodása után megmarad?</i>	tőpörtyű
64	64	<i>Fölkeverés után a kávézacc a kávécsésze aljára ... (mit csinál?)</i>	üllepedik
65	65	<i>Ha az ember nem otthon süti a kenyeret, akkor az üzletben ...</i>	veszi
		VALLÁS	CÍMSZÓ
66	66	<i>Mi van a katolikus templom tornyán?</i>	kereszt
67	67	<i>Születés után nem sokkal a gyereket elviszik a templomba és ...</i>	megkeresztelik
68	68	<i>Azt mondják, ha az ember meghal, elszáll belőle a ...</i>	lélek
69	69	<i>A pokolba kerülnek a bűnös ...</i>	lelkek

Kérdés sorsz.	Kérdés sorsz.	TÉMAKÖR	KÖZNYELVI ALAK
		VALLÁS	CÍMSZÓ
70	70	Ha meghalok, nekem is elszáll a ...	lelkem
71	71	Vannak emberek, akiknek álmukban a holtak gyakran ...	megjelennek
72	72	Az Isten nem a földön van, hanem ...	mennyekben
73	73	Ha jók vagyunk a földön, akkor nem a pokolba kerülünk, hanem a ...	mennybe
74	74	Mi a neve a katolikusoknál annak a papnak, aki az egyházmegyei kerületet vezeti?	esperes
75	75	Hogy mondják a templomban azt a helyiséget, ahol a pap öltözik, s ahol a miséhez szükséges dolgok vannak?	sekrestye
		MUNKAHELY	CÍMSZÓ
76	76	Ha valaki valamilyen dolgot nagyon szívesen csinál, arra azt mondhatjuk, hogy azért a dologért nagyon ...	lelkesedik
77	77	A huszonötöt kétféleképpen lehet leírni. Egyik módja az, hogy leírjuk a 2-est meg az 5-öst, azaz számokkal, a másik módja pedig ... (hogyan?) A postán a csekkre még hogyan írjuk rá?	betűvel
78	78	Ha postára akarunk adni egy levelet cím is kell hozzá, szóval a borítékot meg kell ... (ráírni a címet)	címezni
79	79	Nem ahhoz a fodráshoz járok, hanem ... (Mutatjuk.)	ehhez
80	80	Nem az állatokat vizsgálta, se nem a növényeket, hanem minket vizsgált ... (kiket?) (Mutatjuk.)	embereket
81	81	Arra a kérdésre, hogy van-e pénzed, kétféleképpen lehet válaszolni. Egyik válasz az, hogy nem. A másik ...	igen
82	82	János nem csak egy kicsit szereti munkáját, hanem ... szereti.	igen
83	83	A diák az iskolában ha felelni akar, akkor ... (Mutatjuk!)	jelentkezik
84	84	Aki mindig kérdéseket tesz föl, az ... (mit csinál?)	kérdez
85	85	Ha valaki meg akar élni, akkor dolgoznia ...	kell
86	86	Régen dolgozni még többet ...	kellett
87	87	Az inas mindig azt csinálja, amit parancsol neki a ...	mester
88	88	Az árdrágulásnak nem örül senki, ellene van ...	mindenki
89	89	A kisgyerek majdnem vízbe fúlt, de aztán valaki utánaugrott és kihúzta. Az életét ezzel ...	megmentette
90	90	Csütörtök után milyen nap következik?	péntek
91	91	Az emberek többsége melyik nap dolgozik utoljára a héten?	pénteken
92	92	Mi az, amit a postán a bélyegre nyomnak?	pecsét
93	93	Sok egymás mellett sorakozó bélyegen mik vannak?	pecséték
94	94	Mit csinál a postán az, aki ezt csinálja? (Mutatjuk.)	pecsétel
95	95	A bíróságon miket tárgyalnak?	pereket
96	96	A szomszédom sosem nyugszik. A bíróságon mindig valakivel ...	pereskedik
97	97	Valakinek teszek egy apró szívességet, mondjuk kölcsönadom a tollam, és ő igen sokat hálálkodik érte. Mondom neki: ugyan ne köszönd annyit, ez nem nagy dolog, ez ...	semmisség
98	98	Melyik az a hónap, amikor az iskola kezdődik?	szeptember
99	100	A pénzt a postán nem veheti föl más, nekem kell értemennem (magamnak - hogyan?) ...	személyesen
100	101	Ha valahova utazunk, és nincs pénzünk gyorsvonatra, akkor milyen vonattal utazunk?	személyvonattal
101	102	Ha el akarom adni a házam a szomszédnak, előbb hivatalosan kötök vele egy ...	szerződést

Kérdés sorsz.	Kérdés sorsz.	TÉMAKÖR	KÖZNYELVI ALAK
		MUNKAHELY	CÍMSZÓ
102	103	<i>Hogy hívják azt az embert, aki tengerjáró hajón dolgozik?</i>	tengerész
103	104	<i>Mi annak a nagy, tágas helyiségnek a neve [...] ahol az állomáson a vonatra várunk? Az a váró...</i>	terem
104	105	Ha több ilyen van, azok a ... (mik?)	termek
105	106	Messze van az állomás és nekünk nincs autónk, ezért a szomszédot kértem meg, hogy az állomásra ...	vigyen
106	107	<i>Hogyan mondhatjuk másképp azt, hogy versenyez? Pl. Egy lány kezéért sokan ...</i>	versengenek
107	99	<i>Olyan ügyes gyerek ez a Feri, hogy ügyességben vele senki nem ...</i>	versenyezhet
108	108	<i>A boltban a pult mögött van az eladó, a pult előtt pedig a ...</i>	vevő
		KERT, HÁZTÁJ, KÖRNYEZET, KÖRNYÉK	CÍMSZÓ
109	109	<i>Mi az az élénkpiros színű, bogyószerű kerti gyümölcs, amelynek erdőben is nő egy fajtája? Szamócának is nevezik.</i>	eper
110	110	Ha ilyenem van, akkor van néhány szem ... (mim?)	eprem
111	111	<i>A tegnapi eső jó nagyra növesztette a kertben az ...</i>	epreket
112	112	Milyen az a sütemény, amiben ez van?	epres
113	113	Tele van pocsolóval a járda. Biztos egész éjjel ...	esett
114	114	<i>Ez az alma nem volt permetezve, ezért van benne egy csomó ...</i>	féreg
115	115	<i>Ha az ember meghal és eltemetik, a testét megeszik a ...</i>	férgek
116	116	<i>A cipője sarkával eltaposta a földön mászó ...</i>	férget
117	117	Mi az a villás farkú kis költöző madár, amely szeptember tájékán a villanydrótokon ül?	fecske
118	118	<i>Mi az, amiből az eső esik?</i>	felhő
119	119	<i>A síkságon (pl. a Csallóközben, az Alföldön) nincsenek ... (mik?)</i>	hegyek
120	120	<i>Ez a hegy nem az enyém, hanem a tiétek, szóval ez a ti ...</i>	hegyetek
121	121	<i>Ha a ceruza tompa, akkor késsel vagy faragóval meg kell ...</i>	hegyezni
122	122	<i>Tegnap állatorvos volt a faluban. Az összes tehenet megnézte. Azt is mondhatjuk, hogy megnézett ... tehenet.</i>	minden
123	123	<i>Mi a neve annak a gyümölcsnek, amely hasonlít a cseresznyére, csak savanyú?</i>	meggy
124	124	<i>Milyen rétes az, amibe ez van? Nem almás, hanem ...</i>	meggyes
125	125	<i>Fölmászott a [...]fára, hogy leszedje a ... (ezt a gyümölcsöt)</i>	meggyet
126	126	Melyik ország fővárosa Berlin?	Németország
127	127	Kik laknak abban az országban?	németek
128	128	Milyen nyelvet beszélnek az ott lakók?	németet
129	129	<i>Mi az a hosszú, fehér, répaszerű [...] növény, amit húslevesbe szoktak tenni?</i>	petrezselyem
130	130	<i>Az én feleségem is mindig tesz a húslevesbe egy kis ...</i>	petrezselymet
131	131	Tavasszal a kertben terem egy olyan zöldség, aminek gömbölyű a gyökere. Kívül piros, a belseje pedig fehér.	retkek
132	132	Ezt így csomókba kötve árulják. Az ilyen csomókban akkor mik vannak?	retkek
133	133	<i>Gazdák beszélgetnek. Egyik mondja a többieknek: Az ő retkük az idén sokkal szebb, mint az én ...</i>	retkem
134	134	<i>Ha valaki sokáig nem mossa a lábát, milyen lesz a kosztól?</i>	retkes
135	135	<i>Ha már fölkelt a nap, nem hajnal van, hanem ...</i>	reggel
136	136	<i>Mit csinál a madár a levegőben?</i>	repül
137	137	<i>Ha valakinek nagyon sok pénze van, és messze utazik, akkor nem busszal utazik, nem is autóval, hanem a levegőben mivel?</i>	repülővel repülőgéppel

Kérdés sorsz.	Kérdés sorsz.	TÉMAKÖR	KÖZNYELVI ALAK
		KERT, HÁZTÁJ, KÖRNYEZET, KÖRNYÉK	CÍMSZÓ
138	138	<i>Mi a neve annak a helynek, ahonnan ezek a gépek indulnak és ahova leszállnak?</i>	repülőtér
139	139	<i>Hol vannak Józsiék, kérdezi valaki. Kint vannak a kertben, a körtét ... (Mutatjuk.)</i>	szedik
140	140	<i>A sok apró szilánkot a szőnyegről egyenként föl...</i>	szedegette
141	141	<i>Nincs aki segítsen, ezért a barackot a fáról magam ...</i>	szedem
142	142	<i>Mi a neve, annak az apró bogyócskákból összenőtt gyümölcsnek, amelynek hamvaskék vagy fekete a színe [...]? [...]</i>	szeder
143	143	<i>Milyen az ebből a gyümölcsből készült sütemény?</i>	szedres
144	144	<i>Sokan a kellemes ízéért szeretik a ...</i>	szedret
145	145	<i>Ez a gyümölcs vadon nő, de nektek is van a kertben néhány fa/bokor ...</i>	szedretek
146	146	<i>Amit kalapáccsal beverek a deszkába, az a ... (mi?)</i>	szög
147	147	<i>Ha többet verek be, azok a ... (mik?)</i>	szögek
148	148	<i>Hogy hívják ezt a várost, amiben élünk?</i>	Szenc
149	149	<i>Mit felelne arra a kérdésre, hogy melyik városban lakik?</i>	Szencen
150	154	<i>Melyik városhoz van legközelebb Boldogfa?</i>	Szenchez
151	152	<i>Ha ide utazik valamelyik ismerőse, hova jön?</i>	Szencre
152	150	<i>Mi annak a nagy, sós víznek a neve, amibe a folyók folynak?</i>	tenger
153	151	<i>A gazdagok nem a hazai tóhoz járnak nyaralni, hanem a ... (hova?)</i>	tengerhez
154	153	<i>A ribizli nem fán, hanem bokron ... [...]</i>	terem
155	155	<i>Útbaigazítás adunk egy idegennek, aki egy üzletet keres. Mondjuk neki: Ennek az utcának a végén egy térre ér és az üzlet, amit keres ott van azon a ... (Mutatjuk.)</i>	téren
156	156	<i>Szegény kis madárka! Nem tudott elrepülni, a szárnyacskaival csak úgy tehetetlenül ...</i>	verdesett
		CSALÁD, OTTHON, LAKÁS, BERENDEZÉS	CÍMSZÓ
157	157	<i>Ő nem a mostohaanyám, hanem az ...</i>	édesanyám
158	158	<i>A mesék így szoktak kezdődni: Hol volt, hol nem volt, egy öreg anyóka az erdő közepén a kunyhójában ... (mit csinált?)</i>	éldégél(t)
159	159	<i>A feleség panaszkodik a feledékeny férjre: még a születésnapomról is mindig ...</i>	elfeledkezik
160	160	<i>Régen volt az már, arra már nem is ...</i>	emlékszek
161	161	<i>Egy idősebb néni korholja az ölelkező fiatalokat: bezzeg az én időmben, nem volt szabad fényes nappal ... (mit csinálni?)</i>	enyelegni
162	162	<i>Szeretem a természetet, a növényeket, az állatokat, minden velük kapcsolatos dolog ...</i>	érdekel
163	163	<i>Mindenki összesúgott a háta mögött. Biztos nem volt kellemes. Biztos nagyon rosszul ... magát.</i>	érezte
164	164	<i>Majdnem elfelejtettem, most jutott az ...</i>	eszembe
165	165	<i>Nem vagyok olyan öreg, de már én is mindent ... Nem tudom hova tettem.</i>	elfelejték
166	166	<i>Minek nevezzük azt az érzést, amikor félünk?</i>	félelem
167	167	<i>Jancsi betörte a labdával Feri bácsi ablakát, aki ezt mondta: Ha elkaplak, megfiztettem veled! Azaz Feri bácsi a kis Jancsit jól meg...</i>	fenyegette
168	168	<i>Hány éves már ez a lány? Lassan párt kell neki keríteni és ... adni.</i>	férjhez
169	169	<i>A kisgyerek nagyon sírt, ezért az anyuka a földről ...</i>	felvette
170	170	<i>Jól megcsinálta a felvételit, ezért az iskolába ...</i>	felvették

Kérdés sorsz.	Kérdés sorsz.	TÉMAKÖR	KÖZNYELVI ALAK
		CSALÁD, OTTHON, LAKÁS, BERENDEZÉS	CÍMSZÓ
171	171	<i>Egy idősebb asszony panaszkodik: Sajnos nekem nem születött ... (mim?)</i>	gyerekem
172	174	<i>Manapság az ismeretlen fiatalok nem a bálban, hanem a diszkóban ...</i>	ismerkednek
173	177	<i>Egy hónapja megdöglött a kiskutyája, és azóta is azon ...</i>	kesereg
174	175	<i>Nem engedték be a szobába, ezért a kulcslyukon keresztül ...</i>	leselkedik
175	178	<i>Sajnálom, de én nem így akartam, nem akartam, hogy ez így ...</i>	legyen
176	179	<i>Ha valamelyik családban csak lányok születnek, a negyediknél megkérdezik: Hát ez is lány? Apuka sajnálkozva mondja: Kisfiút akartunk, mégis lány ...</i>	lett
177	180	<i>Sokáig voltam vendégségbe valahol, egyszerűen csak gondoltam magamban, na most már fogom magam és haza...</i>	megyek
178	172	Látok egy gyereket az utcán, kérdem tőle: hát te hová ...?	mész
179	173	Vagy odaküldök hozzá egy másik gyereket: eredj, kérdezd meg tőle, hogy hova ...	megy
180	181	Két gyerek indul reggel iskolába. Azt mondják az anyjuknak: mi most iskolába ...	megyünk
181	190	Két gyereket látok az utcán, megkérdem tőlük: hát ti hová ...	mentek
182	191	Vagy szólok egy másik gyereknek: eredj, kérdezd meg tőlük, hogy hova ...	mennek
183	184	Azt mondja az idős asszony: én ezzel a fájós lábammal ma már a pincébe háromszor is ...	lementem
184	185	Keresik a szülőket. A gyerek mondja: nincsenek itthon, már munkába ...	mentek
185	186	<i>Útbaigazításnál idegennel beszélgetve mondjuk neki, hogy ne jobbra, hanem balra ...</i>	mennyen
186	176	<i>Mi nem akarunk menni kirándulni, de ha volna autótok, tudom, hogy ti nagyon szívesen ...</i>	mennének
187	187	<i>Ha ügyesebbek volnátok, nemcsak ennyiték volna, hanem megvolna ...</i>	mindenetek
188	188	Ha azt akarom, hogy a családomat látogassa meg valaki, azt mondom neki: ha van időd, látogass meg ...	minket
189	189	<i>A fiam felesége a ... (mim?)</i>	menyem
190	192	<i>A család mindig pöröl velem, hogy sok tévét ...</i>	nézek
191	193	<i>A híradót azért minden este meg...</i>	nézem
192	194	<i>Ezt a sorozatot te is ...?</i>	nézed
193	183	<i>Az idősebb lánytestvérem a ... (kim?).</i>	nővérem
194	195	Kérdezi valaki, hogy vannak a szomszéd községben élő rokonok. Mondom neki, nem tudom, már igen régen nem láttam ...	óket
195	196	<i>Nagy öröm egy gyerek. Nektek pedig ez a gyerek az egyetlen ...</i>	örömetek
196	182	<i>Egy idős néni mondja: nem is emlékszők én arra, olyan ... volt.</i>	régen
197	197	<i>Ha bánatosnak látszom, feleségem megkérdi: Mi bajod van? Azt felelem: Nincs ... bajom.</i>	semmi
198	198	<i>Megkérdezi: Kérsz valamit? Azt mondom: Nem kérek ...</i>	semmit
199	199	<i>Ahogy én szeretem a feleségemet, nem szereti úgy az égvilágon ...</i>	senki
200	200	A nagy gyerek már nem mer hangosan sírni, mert a szomszédok előtt magát nagyon ...	szégyelli
201	201	<i>Ha a gyerek észreveszi, hogy a szomszédok mégis meghallották, hogy sírt, akkor a szomszédok előtt sokáig ...</i>	szégyenkezik
202	202	Szép ez a kislány, de a másik még sokkal ...	szebb
203	203	<i>Sose láttam még annál a lánynál ...</i>	szebbet
204	204	Azt mondjuk egy családnak: látogassatok meg minket, aztán majd mi is meglátogatunk ...	titeket

Kérdés sorsz.	Kérdés sorsz.	TÉMAKÖR	KÖZNYELVI ALAK
		CSALÁD, OTTHON, LAKÁS, BERENDEZÉS	CÍMSZÓ
205	205	<i>Soha nem voltak jóban. Mindig zengett náluk a ház, mert állandóan ... (mit csináltak?)</i>	veszekedtek
206	206	<i>Ha valaki alszik a szobában, és nem akarok zajt csapni, akkor nem dübörögve járkálok bent a szobában, hanem szinte... (Mutatjuk.)</i>	lábujjhegyen
207	207	<i>Ha a lámpa alatt ülök, akkor a lámpa nem alattam van, hanem ...</i>	felettem
208	208	<i>Ha valamit keresek, és nem találok se itt, se ott, azt mondom: ez nincs az égvilágon ...</i>	sehol
209	209	<i>Tiszta az udvar, mert én már föl...</i>	söpörtem
210	210	<i>Mi az az eszköz, amivel ezt csináltam?</i>	seprű
211	211	<i>Mi a neve annak a bútordarabnak, amibe a ruhákat akasztjuk?</i>	szekrény
212	212	<i>Amit a kukába dobunk, az a ...</i>	szemét
213	213	<i>Lassan kicsi lesz a lakás. Már nemcsak a huga, de már a nővére, lassan meg már az egész családja ránk...</i>	telepedik
214	214	<i>Ha látja az ember, hogy a tűz ki akar aludni, odamegy, aztán egy-két fát a tűzre ...</i>	tesz
215	215	<i>Vagy ha nincs kedve odamenni odaszól valakinek: egy pár darabot ... a tűzre.</i>	tegyél
216	216	<i>Fogsz te még félni, amikor eljön a nagy (vész - másszóval) ...</i>	veszedelem
		RUHÁZAT	CÍMSZÓ
217	217	<i>Mi az a vékony, puha anyag, amit hernyók szőnek? Kendőnek, blúznak használják a nők.</i>	selyem
218	218	<i>Egyik barátnő dicsekszik a többieknek: blúznak vettem két méter ...</i>	selymet
219	219	<i>És folytatja: nektek is van ilyen ...</i>	selymetek
220	220	<i>Milyen az a haj, amelyik olyan sima, fényes, mintha selyemből volna?</i>	selymes
		MÉRTÉK	CÍMSZÓ
221	221	<i>Hányszor koppantok most az asztalra? (1)</i>	egyszer
222	222	<i>Mennyi ötszáz meg ötszáz?</i>	ezer
223	223	<i>150 centi az annyi, mint másfél ...</i>	méter
224	224	<i>Mibe kerül ennek az anyagnak a ...? (mekkora darabra vonatkozik az ár?)</i>	métere

2. melléklet: A szociológiai háttér, nyelvhasználatot és attitűdöket vizsgáló kérdőív

Az adatközlő

1. *Neme:* a) férfi, b) nő

2. *Születési éve:*

3. *Születési helye:* _____

4. *Elvégzett iskolák:*

1-4 tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más; székhely: _____

5-8(9) tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más; székhely: _____

inasiskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más; székhely: _____

szakközépiskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más; székhely: _____

gimnázium tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más; székhely: _____

felépítményi iskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más; székhely: _____

főiskola/egyetem tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más; székhely: _____

5. *Milyen nevelési nyelvű óvodába járt?*

a) nem járt, b) magyar, c) szlovák, d) magyar-szlovák, e) más: _____

6. *Foglalkozása:* _____

6.1. *Tanár-e?*

a) nem, b) magyartanár, c) más humán tárgyat tanít, d) reál tárgyat tanít, e) egyéb tárgyat tanít

7. *Hol (melyik településen) dolgozik/tanul?* _____

8. *Beosztása:* _____

9. *Vallása:*

a) római katolikus, b) református, c) evangélikus, d) felekezeten kívüli, e) egyéb: _____

10. *Milyen nemzetiségűnek tartja magát?* a) magyar, b) szlovák, c) más: _____

11. *Anyanyelve:* a) magyar, b) szlovák, c) cigány, d) más: _____

12. *Magyar – szlovák nyelvtudása:*

a) sokkal jobban tudok magyarul, mint szlovákul

b) jobban tudok magyarul, mint szlovákul

c) egyformán tudok magyarul és szlovákul

d) jobban tudok szlovákul, mint magyarul

e) sokkal jobban tudok szlovákul, mint magyarul

13. *Ön milyen nyelven beszél ... ?*

		mindig magyarul	többnyire magyarul, de néha szlovákul is	egyforma gyakran magyarul és szlovákul	többnyire szlovákul, de néha magyarul is	mindig szlovákul
13.1.	otthon	édesanyjával				
13.2.		édesapjával				
13.3.		testvéreivel				
13.4.		házastársával				
13.5.		gyermekeivel				
13.6.		unokáival				
13.7.		dédunokáival				
13.8.		szomszédjaival				
13.9.		barátaival				
13.10.		ismerőseivel				
13.11.	üzletben	eladóval				
13.12.		főnökével				
13.13.	munkahelyén	kollégájával				
13.14.		alkalmazottjával				
13.15.	postán	alkalmazottal				
13.16.	orvosi	orvossal				
13.17.	rendelőben	ápolóval				

Az adatközlő anyja

14. Anyja születési helye: _____

15. Anyja elvégzett iskolái:

1-4 tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
5-8(9) tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
inasiskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
szakközépiskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
gimnázium tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
felépítményi tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
főiskola/egyetem tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____

16. Anyja anyanyelve: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____

17. Anyja foglalkozása: _____

17.1. Anyja tanár-e?

a) nem, b) magyartanár, c) más humán tárgyat tanít, d) reál tárgyat tanít, e) egyéb tárgyat tanít

Az adatközlő apja

18. Apja születési helye: _____

19. Apja elvégzett iskolái:

1-4 tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
5-8(9) tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
inasiskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
szakközépiskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
gimnázium tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
felépítményi tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
főiskola/egyetem tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____

20. Apja anyanyelve: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____

21. Apja foglalkozása: _____

21.1. Apja tanár-e?

a) nem, b) magyartanár, c) más humán tárgyat tanít, d) reál tárgyat tanít, e) egyéb tárgyat tanít

22. Ön milyen nyelven beszél... ?

			mindig magyarul	többnyire magyarul, de néha szlovákul is	egyforma gyakran magyarul és szlovákul	többnyire szlovákul, de néha magyarul is	mindig szlovákul
22.1.	templomban	pappal					
22.2.		alkalmazottal					
22.3.	vendéglőben, szórakozóhelyen	pincérrel					
22.4.	ismeretlennel						
22.5.	rendőrségen	rendőrrel					
22.6.	hivatalban	hivatalnokkal					
22.7.	bankban	alkalmazottal					

23. Van-e házastársa vagy élettársa?

a) soha nem volt, b) nincs, de volt, c) van

24. Házastársa születési helye: _____

25. Házastársa elvégzett iskolái:

1-4 tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
5-8(9) tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
inasiskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
szakközépiskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
gimnázium tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
felépítményi iskola tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____
főiskola/egyetem tannyelv: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____; székhely: _____

26. Házastársa anyanyelve: a) magyar, b) szlovák, c) más: _____

27. Házastársa foglalkozása: _____

27.1. *Házastársa tanár-e?*

a) nem, b) magyartanár, c) más humán tárgyat tanít, d) reál tárgyat tanít, e) egyéb tárgyat tanít

28. *Házastársa vallása?*

a) római katolikus, b) református, c) evangélikus, d) felekezeten kívüli, e) egyéb: _____

29. *Nézi-e, hallgatja-e a következő televízió- és rádióadók műsorát?*

a) MTV1	g) Szlovák Rádió magyar adása (Pátria Rádió)
b) MTV2	h) Kossuth Rádió
c) RTL KLUB	i) Petőfi Rádió
d) TV2	j) Bartók Rádió
e) DUNA TV	k) egyéb: _____
f) STV1 magyar adása	

30. *Milyen gyakran utazik Magyarországra?*

a) nem jár, b) ritkán, c) évente, d) félévente, e) negyedévente, f) havonta, g) hetente, h) naponta

31. *Mikor volt utoljára Magyarországon?* _____

32. *Mi a véleménye a szencies beszédről, ha ... hallja?*

		nagyon tetszik	tetszik	nem zavar	eléggé zavar	nagyon zavar
32.1.	templomban	paptól				
32.2.		alkalmazottól				
32.3.	szórakozóhelyen, vendéglőben	pincértől				
32.4.	bankban	alkalmazottól				
32.5.	üzletben	eladótól				
32.6.	orvosi	orvostól				
32.7.	rendelőben	ápolótól				
32.8.	postán	alkalmazottól				

33. *Mennyire kötődik Ön az alábbi helyekhez?*

(1 – egyáltalán nem kötődök, 2 – nem igazán kötődök, 3 – csak egyszerűen kötődök, 4 – eléggé kötődök, 5 – nagyon kötődök)

városához, Szenchez	1 2 3 4 5
Szlovákiához	1 2 3 4 5
Európához	1 2 3 4 5
Magyarországhoz	1 2 3 4 5
Szenc környékéhez	1 2 3 4 5
Dél-Szlovákiához	1 2 3 4 5

34. *Mi a véleménye a szencies beszédről, ha ... ?*

		nagyon tetszik	tetszik	nem zavar	eléggé zavar	nagyon zavar
34.1.	rendőrségen	rendőrtől				
34.2.		főnökétől				
34.3.	munkahelyén	kollégájától				
34.4.		alkalmazottjától				
34.5.		igazgatótól				
34.6.		pedagógustól				
34.7.	iskolában	tanulótól				
34.8.		alkalmazottól				
34.9.		takarítótól				
34.10.	politikai gyűlésen	képviselőtől				
34.11.	hivatalban	hivatalnoktól				

35. *Mi Ön szerint a nyelvjárás?*

36. *Milyen Ön szerint a szencies beszéd?* a) szép, b) csúnya, c) egyik sem

37. *Ismer Ön nyelvjárásokat?* a) nem, b) igen

37.1. *Ha igen, soroljon fel néhányat!*

38. *Vannak barátai, ismerősei, akik nyelvjárásban beszélnek?* a) igen, b) nem

39. *Szokott Ön szenciesen beszélni?* a) nem, b) igen

40. *Hol, kikkel szokott Ön szenciesen beszélni?*

		beszél szenciesen
40.1.	édesanyjával	
40.2.	édesapjával	
40.3.	testvéreivel	
40.4.	házastársával	
40.5.	gyermekeivel	
40.6.	otthon unokáival	
40.7.	dédunokáival	
40.8.	szomszédaival	
40.9.	barátaival	
40.10.	ismerőseivel	
40.11.	bankban alkalmazottal	
40.12.	gyónáskor	
40.13.	templomban pappal más alkalommal	
40.14.	alkalmazottal	
40.15.	vendéglőben, szórakozóhelyen pincérrel	
40.16.	főnökével	
40.17.	munkahelyén kollégájával	
40.18.	alkalmazottjával	

41. *Származott-e valaha nehézsége nyelvjárási beszédéből?* a) nem, b) igen, milyen?

42. *Származott-e valaha haszna nyelvjárási beszédéből?* a) nem, b) igen, milyen?

43. *Sajnálna, ha kiveszne a szencies beszéd, a szenci nyelvjárás?* a) igen, b) nem

44. *Hol, kikkel szokott Ön szenciesen beszélni?*

		beszél szenciesen
44.1.	politikai gyűlésen	képviselővel
44.2.		igazgatóval
44.3.		pedagógussal
44.4.	iskolában	tanulóval
44.5.		alkalmazottal
44.6.		takarítóval
44.7.	orvosi	orvossal
44.8.	rendelőben	ápolóval

45. Ha valaki nem nyelvjárásban beszél, akkor hogyan?

46. Rendszerint milyen nyelven és milyen gyakran olvas...?

	mindig magyarul	többnyire magyarul, néha szlovákul is	egyforma gyakran magyarul és szlovákul	többnyire szlovákul, néha magyarul is	mindig szlovákul
46.1. újságot, folyóiratot					
46.2. vallásos szövegeket					
46.3. regényt, verset					
46.4. munkájával kapcsolatos iratokat					
46.5. hivatalos iratokat, dokumentumokat					
46.6. használati utasítást					

47. Mennyire tetszenek Önnek az alábbiak?

(1 – legkevésbé tetszik, 2 – , 3 – , 4 – , 5 – leginkább tetszik, legkedveltebb)

durva beszéd 1 2 3 4 5

nyelvjárás, szencies beszéd 1 2 3 4 5

Pl. Itt a önnivaló, ögyé, öleget dógosztá!

szlovákiai magyar beszéd 1 2 3 4 5

Pl. Reggelire párkit öttem horcsicávó és kenyérré.

választékos, „szép” magyar beszéd 1 2 3 4 5

Pl. Már összezsomagoltuk a poggyászunkat, mert holnap a tengerhez utazunk.

48. Mi a véleménye más pl. palóc nyelvjárásokról?

a) minden másnál (magyar köznyelv, szlovák nyelv, saját nyelvjárás) jobban tetszik

b) a nyelvjárás mellett a köznyelv is fontos

c) helyi érdekességnek tartom

d) nem érdekel

e) rossznak, helytelennek tartom

49. Hol, kikkel szokott Ön szenciesen beszélni?

	beszél szenciesen
49.1. postán alkalmazottal	
49.2. üzletben eladóval	
49.3. hivatalban hivatalnokkal	
49.4. rendőrségen rendőrrel	

50. Mi a véleménye saját nyelvjárásáról?

a) minden másnál (magyar köznyelv, szlovák nyelv) jobban tetszik

b) a nyelvjárás mellett a köznyelv is fontos

c) helyi érdekességnek tartom

d) nem érdekel

e) rossznak, helytelennek tartom

51. Ha valaki csak nyelvjárásban beszél, az az életben ...

a) könnyen boldogul, b) lehetnek nehézségei, c) nehezen boldogul

51.1. Ha b), c) részletezze milyen nehézségei lehetnek!

52. Mit jelent Önnek a szencies (magyar nyelvjárási) beszéd?

- a) egyszerű beszéd
- b) magyarsághoz való tartozás jelzése
- c) megőrzendő hagyomány
- d) használhatatlan régiség
- e) más: _____

53. Mennyire ért egyet azzal, hogy...

(1 – nem értek egyet, 2 – nem egészen értek egyet, 3 – csak egyszerűen egyetértek, 4 – eléggé egyetértek, 5 – teljes mértékben egyetértek)

53.1. ma egyre kevesebben beszélnek nyelvjárásban	1 2 3 4 5
53.2. nagyon fontos, hogy ápoljuk a nyelvjárásokat/nyelvjárásunkat	1 2 3 4 5
53.3. nagyon fontos a köznyelv ismerete	1 2 3 4 5
53.4. a nyelvjárás a köznyelv romlott változata	1 2 3 4 5
53.5. a nyelvjárás az igazán tiszta, szép beszéd	1 2 3 4 5

56. Mi a véleménye erről a kérdőívről, erről a vizsgátról? _____

---

3. melléklet: A morfémák besorolása*

(Forrás: ÉrtSz., Kiss J. 1982. A rábaközi Mihályi hang- és alaktana.)

sor-sz.	címszó	10	11	12	13	14
1	becsületes		ö		ö	
2	derék 'délceg'		ö			
3	hegyes 'hegye vmnek'		ö		ö	
4	meg- elégedve		ö			ö
5	meg- elégszik	e	ö			
6	rendes				ö	
7	részeg			ö		
8	részegen			ö	ö	
9	szegény		ö			
10	szegények		ö		ö	
11	szegényes		ö		ö	
12	szelídek		ö		ö	
13	szerencse		ö	ö		
14	szerencsés		ö	ö		
15	törékeny				ö	
16	lehetetlen		ö			
17	mérges				ö	
18	csepeg		ö			ö
19	reccsen		ö			
19	recseg		ö			ö
20	csiripelnek					ö
21	csepereg		ö			ö ö
21	szemereg		ö	ö		
21	szemerkél		ö			ö ö
22	csörgedezik					ö
23	pezseg		ö			ö
24	derék		ö			
25	derekam		ö	ö		
26	lehet		ö			
27	méreg			ö		
28	mérget				e	
29	mérges (gomba)				e	
30	mérgem				e	
32	kezetek				ö	
33	szemek		ö		ö	
34	szemetek		ö		ö ö	
35	szemembe		ö		ö	
37	édes			ö		
38	hentes			ö		
39	kenyér		ö			
40	kenyeret		ö			
41	eszek/eszem		ö			ö
42	eszél		ö			ö

* Félkövér és dőlt betűvel szedett **ö** és **e** az ÉrtSz.-ban megtalálható morfémákra vonatkozik, a dőlt betűvel íródott *ö* és *e* az ÉrtSz. alapján „kikövetkeztetett” adatok, a Mihályi monográfia alapján meghatározott morfémák jelöletlenek.

sor-sz.	címszó	10	11	12	13	14
43	eszik		ö			
44	eszem		ö			ö
45	meg- eszi (a rozsda)	e	ö			
46	ettem		ö			
47	ettél		ö			
48	evett		ö			ö
49	egyél		ö			
50	együnk		ö			
51	egyetek		ö			ö
52	ennék		ö			
53	enne		ö			
54	enném (tárgyas)		ö			
55	enné		ö			
56	meg- etetem	e	ö			ö
57	evés		ö			
58	ennivalót		ö			
59	ehető		ö			
60	ehetetlen		ö			
61	elég		ö			
62	eleget		ö			
63	pezsgő		ö			
64	reggeli		ö			
65	tőpörtyű		ö	ö		
66	üllepedik					ö
67	veszi		ö			
68	kereszt		ö	ö		
69	meg- keresztelik	ö	ö	ö		ö
70	lélek			ö		
71	lelkek		ö		ö	
72	lelkem		ö		ö	
73	meg- jelennek	e		ö		
74	mennyekben		ö			
75	mennyország(ba)	e				
76	esperes		ö	ö	ö	
77	sekrestye			ö		
78	lelkessedik		ö		ö	ö
79	betű		ö			
80	címez					ö
81	ehhez				ö	
82	embereket			ö	ö	ö
83	igen 'yes'			ö		
84	igen 'nagyon'			ö		
85	jelentkezik			ö		ö
86	kérdez					ö
87	kell		ö			
88	kellett		ö			ö
89	mester			ö		
90	mindenki			ö		
91	meg- mentette	e				ö
92	péntek			ö		

SOR- SZ.	címszó	10	11	12	13	14
93	pénteken			ö	ö	
94	pecsét		ö			
95	pecsétek		ö		ö	
96	pecsétel		ö			ö
97	pereket		ö		ö ö	
98	pereskedik		ö		ö	ö
99	semmiség		ö			
100	szeptember			ö		
101	személyesen		ö		ö	
102	személyvonat		ö			
103	szerződés		ö			
104	tengerész			ö		
105	terem nsz.			ö		
106	termek				ö	
107	vigyen					ö
108	versengenek		ö			ö
109	versenyezhet		ö	ö		ö
110	vevő		ö			
112	eper			ö		
113	epreket				ö	
114	eprem				ö ö	
115	epres				ö	
116	esett					ö
117	féreg			ö		
118	férgek				e	
119	férget				e	
120	fecske		ö			
121	felhő		ö			
122	hegyek		ö		e	
123	hegyetek		ö		e ö	
124	hegyez		ö			ö
125	minden			ö		
126	meggy		ö			
127	meggyes		ö		ö	
128	meggyet		ö		e	
129	Németország			ö		
130	németek			ö	ö	
131	németet			ö	ö	
132	petrezselyem			ö		
133	petrezselymet				ö	
134	rettek			ö		
135	retkek				ö	
136	retkem				ö	
137	retkes				ö	
138	reggel		ö			
139	repül		ö			
140	repülőgép		ö			
141	reptér					
141	repülőtér		ö			
142	szedik		ö			

sor-sz.	címszó	10	11	12	13	14
143	szedegette		ő			ő
144	szedem		ő			ő
145	szeder		ő	ő		
146	szedres		ő		ő	
147	szedret		ő		ő	
148	szedretek		ő		ő ő	
149	szög		ő			
150	szögek		ő		ő	
153	Szenc		ő			
154	Szencen		ő		ő	
155	Szenchez		ő		ő	
156	Szencre		ő			
157	tenger			ő		
158	tengerhez			ő	ő	
159	terem ige			ő		
160	téren				ő	
161	verdesett					ő ő
163	édesanyám		ő			
164	éldégél					ő
165	elfeledkezik					ő
166	emlékszek					ő
167	enyeleg					ő
168	érdekel					ő ő
169	érezte					ő
170	eszembe				ő	
171	felejték					ő
172	félelem				ő	
173	fenyegette					ő
174	férjhez				ő	
175	fel- vette	ő	ő			
176	fel- vették	ő	ő			
177	gyerekem			ő	ő	
178	ismerkednek					ő
179	kesereg					ő
180	leselkedik					ő
181	legyen		ő			ő
182	lett		ő			
183	megyek		ő			ő
184	mész (te)					
185	megy		ő			
186	megyünk		ő			
187	mentek (ti)		ő			ő
188	mennek		ő			
189	le- mentem		ő			
190	mentek (ők)		ő			
191	mennyen		ő			ő
192	mennétek		ő			ő
193	mindenetek			ő	ő ő	
194	minket			e		
195	menyem		ő			

SOR- SZ.	címszó	10	11	12	13	14
196	nézek					ö
197	nézem					ö
198	nézed					ö
199	nővérem				ö	
200	öket				ö	
201	örömetek				ö ö	
202	régen				ö	
203	semmi		ö			
204	semmit		ö			
205	senki		ö			
206	szégyenli					ö
207	szégyenkezik			ö		ö
208	szebb		ö			
209	szebbet		ö			
210	titeket				ö e	
211	veszekedtek					ö
213	lábujjhegyen		ö		ö	
214	felettem		ö		ö	
215	sehol		e			
216	sepertem		ö	ö		
217	söprű		ö			
218	szekrény		ö			
219	szemét		e			
220	telepedik					ö
221	tesz		ö			
222	tegyél		ö			
223	veszedelem				ö ö	
224	selyem			ö		
225	selymet				ö	
226	selymetek				ö ö	
227	selymes				ö	
228	egyszer				ö	
229	ezer			ö		
230	méter			ö		
231	métere			ö		
	meg-	e				
	fel-	ö				

4. melléklet: **Élőnyelvi szövegek**

1. Adatközlő: 6
2. A hangfelvétel ideje: 2005. január 8.
3. Gyűjtő: Kožík Diana
4. Lejegyezte: Kožík Diana

65 éves nő, téma a régi Szenc, munkahely

Utasztak. A akkor még a asszonyok kevesebbet vótak alakalmazva, és hát a férfijaknak, még hátt vót a manuális munka. Más nem jutott. És akinek a volt iskolavégzeccsége, vagy va^lami, hát az má Szęcén kívű kereset magának valami munkahejet.

Há^t kevés vót. De azēr vót má. Teherautók vótak. Traktorok vótak. ... Jó, akkor a iparos monygyuk kitanút autómēchanikusnak, de az vót géplakatos, az vót észtergájos, az vót mindēn. ... Az mindēn volt.

Ēn nem emlékszēk a. No emlékszēk rá, ott ahol most van a buszmegállò asz egész piac vót. Egēsszen addig, ahol van a úsztaf. Egész addig vót a pijarcrész. ... Nagy pijarcok voltak valamikor. Szęc, hogyan mongyák, a útkērēsztēzés vót. It vót a legnagyobb pijarcház. Ot vót a fogadó a temető alatt, azon a sarkon. Prokop ház. ... Asz monygyák ot vót a fogadó. Āra vót a féli út. Ezōn jártok körōsztü azo^k. De hát én azokra a piarcokra má keveset elmēkszēk. Mer a háború után osztàn, má mikor mindēn álamosítva vót, ezēk a pijarcok is megszūntek. Itten a baromvásár, ahogy monták, ot vót a álotokot árúták.

Ēn amire emlékszēk ojan sokszor visszaemlékszēk rájuk. Néha úgy sajnálom azokat a évekēt, hogy nem tuggyuk visszatekerni. Hát a munkábō sē kēlēt belefutadni. Mindig gyōsztuk. ...Ēs ha valamizēn segítteni kēlēt vóna, tēnleg aszt lehet mondanni, hogy. ...Szoval eszt a, eszt a ēggyet meg köl hadni, hogy igazàn a kolēktiv nagyon jó vót a. ...Ēs nēm monthatom, hogy a Ēlēktrovodba rosszul jōttünk volna ki, ot is megēgyesztünk, mer én húsz évig a Ēlēktrovodba dolgoztam, és hát majdnem húsz évig itt is. Ēss mont^hatom, nagyon, én, vótak, mondom vótak pillanatok, amikor a zembērnek kicsit fölmondott az agya vagy valami. Ēss talán valamizōn összedōrdútünk, de külōmben nagyon jól megēgyesztünk. Nem monthatom asztot, hogy valakivē léhattünk volna úty, hogy, akärmējikēt is. Nem is tudom, hogy volt ē valaki ot, valamējikkel valamijen haragba, vagy valamijen oan viszomba, hogy nem ēggyeszték vóna meg. ...Amit tuttunk mindēnki ēgyik a másikánok segített.

1. Adatközlő: 9
2. A hangfelvétel ideje: 2005. január 6.
3. Gyűjtő: Kožík Diana
4. Lejegyezte: Kožík Diana

51 éves nő, téma a lakóhely, gyermekkori történések

Ěs osztán most is a utóbbi időgbe, it a szomszédom az naty hálás, ős^h nem moⁿdom, hogy most, de ěggy oan öt tíz ěvvē ezelőtt ... tőtt ide halakot, mindönököt, útyhogy. Van azér így ölég jo. Béka az rengeteg van itten. ...Kurutyu(). Igen, igen. De tudod, hogy izē, asz mondom, hogy ěŋ má annékü ē sē tunnák alunni, a békaszērēnád nékü. A zembör úgy hozzászokik ijesmihö. Vagy te, korán röggē mer itten a kert végibe milijó fa van, mindēn, útyhogy madarak csicseregnek, énekünek. Āra kelünk fő négy óra, öt ora. Sokszor ... aszonygya, hogy má mēg nem hadnak aluni, monygyuk így szombat, vasárnap. Aszongya, hogy főkētem a mádárro. Mondom, há nem hogy örünē. Ěn mondom attú tódok alunni.

Mondom, hogy izē ja, mikor kicsinyök vótunk és bányászták a mit, agyagot a téglákro, a téglagyárbo akor tálátok ottan mamutsontvázot. Vótunk is megnéz() és ot vótunk még ezök a archēoló^gok vagy mik kiszētték és szépen ottan összegipszūték úgy nággyábu, osztán pe(), perszehogy ěvitték Pozsomba, mindön útyhogy. De ot voltunk a fölfēdžésiné. Má útyhogy má mikor fölfēdžeszték, há mi gyerökök is. ...Annyi nép vot uccábu, fölnőttek, gyerēkēk. Hát az nagy élmény vot. Mamuccsontváz. ...Te nem tudom. Hát asziszöm a bágrista. Biztos valami bágērista, aki izē. Mer mondom ot a agyagot bányásztok, tégláro. ...Asz^t nem tudom konkrétá, hogy ki, de hát gondolom, hogy.

A mindig ot veszekőttünk mink. Le vót zárvo(), mindön le vót zárvo, téglagyár is, ős azér jác(). Tudod mi csinátunk mikor izē, Kövécs-tó mind gyerökök vótunk. Ilyen vékony jég ot, möntünk magun(), jegezni. Perszehogy leszakatur^k. Hát ha aszt akartuk, hogy a ... szülejink nē tuggyák, hogy mĭ, akkor ěmőntünk a téglagyárba a kemencékho megszáronni. Hazagyōttünk szározan. Minēkünk sömmi. Sokmindön vót élményünk itt a Kövécs-tó parton. Így gyeröGöG, tuod mit. Mondom eszt mink csinátuk és a én gyerökejim is. Há szintēn it korcsójásztok, mindön.

1. Adatközlő: 13
2. A hangfelvétel ideje: 2004. november 25.
3. Gyűjtő: Kožík Diana
4. Lejegyezte: Kožík Diana

42 éves nő, téma az iskolai történések

Ěn mindēg asz mondom, hogy amig iskolábō jár a gyerēk mindēg asz gondoja, hogy az a legrosszabb. ...Ěs hijá(), hijábo most is magyarázzuk a gyerököknek: várjatok még ettü meG másobb is lesz ős visszasirjátok. Ők nem. Majd későb utáno jönnek. Jönnek ős aszonygyák, hoGY de jó vót. ...Ěn asz moⁿdom például egyetemi évek vótak a legszōbbek, habár a legnehezebbeg, de. ...Ěn kēzilabdásztam, útyhogy magasabb szinten is ős, hát utanno a zembert húsza ez is, az is. Jártun^k össze –vissza. ...

Akkor vótam kint, eneszkábo vótam kint, még akkori eneszkábo. ...Kēzilabdàn keresztül kerūtem ki, útyhogy vizumot is elintészték, mindönt. ...Ěs utanno mēG anyuva kerūtem ki Jugoszláviájábō. ...Két hétre. ...Oda lehetöt, de eneszkába asz mondom kēzilabdàn keresztü, de

akkor bejártam a Magyarország összes részét amit kézilabdásztam. ...Jò volt. Én nem panaszkodom. Szlovákián is, ott aszt a Szlovákián is utasztunk elég sokat.

HàD mi még úgy vótunk, hogy néGY, négy párhuzamos osztáj voltunk. De öleg sokan voltunk, am() huszonnyócan osztájonként, huszonhét, huszonnyolc, ha jól emlékszem ojan létszám, mivel, hogy a magyarbéli osztajt áttették ide, úgy löt négy osztáj. Hisz mi még a szlovák iskolába ke^{sz}tünk, úgyhogy hatodik-hetediket ot jártuk a legfőső emeleten, a Tajovszki uccán és nyóc, kilencet jártuk itt. ...Össze-vissza, hà de, asziszëm, hogy mutatta a léccámot, hogy mennyi volt a magyar. Útyhogy volt elég magyar gyerëk. ...Hát. Mer akkor kimondottan hisz közössen építették föl. Tornatermet is közössen, útyhoty. Elótem van mer hát zember ott, ot volt és alatta két, két emelet szlovák gyerök, sëmmi több.

Kluba nem, de akkor gimibe működtek a diszkok. Utyhogy havonta èccör vòD diszkó. Nem én. Én kézilabdásztam és énekëm azzal befellegzöt. Azèr mer, hát szomatonkén mëccsëk, hétköznap visszajártam ide a zalapiskolára eddészökre, gimibe volt eddész. Útyhogy öleg sok idót elvett. Az mellett még akkor még működött a Szisz. Beválasztottak a városi SziZbe. ...HàD gimiböl javasoltak. Hogy vòt mit csináni. ...Há^t sok akciyo vot a színhásztol kezdve a mozi. ...Hát úGY, hogy a látogatás. Pozsomba jártun^k be. Még mi? Sportakcijók, kultúrakcijók. ...Há^t töbnyire mind azon keresztül mõnt. Ha valami volt, az csak Szisz akcijó volt. Ijen kör, ojan kör. È nem felejtem, amikor mindèg hortuk a zászlót. Nyakkendö(). Nèköm még othon van a pijonír, ez a kendö(), aláírsokkal, mer amikor végesztem itt a kilencediket, akkor jutalomként kaptam mosommagyaróvári kirándulást. Ès ott a barátok, barátnök aláírták. Ès mútkor úgy elöszëttem, mondom, jaj de jó vóna most visszatoppanni ojan időbe, hogy mi van, hogy van. Mer azóta së találkosztunk.

1. Adatközlö: 14
2. A hangfelvétel ideje: 2005. május 11.
3. Gyűjtö: Kožík Diana
4. Lejegyezte: Kožík Diana

34 éves férfi, téma a gyermekkori történések

A Gulázsgödör tiszta máshogy nézët ki. ...Akkor má bányászták, de még csak ojan tíZ százaléka vot kibányászva. Tisz százaléka vot kibányászvo. Èn oda sokat jártam fürünni. Èn emlékszök rá, az a ësó ijen vízi emléköm, amikor a, unokatestvèröm èvittek csónakázni oda. S ()kor ot rö^höktek rajtam, hogy no maj mink megtanítottunk tégöd úszni. No má majd engöm tuddátok mit tanítottok. Akkor fogott a Pityu, ... fogot és kidobott a csónagbü. No vót az neköm egy élmény. ...A Gujázsgödör közepin körübelü. Na de anyi ja vòt a lényeG, ho^{gy} ... dèrkig érö víz vót. ... BőGtem, bőGtem, ittam belle èty kicsiⁿt, míg rágyöttem, hogy it fő lehet áni, hogy. Ojan vòt a Gulázsgödör, hogy ijen össze-vissza, ijen dimbëzs-dombos. ... Hà

perszeho^d tutta, ők tutták. Azér röhöktek rajtam. És asztá ott jártunk úgy halakot fogdozni, hogy ha sokat nem esött a eső, ezögbe a jukagba lement a víz, ot marattak a halak, meg lehetek kézzē fogni. Lem vót ez a, ez a ménkű magos partya mind ahogy. ... Há mos má csak it elő van ez a naGY partya, má osztán mön() tovább, tovább, szakadozod be, az nem vót ijen egyöntetű. S osztán amire én emlé^kszök, ot vót szeméddomb is. Ottan a ... van valami. Ęm má igēn régēn nem vótam ārafelē. Majd a gyerēk nagyob lösz akkor maj fogunk császáni ide oda. O^an panēlok közöt ott is fő szokott a víz gyönni. Ahogy magossa^b vót a vízállás. ()It évrül évre veszēt a tónak is a vize, a Bágērnak vize. Évrű, évre mēnt le és le. Emlēkszök āra, hogy a kápolnáná vót úty, hogy kápolnàná van az a sinek, van az a bēton s osztán igy mögy lefelē a part es ot, ot van valahol a víz. Nō vót ugy, hogy fönt vót egészsz a bētonig. ...Vót ojan vízállás... igöncsak lemönt, a, a szimpadná szokott úd lēnni Békeünepéjkor, hogy három sor ...pad víz alatt vót. ... Úgy is szokot lönni. Nō āra má nem emlékszök, hogy a Bágērt, bányászták, āra viszont emlékszök, hogy jártuⁿk a napközibű, jártunk Sütidombra. Sütidombra. Ako^r még nem vótak ezök a mindöféle cháták körbe. Ot vótunk ēccör szánkózni. Iskola? ...Nem nagyon foglalokoztam vele ... teccik-ē. ... Nem vót benne, bele sēmmi rossz emléköm. Annyi vót a rossz emléköm belle, hogy három kilomētere vótam a iskolátü. Onnaj kintrű jártunG... bicigli(). Biciglin jártunk iskolábo, es osztán ēggy idő után mikor mà főszōb tagozatos vótam, akkor ez igy melengetēt ēty kicsit, hogy mindig meg lötem dicsérve, főleg télēn, hogy a sūrijak, rétejiek nem jutottak be iskolábo mer havazot, de ēn bejutottam. U^{ty}hogy ēn végülis messzeb laktam mind a zoncijak, én biciklivē begyöttem mindig, ha gyalog, ha a hátomon vittem a biciglit es miⁿdig hurcútam a testvérömöt magammā.

1. Adatközlő: 18
2. A hangfelvétel ideje: 2005. augusztus 16.
3. Gyűjtő: Kožík Diana
4. Lejegyezte: Kožík Diana

21 éves nő, téma gyermekkori történések, külföldi kirándulások

Nem, nem próbátam mēg (autóvezetést – K.D.). ...Van, de mēg nem engettek. Nā kivétel ēggy alkalom amikor a ...kilencēves lehetem es a apum igy vezet es akor megengette hogy. Mellette ūtem es csak igy ēty kicsit kórmányozni. De hát aszt nem számíttódik.

Most. Eddig mindig ēmēntünk valahová. De mostan kivételēsen nem mēgyünk sēhovā. ...Vótak ijen tervejim de valahogy soha senki mēg nem valósította meg. ...Környékre? Ęnnēköm az a jò hogy nēköm a rokonajim Magyarországon laknak, úgyhogy ott az nēköm oan jò. ...Hā Olazba mà eléG sokszor vótunk. ...De, de. Ęnnēköm teccik a olasz. Teccik. Csak az a igasság, hogy volna ē hozzá. ...Nēköm pēldāul a spanyol is teccik, mer mikor vótunk

Spanyolba akkor úgy hāgattam ōköt és akkor az oan j . M g t kre bírom a spanyol emb r ket, m g a olaszokat. ...Főleg erősebbik nem t. ...H t  gy értem hogy.

1. Adatk zl : 20
2. A hangfelvétel ideje: 2005. augusztus 18.
3. Gy jt : Ko ik Diana
4. Lejegyezte: Ko ik Diana

22  ves férfi, téma külföldi kirándulások, sport

 n nem tuom. ...Nem j rt m m g  ra (t.i. az USA-ban – K.D.). H  j  l nne, ha ojan l nne. ...H  van kin most, vais hogy m  v t kint most  cs csaj. Most j t haza.

H   tm nt nk  ra és h  mi. ...N ^h   igen, mer nemig n v t időnk h  akkora várost bejárni. Vótunk oan kikötőbe. Megn szt k a Kolumbuszt hogyan int get. Vótunk ijen nemtom mijen park, ijen mind nf le dombok, m g  s zevisza. Ballangok, m g ijenek vótak ot. Osz^t  n megn szt k aszt a nemtom mijen templom^ot. Mindig  felejt m a nevit, hogy mi jaz a. ...Osz megn szt k m g a olimpijai várost. ...Ot v t, van  ggy ijen nagy épület, ahol a olimpija idő alatt ijen riport r k m g ijen k vótak. Az most irodh z k vagy mi ja sz sz.

H  t nnap aszt n sztem (t.i. futballmeccset – K.D.). ...Ideg sk ttem, mer nem a franci kot akartam, hogy bejussanak. ...Azokat s  szeret m. ...Mind n sportra ki le^het valamit tal ni. Mut rom k is az a baj. Foci – mit tuok nézni, kergetnek  d labdát huszonketten.

H   n nem tudom m . ...Fot rom akar fojton v nni (számítógépet – K.D.), de neköm. Nem igen érdekel. Inkább kim  k, csavarogni. ...H  leülünk besz get n^k, h  mind nf le. ...Csajokat nézni. ...Ak rhol.

5. melléklet: Az ő-zés alakulása a valós időben

sor-sz.	címszó	MNYA. Cszs 1 Réte	Szenci Tájéltasz	Szenci ő-zés 2005					
				nyelvjárásiás	%	köznyelvi	%	leggyakoribb	%
1	becsületes		böcsületes	böcsületes	60%	becsületes	25%	böcsületes	29%
2	derék 'délceg'	dörék	dörék	dörék	10%	derék	86%	derék	86%
3	hegyes 'hegye vmnek'		högyös	högyös	49%	hegyes	31%	högyös	42%
4	meg- elégedve		megölegödött	ölegödve	32%	elégedve	47%	ölegödve	28%
5	meg- elégszik		megölékszik	ölégszik	44%	elégszik	50%	ölégszik	40%
6	rendes		rendös	rendös	56%	rendes	36%	rendös	31%
7	részeg		részög	részög	45%	részeg	39%	részög	35%
9	szegény	szégény <szégiény>	szégény szögény	szögény	3%	szegény	57%	szegény	52%
11	szegényes		szégényössen szögényössen	szögényös	37%	szegényes	36%	szegényes	23%
12	szelídek		szöléd	szölédék	32%	szelídek	68%	szelídek	57%
13	szerencse		szöröncse	szöröncse	56%	szerencse	38%	szöröncse	50%
14	szerencsés		szöröncsés	szöröncsés	58%	szerencsés	38%	szöröncsés	51%
17	mérges		mérges mérgös	mérgös	5%	mérges	93%	mérges	91%
18	csepeg	csöpög	csöpög	csöpög	86%	csepeg	9%	csöpög	78%
19	reccsen		megreccsenik	röccsen	31%	reccsen	69%	reccsen	69%
19	recseg		recseg	röcsög	66%	recseg	32%	röcsög	60%
21	csepereg		csöpörög	csöpörög	73%	csepereg	27%	csöpörög	70%
21	szemerkél		szömörkél	szömörkél	81%	szemerkél	15%	szömörkél	78%
23	pezseg		pözsög	pözsög	63%	pezseg	30%	pözsög	55%
24	derék	dërok	dërok	dërok	26%	derék	74%	derék	71%
25	derekam		dërkam	dërkam	68%	derekam	32%	dërkam	47%
26	lehet		lehet	löhet	1%	lehet	97%	lehet	96%
27	méreg		mérög	mérög	46%	méreg	41%	méreg	37%
33	szemek		szöm	szömök	48%	szemek	41%	szömök	35%
37	édés	édös	édös	édös	48%	édés	41%	édös	41%
38	hentes		hentös	hentös	63%	hentes	13%	hentös	43%
39	kenyér	kinyér	kényér kinyér	kényér	1%	kenyér	99%	kenyér	99%
40	kenyeret	kinyeret		kényeret	1%	kenyeret	99%	kenyeret	99%
41	eszek/eszem		öszök, öszöm	öszök	54%	eszek/eszem	28%	öszök	34%
42	eszel	ösző <ösző>	öszú	öszú	49%	eszel	38%	ösző	32%
43	eszik		öszik	öszik	51%	eszik	36%	öszik	44%
46	ettem	öttem	öttem	öttem	55%	ettem	41%	öttem	48%
47	ettél	ötté	ötté	ötté	50%	ettél	47%	ettél	45%
48	evett	övött	övött	övött	60%	evett	37%	övött	53%
49	egyél	ögyé	ögyél	ögyél	52%	egyél	47%	ögyél	43%
54	enném (tárgyas)	önném		önném	52%	enném	47%	önném	45%
56	meg- etetem		ötet	ötetöm	64%	meg- etetem	24%	ötetöm	41%
57	evés		övés	övés	54%	evés	45%	övés	48%
58	ennivalót		önnyivaló	önnyivaló	56%	ennivalót	36%	önnyivaló	44%
59	ehető		ehető öhető	öhető	3%	ehető	97%	ehető	97%
60	ehető		ehető öhető	öhető	1%	ehető	99%	ehető	99%
61	elég		ölég	ölég	53%	elég	46%	ölég	46%

sor- sz.	címszó	MNYA. Cszs 1 Réte	Szenci Tájélatasz	Szenci ö-zés 2005					
				nyelvjárási	%	köznyelvi	%	leggyakoribb	%
63	pezsgő		pözsgő	pözsgő	40%	pezsgő	60%	pezsgő	60%
64	reggeli	fristuk (fölostököm) röggeli	röggeli	röggeli	42%	reggeli	42%	röggeli	39%
65	töpörtyű	töpörtyű	töpörtyű	töpörtyű	94%	tepertő	5%	töpörtyű	93%
67	veszi		vösz	vösz	44%	veszi	47%	veszi	42%
68	kereszt		körösz	körösz	54%	kereszt	36%	körösz	47%
69	meg-keresztelik	mekkörösztüli	mekkörösztüli	körösztülik	56%	keresztelik	35%	körösztülik	46%
70	lélek	lélök	lélök	lélök	12%	lélek	83%	lélek	76%
72	lelkem	lelkem <lölkem>		lelkem	100%		0%	lelkem	100%
74	mennyekben		mönny mönnyország	mönnybe	2%	mennybe mennyegbe	98%	menybe	54%
75	mennyország(ba)		mönnyország	mönnyországbo	3%	mennyországba	94%	mennyországba	88%
76	esperes		öspörös	öspörös	93%	esperes	33%	öspörös	80%
77	sekrestye		segröstye sekröstye segrestye	szekröstye	50%	szekrestye	38%	szekröstye	26%
78	lelkesezik		lelkesödik	lelkösödik	49%	lelkesedik	47%	lelkesedik	37%
79	betű		bötü	bötü	3%	betű	97%	betű	97%
82	embereket		embör	embörököt	53%	embereket	29%	embörököt	34%
83	igen 'yes'		igen	igen	100%			igen	100%
84	igen 'nagyon'		igön	igön	91%	igën	9%	igön	70%
85	jelentkezik		jelöntközött	jelöntközük	46%	jelentkezik	32%	jelöntközük	36%
87	kell		kő köll	kő	52%	kell	47%	kell	45%
89	mester		mestör	mestör	65%	mester	28%	mestör	54%
90	mindenki		mindönki	mindönki	53%	mindenki	30%	mindönki	41%
91	meg-mentette		megment	mentötte	69%	mentette	19%	mentötte	53%
92	péntek	péntök <piéntök> <péntëk>	péntök pintök	péntök	66%	péntek	23%	péntök	45%
94	pecsét		pöcsét	pöcsét	61%	pecsét	38%	pöcsét	54%
96	pecsétel		pöcsétüve	pöcsétül	69%	pecsétel	30%	pöcsétül	54%
97	pereket		pör	pörököt	31%	pereket	39%	pereket	29%
98	pereskedik		pörösködik	pörösködik	42%	pereskedik	44%	pörösködik	39%
99	semmisség		sömiség	sömmiség	47%	semmisség	51%	semmisség	44%
100	szeptember		szeptember szeptembör	szeptembör	4%	szeptember	94%	szeptember	91%
101	személyessen		szömél szömél	szeméjössen	53%	szeméjessen	42%	szeméjessen	44%
102	személyvonat		szömélvonat személvonat szeméjvonat	szeméjvonat	100%			szeméjvonat	100%
103	szerződés		szörződés	szerződés	100%			szerződés	100%
104	tengerész		tengörész	tengörész	43%	tengerész	56%	tengerész	49%
105	terem nsz.		teröm						
108	versengenek		vörsöng ritk.	versengenek	100%			versengenek	100%
109	versenyezhet		verseny vörsöny vörsönyöz	versenyözhet	74%	versenyezhet	7%	versenyözhet	57%

sor- sz.	címszó	MNYA. Cszs 1 Réte	Szenci Tájélatlasz	Szenci ö-zés 2005					
				nyelvjárási	%	köznyelvi	%	leggyakoribb	%
110	vevő		vővő vevő	vővő	1%	vevő	99%	vevő	99%
112	eper		epör	epör	54%	eper	37%	epör	48%
115	epres		eprös	eprös	68%	epres	19%	eprös	52%
117	féreg		fērög fırog	fērög	49%	féreg	46%	féreg	44%
120	fecske	főcske	főcske	főcske	14%	fecske	85%	fecske	85%
121	felhő	főlhő	főlhő	főlhő	32%	felhő	68%	felhő	68%
122	hegyek		högy	högyek	53%	hegyek	40%	högyek	49%
124	hegyez		ki kő högyöznyi	högyöz	61%	hegyez	29%	högyöz	58%
125	minden		mindön	mindön	60%	minden	30%	mindön	48%
126	meggy	möggy	möggy	möggy	62%	meggy	29%	möggy	55%
127	meggyes		möggyes möggyös	möggyös	68%	meggyes	26%	möggyes	58%
129	Németország		Némötország	Némötország	43%	Németország	51%	Németország	38%
130	németek		némöt	némötök	54%	németek	30%	némötök	34%
132	petrezselyem	petrezse	petrezse	petrezse	43%	petrezsejem	43%	petrezse	43%
134	reték	retök	retök	retök	55%	reték	34%	retök	38%
137	retkes		retkös	retkös	69%	retkes	19%	retkös	56%
138	reggel	röggē röggel	röggē	röggē	41%	reggel	40%	reggel	37%
139	repül	röpül	röpül	röpül	61%	repül	38%	röpül	59%
140	repülőgép		röpüllő	röpüllőgéppē, röpöcsivē, röpüllővē	61%	repülővel, repülőgéppē	36%	röpüllőgéppē	56%
141	reptér, repülőtér		röptér röpüllőtér	röpüllőtér, röptér	71%	repülőtér, reptér	27%	röpüllőtér	29%
142	szedik		kiszöd	szödik	66%	szedik	30%	szödik	55%
143	szedegette		szödöget	szödögetni	100%	szedegetik	25%	szödögetni	50%
144	szedem		szödök	szödöm	61%	szedem	20%	szödöm	52%
145	szeder	fődiszödör	szödör fődiszödör	szödör	67%	szeder	18%	szödör	63%
149	szög		szög	szög	90%	szeg	6%	szög	84%
153	Szenc		Szönc	Szönc	69%	Szenc	26%	Szönc	57%
157	tenger		tengör	tengör	55%	tenger	41%	tengör	40%
159	terem ige		teröm	teröm	57%	terem	35%	teröm	41%
163	édessanyám		édösanyám	édösanyám	46%	édessanyám	51%	édessanyám	45%
168	érdekel		érdökül	érdökül	32%	érdekel	56%	érdekel	53%
169	érezte		éröz	éröszte	54%	éreszte	39%	éröszte	38%
175	fel- vette	fővötte főlvötte	vötte	40%	vette	52%	vette	46%	
177	gyerekem		gyerök	gyerököm	54%	gyerekem	36%	gyerököm	39%
181	legyen		lögjön	lögjön	53%	legyen	33%	lögjön	44%
182	lett		lött	lött	59%	lett	35%	lött	45%
183	megyek	möggyök	möggyök	möggyök	57%	megyek	26%	möggyök	41%
184	mész (te)	mégy, <miégy> mész, <miész>		mész	100%			mész	100%

sor- sz.	címszó	MNYA. Csz 1 Réte	Szenci Tájéttlasz	Szenci ö-zés 2005					
				nyelvjárásias	%	köznyelvi	%	leggyakoribb	%
185	megy	möGy, mőgy [męgy]	mőgy	mőgy	52%	megy	40%	mőgy	43%
186	megyünk	mőgyünk	mőgyünk	mőgyünk	48%	megyünk	40%	mőgyünk	35%
187	mentek (ti)	möntök	möntök	möntök	61%	mentek	29%	möntök	39%
188	mennek	mönnek	mönnek	mönnek	61%	mennek	35%	mönnek	49%
189	le-mentem	lemöntem		lemöntem	62%	lementem	25%	lemöntem	39%
190	mentek (ők)	möntek		möntek	63%	mentek	30%	möntek	47%
191	mennyen		mönnyön	mönnyön	53%	mennyen	28%	mönnyön	37%
194	minket	minköt		minköt	52%	minket	40%	minköt	30%
195	menyem		mönye	mönyem mönyecském	56%	menyem, menyecském	31%	mönyem	31%
200	őket	ököt		ököt	56%	őket	41%	ököt	54%
202	régen		régön	régön	52%	régen	39%	régen	31%
203	semmi		sömmi sömi	sömmi	54%	semmi	39%	sömmi	34%
205	senki		sönki	sönki	46%	senki	41%	sönki	41%
206	szégyenli	szégyölli <szégyölli> <szégyęlli>	szígyöll szégyöll	szégyölli	45%	szégyelli	53%	szégyelli	50%
207	szégyenkezik		szégyönközik szígyönközik	szégyönközik	60%	szégyenkezik	25%	szégyönközik	44%
208	szebb	szőbb	szöbb	szöbb	54%	szebb	41%	szöbb	48%
210	titeket	tiktököt		tiktököt	43%	titeket	28%	tiktököt	33%
213	lábujjhegyen		lábújhögyön	lábújhögyön	58%	lábujjhegyen	16%	lábújhögyön	45%
214	felettem		fölött	fölöttem	88%	felettem	10%	fölöttem	87%
215	sehol	sēhun	sēhun	sēhun	5%	sehol	26%	sēhol	55%
216	sepertem	söpörtem	söpör	söpörtem	91%	sepertem	7%	söpörtem	88%
217	söprű	söprű	söprű	söprű	77%	seprű	21%	söprű	77%
218	szekrény		szekrény szökrény	szökrény	1%	szekrény	99%	szekrény	99%
221	tesz	tősz	tősz	tősz	46%	tesz	36%	tősz	32%
222	tegyél	tőgyé	tőszöm tősz	tőgyé	56%	tegyél	37%	tőgyé	34%
223	veszedelem			veszödelöm	46%	veszedelem	29%	veszedelem	23%
224	selyem	selöm	selöm sejöm	sejöm	47%	sejem	45%	sejem	37%
225	selymet	selmöt		sejmöt	50%	sejmet	40%	sejmet	33%
227	selymes		selmös	sejmös	54%	sejmes	40%	sejmes	36%
228	egyszer	ęcör	ęcör	ęcör	57%	eccer	32%	ęcör	34%
229	ezer		ezör	ezör	60%	ezer	38%	ezör	47%
230	méter		méter métör	métör	8%	méter	92%	méter	88%